

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

МОІСЕЄНКО ОЛЕНА МИКОЛАЇВНА

УДК 341.22:349.6

ДИСЕРТАЦІЯ

**МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ МЕДІАЦІЇ
ТА ЇХНЯ ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ**

293 «Міжнародне право»

29 «Міжнародні відносини»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О. М. Моїсеєнко

Науковий керівник:
Яковюк Іван Васильович,
доктор юридичних наук, професор

Харків – 2023

АНОТАЦІЯ

Моїсєєнко О. М. Міжнародно-правові стандарти медіації та їхня імплементація у Європейському Союзі. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 293 «Міжнародне право». – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2023.

Дисертаційна робота є першим у вітчизняній науці міжнародного права дослідженням, у якому здійснене комплексне розкриття теоретичних і практичних питань еволюції та сучасної правової регламентації інституту медіації у міжнародному праві та специфіки його застосування у праві Європейського Союзу як засобу вирішення спорів між його державами-членами, між ЄС і третіми країнами, у спорах між третіми країнами із залученням ЄС як посередника, а також при вирішенні спорів між приватними особами через організаційний механізм інтеграційного об'єднання.

У роботі акцентовано увагу на тому, що посередництво або міжнародна публічно-правова медіація є одним із найстаріших засобів вирішення спорів, які використовуються у міжнародних відносинах. Практика застосування медіації склалася ще в античний період, при цьому її сучасні стандарти формувалися у період Середньовіччя та у Новий час. Заборона війни як засобу вирішення міжнародних спорів та зобов'язання вирішувати їх мирними шляхом як основа інституту медіації отримують остаточне формально юридичне закріплення в якості принципу міжнародного права у Статуті ООН 1945 р.

Встановлено, що міжнародно-правова публічна медіація є однією з форм або засобів мирного вирішення міжнародних спорів (конфліктів) за участю та під керівництвом третьої нейтральної особи (не учасника

конфлікту) — посередника (медіатора), який не наділений правом ухвалювати обов'язкове для сторін рішення та який сприяє комунікації та досягненню домовленостей між сторонами конфлікту. Посередники (медіатори) надають допомогу учасникам спору/конфлікту виявити можливі варіанти його вирішення, що задовольняють інтереси усіх сторін, які беруть участь у спорі. За активної участі медіатора сторони добровільно приймають свідомі рішення, не відчуваючи при цьому тиску з боку один одного і не загрожуючи один одному.

Обґрунтовано, що інститут міжнародної публічної медіації можна розглядати в об'єктивному та суб'єктивному аспектах. В об'єктивному сенсі медіація поєднує матеріальні і процесуальні норми права (в тому числі і м'якого права), що регулюють суспільні відносини, які виникають під час врегулювання конфлікту через добровільне досягнення згоди між сторонами щодо взаємовигідних юридичних та (або) фактичних дій. У суб'єктивному сенсі публічно-правова медіація виступає як забезпечена правом діяльність сторін конфлікту та інших учасників процесу примирення, яка спрямована на застосування сукупності юридичних та інших (психологічних, аксіологічних тощо) засобів для вирішення конфлікту/спору, шляхом добровільного досягнення згоди сторонами про взаємоприйнятні юридичні та (або) фактичні дії, які у свою чергу спрямовані на усунення протиріч, що лежать в основі конфлікту/спору.

У роботі наголошується, що, не дивлячись на важливу роль ООН у врегулюванні міжнародних конфліктів, у сучасних міжнародних відносинах спостерігається криза універсалізму. Натомість регіональні міжнародні організації (зокрема, ОБСЄ, ЄС, ЕКОБАС, ОАД), які об'єднують держави, що мають спільні інтереси, схожість культурно-історичного розвитку, характеризуються певною гомогенністю в політичних поглядах та ідеології, дедалі частіше демонструють свою ефективність у регулюванні міжнародних суперечок, що можуть загрожувати міжнародному миру та безпеці.

Виявлено, що новими тенденціями у розвитку інституту міжнародно-правової публічної медіації є урізноманітнення кола як учасників цього процесу, зокрема тих, хто безпосередньо є стороною спору (держави, міжнародні організації, сторони внутрішньодержавних конфліктів, які загрожують міжнародному миру і безпеці), та самих медіаторів (наприклад, колективне посередництво із залученням різних учасників міжнародних відносин, так і сфери його застосування (спори різної локалізації, різної напруженості, інтенсивності, з різних предметів). При цьому успіх медіації як засобу вирішення міжнародних спорів, за участі різних посередників залежить від координованості їхніх дій та ініціатив, з урахуванням того, що вступаючи у процес врегулювання міжнародного конфлікту медіатори можуть переслідувати різні політичні цілі. Тому саме дотримання принципів безсторонності, нейтральності та повного заглиблення у предмет та причини спору, є основою для досягнення посередниками поставленої мети.

Встановлено, що тенденцією останніх років є регіоналізація механізмів вирішення міжнародних спорів, зокрема із застосуванням медіації. Міжнародна публічно-правова медіація має важливе значення у попередженні міжнародних конфліктів та розгортання внутрішньодержавних конфліктів, які створюють загрозу міжнародному миру та безпеці. При цьому міжнародна публічно-правова медіація є ефективним засобом стабілізації мирних відносин у постконфліктний період як неодмінний елемент миробудівництва та миротворчості.

Доведено, що з часів свого заснування Європейський Союз активно долучається до всеохоплюючих процесів із підтримання миру і безпеки, а медіація за участі ЄС поступово перетворилася на важливу складову його зовнішньої політики із попередження міжнародних конфліктів та миробудівництва. Наявність у Європейського Союзу чіткої стратегії та розвиненого її правової бази, так і значного арсеналу цивільних та військових інструментів антикризового управління, фінансових ресурсів, широкого міжнародного представництва та можливостей активної комунікації з

переважною більшістю суб'єктів міжнародного права, забезпечують об'єднанню можливість відігравати провідну роль у миротворчих процесах на різних рівнях локалізації міжнародних конфліктів.

Обґрунтовано, що правова регламентація інституту медіації у праві ЄС була започаткована із прийняттям Маастрихтського договору 07.02.1992 р. Набуття Європейським Союзом статусу суб'єкта міжнародного права у зв'язку із набранням чинності Лісабонським договором 2007 р. визначило подальший розвиток правового регулювання та інституціоналізацію Спільної закордонної і безпекової політики, що забезпечило ширші можливості для участі ЄС у миротворчих процесах.

У роботі наголошується, що не зважаючи на те, що у чинній редакції установчих договорів ЄС немає вказівки на медіацію як засіб, що може використовуватися Союзом для розв'язання міжнародних спорів, тим не менше його норми стали підґрунтям для прийняття низки політичних документів, які визначили подальшу стратегію імплементації проголошених цим Договором мети, цілей та завдань, серед яких центральне місце посідає Концепція мирної медіації 2020 р. Зазначений політичний документ ЄС, як і Концепція щодо посилення можливостей медіації та діалогу 2009 р., закладає основи скоординованого та сфокусованого підходу держав-членів ЄС та Союзу у цілому до розв'язання міжнародних конфліктів, а медіація визнана невід'ємною складовою всеохоплюючої стратегії ЄС у сфері попередження конфліктів і кризового управління.

Встановлено, що термін «медіація» у праві ЄС використовується у двох основних аспектах: 1) як мирний засіб вирішення міжнародних публічно-правових спорів: а) між державами-членами Європейського Союзу; б) між ЄС і третіми країнами на підставі відповідних міжнародних договорів; в) між третіми країнами, щодо яких ЄС сам виступає як медіатор за їхньою згодою; 2) як засіб вирішення приватно-правових спорів між індивідами: а) через компетентні установи ЄС; б) через організаційно-правові механізми, передбачені національним законодавством держав-членів.

Публічно-правова медіація за участі ЄС ґрунтується на принципах, властивих інституту медіації (посередництва) як політичному (позасудовому) засобу розв'язання спорів, який визнається у теорії міжнародного права. При цьому його специфіка пов'язана із правовою природою ЄС, у тому числі особливостями розмежування повноважень ЄС і держав-членів у різних сферах правовідносин. Приватноправова медіація як один із альтернативних засобів розв'язання спорів у праві ЄС має свої особливості. Вона може використовуватися, по-перше, як засіб вирішення приватноправових спорів між індивідами, що виникають із комерційних правовідносин, через компетентні установи ЄС та, по-друге, як альтернативний засіб розв'язання спорів у цивільних, комерційних або сімейних справах через організаційно-правові механізми, визначені національним законодавством держав-членів на основі норм права ЄС.

Звертається увага, що на рівні Європейського Союзу не існує спеціалізованої установи, яка уповноважена виконувати посередницькі функції при розв'язанні публічно-правових і приватноправових спорів. Водночас у рамках організаційного механізму ЄС можна виділяти установи (органи), які безпосередньо не залучаються до процесу посередництва, однак сприяють належній реалізації цілей медіаційної політики ЄС (наприклад, Європейська Рада та Рада ЄС), та установи чи органів/посадових осіб, які можуть виступати медіаторами у процесі вирішення міжнародних спорів (наприклад, спеціальні представники ЄС по країнам чи регіонам, Підрозділ Європейської служби з питань зовнішньої діяльності із попередження конфліктів та медіаційної підтримки Директорату інтегрованого підходу до проблем миру та безпеки, Команда підтримки медіації та ін.).

Окрім того, відповідно до актів вторинного права ЄС створено низку спеціалізованих установ, що можуть виконувати медіаційні функції у спорах між державами-членами (Європейську агенцію праці, Європейську агенцію з безпеки харчових продуктів, Європейську агенцію зі страхування та трудових пенсій, Європейську банківську агенцію, Європейську агенцію з

цінних паперів і ринків). За наявності численних установ ЄС, які прямо або опосередковано наділені повноваженнями для розв'язання спорів і пошуку компромісних для сторін рішень від імені Європейського Союзу, обґрунтовується недоцільність заснування спеціалізованої установи у сфері медіації на рівні ЄС на даному етапі. Медіація як засіб розв'язання приватноправових спорів може використовуватися як у рамках організаційного механізму ЄС (переважно у сфері інтелектуальної власності через Відомство з інтелектуальної власності ЄС), так і в рамках національних юрисдикцій на основі норм права Європейського Союзу.

Виявлено тенденції до посилення інституційного забезпечення участі ЄС як міжнародного медіатора у процесі розв'язання спорів між третіми країнами. Залучення ЄС як «зовнішнього» медіатора відбувається на основі згоди держав спору, що може виражатися як у формі міжнародного договору, так і в формі політичних актів.

Встановлено, що медіація як позасудовий механізм вирішення спорів між ЄС і третіми країнами може використовуватися як на основі двосторонніх міжнародних угод «нового покоління» – угод про асоціацію, так і у рамках Світової організації торгівлі згідно з Домовленостями про правила і процедури вирішення спорів у рамках СОТ. У міжнародних договорах Союзу вибір зазначених медіаційних механізмів визначається положеннями конкретної угоди. Можливим є визнання пріоритету механізму вирішення спору за двосторонньою угодою; надання пріоритету механізму вирішення спорів в рамках СОТ; надання права сторонам обирати один із зазначених механізмів із застосуванням принципу *lis pendens*.

Досліджено особливості правової регламентації медіації як одного із позасудових механізмів вирішення міжнародних публічних спорів на основі Угоди про асоціацію з Україною 2014 р. Обґрунтовано, що такий спосіб вирішення спорів має низку переваг. Зокрема, медіація є універсальним механізмом, оскільки її предметом може бути будь-який спір, що стосується Розділу IV Угоди про асоціацію. Вона є більш гнучким способом розв'язання

конфлікту, оскільки саме сторони за сприяння медіатора спільно визначають прийнятне для себе рішення. Крім того, пошук сторонами взаємовигідного рішення може сприяти більш ефективному розв'язанню проблем, пов'язаних із реалізацією зобов'язань у рамках Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у тому, що отримані за підсумками дослідження узагальнення, висновки та пропозиції можуть бути використані у науково-дослідній сфері як основа для подальших наукових досліджень щодо застосування інституту медіації у міжнародному праві і праві ЄС; у нормотворчій діяльності – як теоретичний матеріал для наукового обґрунтування проектів нормативних положень щодо застосування медіації як засобу вирішення міжнародних спорів, зокрема, що виникають у відносинах між Європейським Союзом і Україною та під час розробки нормативно-правових актів з питань співпраці України і ЄС та наближення законодавства України до *acquis* ЄС; у навчальному процесі – при підготовці підручників та навчальних посібників із міжнародного права та права Європейського Союзу; при читанні лекцій та проведенні практичних занять; в науково-дослідницькій роботі аспірантів, магістрів та студентів; в інформаційно-аналітичній сфері – для поширення знань про застосування інституту медіації як засобу вирішення міжнародних спорів, зокрема у Європейському Союзі або за участю ЄС серед науковців, студентів, широкого загалу.

Ключові слова: медіація, посередництво, врегулювання міжнародних спорів, попередження міжнародних конфліктів, миротворення, Європейський Союз, стандарти медіації в праві Європейського Союзу, Концепція мирної медіації 2020 р., Концепція щодо посилення можливостей медіації та діалогу 2009 р., Угода про асоціацію між Україною та ЄС 2014 р.

SUMMARY

Moiseienko O. M. International legal standards of mediation and their implementation in the European Union. – Qualifying scientific work preserving manuscript rights.

The thesis for obtaining the scientific degree of a doctor of philosophy in speciality 293 «International Law». – Yaroslav Mudryi National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2023.

The thesis is the first scientific work within the Ukrainian school of international law, which is dedicated to the comprehensive disclosure of theoretical and practical issues of the evolution and modern legal regulation of the institution of mediation in international law and the specifics of its application in the law of the European Union as a means of resolving disputes between its member states, between the EU and third countries, in disputes between third countries involving the EU as a mediator, as well as in resolving disputes between private individuals through the organizational mechanism of the integration association.

The work focuses on the fact that mediation or international public-law mediation is one of the oldest dispute resolution tools used in international relations. The practice of using mediation was developed in the ancient period, while its modern standards were formed in the Middle Ages and in modern times. The prohibition of war as a means of resolving international disputes and the obligation to resolve them peacefully as the basis of the institution of mediation receive the final formal legal confirmation as a principle of international law in the UN Charter 1945.

It has been established that international legal public mediation is one of the forms or means of peaceful resolution of international disputes (conflicts) with the participation and under the leadership of a third neutral person (not a participant in the conflict) – a mediator (mediator) who is not empowered to make binding decisions for the parties solution and which facilitates communication and reaching agreements between the parties to the conflict. Mediators provide assistance

toparticipants in a dispute/conflict to identify possible options for its resolution that satisfy the interests of all parties involved in the dispute. With the active participation of the mediator, the parties voluntarily make conscious decisions, without feeling pressure from each other and without threatening each other.

It is substantiated that the institution of international public mediation can be considered in objective and subjective aspects. In an objective sense, mediation combines material and procedural norms of law (including soft law) that regulate social relations that arise during conflict resolution through the voluntary reaching of an agreement between the parties regarding mutually beneficial legal and (or) factual actions. In a subjective sense, public-law mediation acts as a legal activity of the parties to the conflict and other participants in the reconciliation process, which is aimed at applying a set of legal and other (psychological, axiological, etc.) means to resolve the conflict/dispute, by voluntarily reaching an agreement by the parties on mutually acceptable legal and (or) actual actions, which in turn are aimed at eliminating the contradictions underlying the conflict/dispute.

The work emphasizes that, despite the important role of the UN in the settlement of international conflicts, a crisis of universalism is observed in modern international relations. Instead, regional international organizations (in particular, OSCE, EU, ECOWAS, OAS), which unite states that have common interests, similarities in cultural and historical development, are characterized by a certain homogeneity in political views and ideology, are increasingly demonstrating their effectiveness in regulating international disputes that may threaten international peace and security.

It was revealed that the new trends in the development of the institution of international legal public mediation are the diversification of the circle of participants in this process, in particular those who are directly parties to the dispute (states, international organizations, parties to intrastate conflicts that threaten international peace and security), and the mediators themselves (for example, collective mediation with the involvement of various participants in international relations, as well as the scope of its application (disputes of different

localization, different tension, intensity, on different subjects). At the same time, the success of mediation as a means of resolving international disputes with the participation of various mediators depends on the coordination of their actions and initiatives, considering the fact that when entering into the process of international conflict settlement, mediators can pursue different political goals. Therefore, it is the observance of the principles of impartiality, neutrality and complete immersion in the subject and causes of the dispute that is the basis for the mediators to achieve their goals.

It has been established that the trend of recent years is the regionalization of international dispute resolution mechanisms, in particular with the use of mediation. International public-law mediation is important in preventing international conflicts and the development of intrastate conflicts that pose a threat to international peace and security. At the same time, international public-law mediation is an effective means of stabilizing peaceful relations in the post-conflict period as an indispensable element of peacebuilding and peace-making.

It has been proven that since its foundation, the European Union has been actively involved in comprehensive processes of maintaining peace and security, and mediation with the participation of the EU has gradually turned into an important component of its foreign policy for the prevention of international conflicts and peacebuilding. The European Union has a clear strategy and a developed legal framework, as well as a significant arsenal of civil and military anti-crisis management tools, financial resources, a wide international representation and opportunities for active communication with the vast majority of subjects of international law, providing the Union with the opportunity to play a leading role in peace-making processes at different levels of localization of international conflicts.

It is substantiated that the legal regulation of the institution of mediation in EU law was initiated with the adoption of the Maastricht Treaty on February 7, 1992. The acquisition by the European Union of the status of a subject of international law in connection with the entry into force of the Treaty of Lisbon in

2007 determined the further development of legal regulation and the institutionalization of the Joint foreign and security policy, which provided wider opportunities for EU participation in peacekeeping processes.

The work emphasizes that despite the fact that the current version of the founding treaties of the EU does not indicate mediation as a means that can be used by the Union to resolve international disputes, nevertheless its norms became the basis for the adoption of a number of political documents that determined the further strategy of implementation of the goals, objectives and tasks declared by this Treaty, among which the Concept of Peaceful Mediation 2020 occupies a central place. This EU political document, as well as the 2009 Concept on Strengthening EU Mediation and Dialogue Capacities, lays the foundations for a coordinated and focused approach of the EU member states and the Union as a whole to the resolution of international conflicts, and mediation is recognized as an integral component of the EU's comprehensive strategy in the field of conflict prevention and crisis management.

It has been established that the term «mediation» in EU law is used in two main aspects: 1) as a peaceful means of resolving international public-law disputes: a) between member states of the European Union; b) between the EU and third countries on the basis of relevant international treaties; c) between third countries for which the EU itself acts as a mediator with their consent; 2) as a means of resolving private legal disputes between individuals: a) through competent EU institutions; b) through the organizational and legal mechanisms provided for by the national legislation of the member states.

Public legal mediation with the participation of the EU is based on the principles inherent in the institution of mediation as a political (out-of-court) means of dispute resolution, which is recognized in the theory of international law. At the same time, its specificity is related to the legal nature of the EU, including the features of the demarcation of powers of the EU and member states in various spheres of legal relations. Private-law mediation as one of the alternative means of dispute resolution in EU law has its own characteristics. It can be used, firstly, as a

means of resolving private-law disputes between individuals arising from commercial legal relations through competent EU institutions and, secondly, as an alternative means of resolving disputes in civil, commercial or family matters through organizational – legal mechanisms defined by the national legislation of the member states based on the norms of EU law.

Attention is drawn to the fact that there is no specialized institution at the level of the European Union, which is authorized to perform mediation functions in the resolution of public-law and private-law disputes. At the same time, within the organizational mechanism of the EU, it is possible to single out institutions (bodies) that are not directly involved in the mediation process, but contribute to the proper implementation of the goals of the EU mediation policy (for example, the European Council and the Council of the EU), and institutions or bodies/officials who can act as mediators in the process of resolving international disputes (for example, special representatives of the EU for countries or regions, the Division of the European External Action Service for Conflict Prevention and Mediation Support, the Directorate for an Integrated Approach to Peace and Security Problems, Mediation support team, etc.).

In addition, in accordance with the acts of secondary EU law, a number of specialized institutions have been created that can perform mediation functions in disputes between member states (the European Labor Agency, the European Food Safety Agency, the European Insurance and Occupational Pensions Agency, the European Banking Agency, the European securities and markets agency). In the presence of numerous EU institutions, which are directly or indirectly empowered to resolve disputes and find solutions that are acceptable to the parties on behalf of the European Union, the inexpediency of establishing a specialized institution in the field of mediation at the EU level at this stage is substantiated. Mediation as a means of resolving private-law disputes can be used both within the EU organizational mechanism (mainly in the field of intellectual property through the EU Intellectual Property Office) and within national jurisdictions based on European Union law.

Tendencies to strengthen the institutional support for the participation of the EU as an international mediator in the process of resolving disputes between third countries have been revealed. The involvement of the EU as an «external» mediator takes place on the basis of the agreement of the disputing states, which can be expressed both in the form of an international agreement and in the form of political acts.

It has been established that mediation as an out-of-court dispute resolution mechanism between the EU and third countries can be used both on the basis of bilateral international agreements of the «new generation» - association agreements, and within the framework of the World Trade Organization in accordance with the Agreements on Rules and Procedures for Dispute Resolution under the WTO. In the Union's international treaties, the choice of these mediation mechanisms is determined by the provisions of the specific agreement. It is possible to recognize the priority of the dispute resolution mechanism under a bilateral agreement; giving priority to the dispute resolution mechanism within the framework of the WTO; giving the parties the right to choose one of the specified mechanisms using the principle of *lis pendens*.

Peculiarities of the legal regulation of mediation as one of the out-of-court mechanisms for resolving international public disputes based on the Association Agreement with Ukraine of 2014 were studied. It was substantiated that this method of dispute resolution has a number of advantages. In particular, mediation is a universal mechanism, as its subject matter can be any dispute related to Title IV of the UA. It is a more flexible way to resolve the conflict, since the parties, with the help of a mediator, jointly determine an acceptable solution for themselves. In addition, the parties' search for a mutually beneficial solution can contribute to a more effective resolution of problems related to the implementation of obligations within the Deep and Comprehensive Free Trade Area between Ukraine and the EU.

The practical significance of the obtained research results is that the generalizations, conclusions and proposals obtained as a result of the research can

be used in the research field as a basis for further scientific research on the application of the institution of mediation in international law and EU law; in rule-making activities - as theoretical material for the scientific justification of projects of normative provisions on the use of mediation as a means of resolving international disputes, in particular, arising in relations between the European Union and Ukraine and during the development of normative legal acts on cooperation between Ukraine and the EU and approximation of legislation of Ukraine to the EU acquis; in the educational process - during the preparation of textbooks and educational aids on international law and the law of the European Union; when giving lectures and conducting practical classes; in the research work of post-graduate students, masters and students; in the information and analytical sphere - to spread knowledge about the use of the institution of mediation as a means of resolving international disputes, in particular in the European Union or with the participation of the EU, among scientists, students, and the general public.

Key words: mediation, settlement of international disputes, prevention of international conflicts, peace-making, European Union, standards of mediation in the law of the European Union, Concept of Peaceful Mediation 2020, Concept on Strengthening EU Mediation and Dialogue Capacities 2009, EU-Ukraine Association Agreement 2014.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Моїсеєнко О. М. Медіація в системі вирішення спорів за Угодою про асоціацію між Україною та ЄС 2014 р. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Право», 2020, Вип. 29. С. 309–317. DOI: doi.org/10.26565/2075-1834-2020-29-41

2. Moiseienko, O. M. The History of the Mediation Institute in International Public Law in the Pre-Westphalian Period. *Форум Права*, 2021. № 69(4), С. 48–55. DOI: doi.org/10.5281/zenodo.5529515

3. Moiseenko O. M. Mediation as a Mechanism of Dispute Resolution between EU Member-States (Institutional Dimension). *Державне будівництво та місцеве самоврядування*: зб. наук. пр. / редкол.: С. Г. Серьогіна (голова) та ін. Харків : Право, 2022. Вип. 43. Р. 413–426.

DOI: <https://doi.org/10.31359/1993-0941-2022-43-413>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Моїсеєнко О. М. Деякі міркування щодо можливості використання міжнародно-правової медіації під час BREXIT. *Україна і Європейський Союз: шлях до сталого розвитку* : зб. наук. ст. за матеріалами І наук. практ. конф. з європ. права, м. Харків, 24 квіт. 2018 р. Харків, 2018. С. 29–33.

2. Моїсеєнко О. М. Директива 2008/52/ЄС як інструмент гармонізації медіаційного законодавства держав-членів ЄС. *Конституційні принципи місцевого самоврядування та регіональна політика ЄС*: тези доп. міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 24 квіт. 2020 р. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2020. С. 246–249.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МЕДІАЦІЇ ЯК ЗАСОБУ МИРНОГО ВИРІШЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СПОРІВ	17
1.1. Становлення і розвиток правового регулювання інституту посередництва (публічно-правової медіації) у контексті розвитку принципу мирного вирішення міжнародних спорів у міжнародному праві	17
1.2. Поняття, сутність та особливості публічно-правової медіації у сучасному міжнародному праві.....	49
Висновки до Розділу 1.....	97
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ МЕДІАЦІЇ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ	102
2.1. Загальні правові засади інституту медіації у праві ЄС	102
2.2. Медіація як мирний засіб вирішення міжнародних публічно-правових спорів між державами-членами ЄС	116
2.3. Участь ЄС як міжнародного медіатора у спорах між третіми країнами (правовий аспект).....	122
2.4. Медіація як засіб вирішення спорів між ЄС і третіми країнами.....	147
2.5. Медіація як засіб вирішення приватноправових спорів у праві ЄС.....	160
Висновки до Розділу 2.....	179
ВИСНОВКИ	184
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	190
ДОДАТОК	221

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Міжнародні відносини постмодернової епохи, на жаль, продовжують характеризуватися існуванням значної кількості конфліктів, як міжнародних, так і внутрішньодержавних, які загрожують міжнародному миру і безпеці. Більше того, змінюються як характер конфліктів, так і методи їхнього ведення. При цьому виникненню протиріч, зіткнень інтересів та позицій суб'єктів міжнародних відносин у різноманітних сферах міжнародного життя – від правових неузгодженостей під час застосування і тлумачення міжнародних договорів до територіальних претензій та прикордонних спорів – запобігти дуже складно. Від своєчасного і повного вирішення суперечок залежить дотримання миру і безпеки, як на локальному, регіональному, так і універсальному рівнях. У зв'язку з цим не втрачають актуальності дослідження питань мирного вирішення міжнародних спорів та, зокрема тих засобів, які є у розпорядженні міжнародної спільноти та застосовуються для досягнення цієї мети.

Медіація (посередництво) є одним із ефективних інструментів, які з давніх часів використовуються у міждержавних та внутрішньодержавних відносинах, для врегулювання публічно-правових і приватноправових спорів між різноманітними суб'єктами, що здійснюється шляхом залученням третьої нейтральної особи чи сторони, яка покликана сприяти налагодженню комунікації між конфліктуючими сторонами та досягненню угоди. Важливою є роль медіації у вирішенні тих протиріч, які характеризуються гостротою, тривалістю, складністю врегулювання через неможливість досягнення компромісу між його сторонами та високим ступенем взаємної недовіри. Посередництво здатне сприяти попередженню розгортання конфлікту, набуваючи характеристик неодмінного елементу миротворення. Як один із інструментів забезпечення колективної безпеки, що застосовується як для подолання криз у короткий термін часу, так і для вирішення конфліктів у довгостроковій перспективі, медіація набуває всебільшої популярності.

Характерною особливістю кінця ХХ – початку ХХІ ст. є посилення ролі міжнародних організацій (універсальних і регіональних), які в якості медіаторів беруть участь у врегулюванні різноманітних міжнародних суперечок та внутрішньодержавних конфліктів, що можуть загрожувати міжнародному миру і безпеці. Серед таких організацій особливе місце належить Європейському Союзу, який, прагнучи посилити свої позиції на міжнародній арені та позиціонуючи себе як глобального провайдера миру і безпеки, бере безпосередню участь у процесах миротворення. При цьому медіація використовується Союзом як у конфліктах між державами-членами, так між ЄС та третіми державами, що у свою чергу сприяє забезпеченню стабільності внутрішньосоюзних відносин, так і розвитку його співробітництва з іншими учасниками міжнародної системи. Авторитет Європейського Союзу як міжнародного медіатора пояснюється наявними потужними економічними, політичними і військовими ресурсами, комплексними стратегіями та значним досвідом у врегулюванні конфліктів, широким арсеналом цивільних та військових інструментів антикризового управління тощо.

Важливість медіації для ЄС як засобу вирішення міжнародних конфліктів підтверджується ухваленням 11.12.2020 р. Радою Європейського Союзу оновленої Концепції мирної медіації ЄС [132], відповідно до якої медіація визнана невід’ємною складовою сучасної всеохоплюючої стратегії ЄС у сфері попередження конфліктів і антикризового управління. Необхідність підвищення ролі мирового посередництва співпадає з амбіціями ЄС на світовій арені у контексті посилення його геополітичного впливу. Досягнення такої цілі потребує збільшення інвестицій ЄС у подальшу інституціоналізацію співпраці з державами-членами у сфері медіації, вдосконалення комунікативних практик посередництва, розробки відповідних програмних документів.

Дослідження правової природи інституту медіації у праві ЄС актуалізується також у зв’язку з тим, що в Угоді про асоціацію з Україною

2014 р. (далі – УА) [91] медіація визначена як один із засобів вирішення спорів, які можуть виникати у зв'язку із відсутністю єдиного підходу щодо тлумачення положень Угоди або її добросовісного застосування, а також через неналежне виконання зобов'язань однією зі Сторін за цією Угодою (ст. ст. 327-336, Додаток XXV). Таким чином, встановлення особливостей правового регулювання застосування інституту медіації у ЄС має важливе теоретичне і практичне значення.

Проблеми застосування інституту медіації вивчалися зарубіжними та вітчизняними науковцями переважно у контексті дослідження мирних засобів регулювання міжнародних спорів. До окремих питань застосування медіації у міжнародних відносинах у різний час зверталися Дж. Аллаін, Л. Анісімова, Р. Білдер, І. Блищенко, М. Брюс, С. Бурлі, Ф. Вікунья, Г. Кельзен, С. Бейлі, Г. Дам, Л. Оппенгайм, А. Кассезе, Д. Керон, Д. Колльєр, М. О'Коннел, А. Ладиженський, С. Лазарєв, Д. Левін, Р. Маккензі, Дж. Меріллс, Н. Самарцева, Е. Пушмін, Р. Хорольський, З. Тропін, М. Трунк-Федорова, Р. Цезаре, Р. Шабтай, Г. Шинкарецька, Г. Шармазанашвілі, М. Яновський, Ш. Ювал. Безпосередньо міжнародна публічно-правова медіація досліджувалася у роботах О. Антонюк, М. Брокхау, М. Гарсис, А. Долакя, М. Лебедева, Т. Подковенко, Т. Самвелян, Д. Уілкенфілд.

У доктрині права ЄС медіація розглядалася як один із засобів вирішення суперечок у преференційних торговельних угодах, у тому числі угодах про асоціацію, у роботах Я. Костюченка, Н. Мазаракі, В. Муравйова, К. Смирнової. Інститут медіації у зарубіжній доктрині досліджували переважно у контексті розв'язання міжнародних спорів як інструмент превентивної дипломатії та антикризового управління Європейського Союзу (Дж. Бергман, Дж. Берковіч, Р. Вайтмен, С. Вольфф, С. Вулкович, Т. Койбіон, Л. Махашвілі, А. Херрберг) або у рамках розв'язання приватно-правових спорів на національному рівні на основі законодавчих актів ЄС (А. Біард, К. Есплугес, П. Кортес, Ф. Стеффеке, К. Череші). Однак, не дивлячись на наявний значний академічний доробок із зазначеної проблематики на

сьогодні немає комплексних досліджень особливостей регламентації інституту медіації у праві Європейського Союзу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Напрямок дисертаційного дослідження визначено згідно з планом науково-дослідних робіт Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого у межах фундаментальної теми «Теоретичні та практичні проблеми сучасного міжнародного права та іноземного конституційного права» (державна реєстрація №0111U000954). Тема дисертації затверджена вченою радою Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого 21 листопада 2017 року (протокол № 3).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розв'язання наукового завдання, що полягає у встановленні особливостей еволюції та сучасної регламентації інституту медіації у міжнародному праві та специфіки застосування стандартів медіації у праві Європейського Союзу.

Для досягнення зазначеної мети поставлені й послідовно вирішуються такі основні завдання:

- дослідити становлення та розвиток мирних засобів вирішення міжнародних спорів та їхню правову регламентацію у сучасному міжнародному праві;
- визначити особливості еволюції інституту міжнародної публічної медіації та здійснити порівняльний аналіз посередництва з іншими засобами вирішення міжнародних спорів у сучасному міжнародному праві;
- дослідити генезу та надати характеристику регулювання інституту медіації у праві ЄС;
- розкрити особливості правового регулювання та застосування медіації як мирного засобу вирішення міжнародних публічно-правових спорів між державами-членами ЄС;
- надати характеристику та встановити особливості участі ЄС у врегулюванні спорів між третіми країнами;

- з'ясувати специфіку застосування інституту міжнародної публічно-правової медіації при вирішенні спорів між ЄС і третіми країнами;
- встановити особливості правової регламентації застосування медіації у рамках організаційного механізму ЄС при вирішенні спорів між приватними особами;
- визначити зміст стандартів медіації, передбачених у праві ЄС, як засобу гармонізації законодавства держав-членів ЄС при вирішенні приватноправових спорів.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, пов'язані із застосуванням міжнародно-правових стандартів медіації та їхньої імплементації у Європейському Союзі.

Предметом дослідження є застосування міжнародно-правових стандартів медіації та їхньої імплементації у Європейському Союзі.

Методи дослідження. Для досягнення наукової об'єктивності результатів використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів дослідження. Методологічне підґрунтя роботи склали метод об'єктивності, історико-правовий, формально-логічний, діалектичний, формально-юридичний, порівняльно-правовий, системно-структурний, прогностичний та інші загальнонаукові та спеціальні методи дослідження.

Метод об'єктивності надав можливість встановити вірогідність і повноту використаної в ході дослідження інформації. Історико-правовий метод дозволив виявити еволюцію інституту міжнародної публічно-правової медіації в контексті становлення принципу мирного вирішення міжнародних спорів (підрозділ 1.1) та розвиток правової регламентації міжнародної публічно-правової медіації як одного із засобів вирішення міжнародних спорів у міжнародному праві та праві ЄС (підрозділ 1.2). Формально-логічний метод використано для визначення сутності інституту міжнародної публічно-правової медіації у міжнародному праві (підрозділ 1.2) та праві Європейського Союзу (підрозділ 2.1). Завдяки діалектичному методу продемонстровано взаємозв'язок та взаємозумовленість засобів мирного

вирішення міжнародних спорів, характеру і видів міжнародних конфліктів, що мають визначальне значення для вибору того чи іншого засобу вирішення міжнародних спорів (підрозділ 1.2). Формально-юридичний метод став у пригоді також при дослідженні правового регулювання та інституційного забезпечення використання медіаційних процедур Європейським Союзом під час вирішення міжнародних спорів між державами членами, між третіми країнами, між ЄС та третіми країнами та між приватними особами (підрозділи 2.2, 2.3, 2.4, 2.5). Порівняльно-правовий метод забезпечив можливість зіставити та порівняти інститут посередництва з іншими мирними позасудовими засобами вирішення міжнародних спорів, зокрема переговорами, добрими послугами, арбітражем, в результаті чого було виявлено низку спільних та відмінних рис між ними (підрозділ 1.2.). Системно-структурний метод дозволив визначити місце і роль міжнародної публічно-правової медіації в системі мирних засобів вирішення міжнародних спорів, які використовують різноманітні суб'єкти міжнародного права. Зокрема і Європейський Союз (підрозділи 1.2, 2.2., 2.3, 2.4). Прогностичний метод був застосований при обґрунтуванні перспектив застосування інституту міжнародної публічно-правової медіації у праві ЄС (підрозділи 2.2., 2.3, 2.4). У роботі використано також метод герменевтики, за допомогою якого здійснювалося тлумачення юридичних текстів з метою встановлення їх змісту, значення певних термінів та понять (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 2.5).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є кваліфікованою науковою працею, в якій здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано вирішення наукового завдання, яке полягало у встановленні особливостей еволюції та сучасної регламентації інституту медіації у міжнародному праві та специфіки застосування медіації у праві Європейського Союзу як засобу вирішення спорів між його державами-членами, між ЄС і третіми країнами та у випадках залучення ЄС як посередника у спорах між третіми країнами, а також розкритті особливостей

правової регламентації застосування стандартів медіації у при вирішенні спорів між приватними особами.

Уперше:

– встановлено особливості правової регламентації інституту медіації у праві Європейського Союзу, та специфіку посередницьких процедур, які можуть застосовуються для врегулювання міжнародних спорів між державами-членами ЄС, Європейським Союзом та третіми країнами, між третіми країнами із залученням ЄС як медіатора, а також спорів між приватними особами на основі стандартів медіації, визначених у праві ЄС;

– доведено, що з часів свого заснування Європейський Союз активно долучається до заходів різного масштабу (на універсальному, регіональному, субрегіональному, локальному рівнях) із підтримання миру та безпеки, а медіація за участі Союзу стала невід’ємним інструментом його зовнішньої політики у сфері попередження міжнародних конфліктів та миротворення;

– доведено, що наявність у Європейського Союзу як розвиненої правової бази, так і значного арсеналу цивільних та військових інструментів антикризового управління, фінансових ресурсів, широкого міжнародного представництва та можливостей активної комунікації з переважною більшістю суб’єктів міжнародного права, забезпечують об’єднанню можливість відігравати провідну роль у миротворчих процесах на різних рівнях локалізації міжнародних конфліктів;

– встановлено, що значні ресурси та бездоганна репутація, чіткі стратегії розв’язання спорів і великий досвід із антикризового менеджменту, які є у наявності у ЄС, є основою реалізації «мирного проекту», яким з самого початку характеризувалися Співтовариства, а згодом і Європейський Союз. Саме досягнення миру, як однієї з ключових цілей ЄС створює умови для неухильного дотримання у ЄС принципів захисту прав людини і верховенства права, забезпечення балансу інтересів дедалі більшої кількості держав-членів, протистояння спільними зусиллями новим викликам та

формуванню позитивного іміджу ЄС на міжнародній арені. Зазвичай це є вирішальним мотивом, що спонукає сторони конфліктів звертатися за медіаційними послугами до Європейського Союзу, сподіваючись на позитивне вирішення їхнього спору;

– доведено, що набуття Європейським Союзом статусу суб'єкта міжнародного права, подальше удосконалення правового регулювання та інституціоналізація спільної закордонної та безпекової політики, забезпечують інтеграційному об'єднанню ширші можливості для участі у миротворчих процесах. Не зважаючи на відсутність прямої вказівки в установчих договорах Союзу на медіацію як один із засобів вирішення спорів у ЄС або за участю ЄС, тим не менше прийняті в останні роки політичні документи, яскраво свідчать про бажання і можливості Союзу виступати у ролі посередника у різних конфліктах. При цьому особливістю такої участі є те, що Європейський Союз часто залучається до урегулювання конфліктів разом з іншими міжнародними універсальними і регіональними організаціями та державами;

– визначено особливості актів Європейського Союзу, які прийняті з метою реалізації цілей Спільної закордонної та безпекової політики та стосуються питань міжнародної публічно-правової медіації – Концепції щодо посилення можливостей медіації та діалогу від 10.11.2009 р. та Концепції мирної медіації ЄС від 11.12.2020 р. Не дивлячись на свою політичну природу, вони закладають основи скоординованого та сфокусованого підходу держав-членів ЄС та Союзу у цілому до розв'язання міжнародних конфліктів. Так, Концепція 2009 р. закріплює прагнення ЄС використовувати медіацію як першочерговий інструмент розв'язання кризових ситуацій, що виникають або тривають. Концепція 2020 року, ґрунтуючись на положеннях попереднього документу, розширює коло принципів, на яких базується медіаційна діяльність ЄС, зокрема за рахунок таких, як дотримання основоположних цінностей ЄС; багат шляхова медіація; інклюзивність; охоплюваність цілями закордонної та безпекової політики ЄС; застосування

інтегрованого підходу ЄС; партнерства; чутливості конфлікту; прав людини; гендерної рівності та залучення жінок; врахування факторів, що пов'язані із кліматом та природними ресурсами; культурною спадщиною; підходу, заснованого на доказах. В обох документах медіація визнана невід'ємною складовою всеохоплюючої стратегії ЄС у сфері попередження конфліктів і кризового управління;

– встановлено, що у рамках організаційного механізму ЄС можна виділяти установи (органи), які безпосередньо не залучаються до процесу посередництва, однак сприяють належній реалізації цілей медіаційної політики ЄС (наприклад, Європейська Рада та Рада (міністрів ЄС), та установи чи органів/посадових осіб, які можуть виступати медіаторами у процесі вирішення міжнародних спорів (наприклад, спеціальні представники ЄС по країнам чи регіонам, Підрозділ Європейської служби з питань зовнішньої діяльності із попередження конфліктів та медіаційної підтримки Директорату інтегрованого підходу до проблем миру та безпеки, Команда підтримки медіації та ін.).

Удосконалено:

– тезу про те, що до медіації як до засобу мирного вирішення міжнародних спорів застосовувати визначення «альтернативний» слід не у контексті загального підходу, який використовується у національних правових системах (зокрема, як протилежний або відмінний/альтернативний судовим процедурам). У міжнародних відносинах посередництво розглядається як один із дипломатичних або правових засобів урегулювання міжнародних спорів, які передусім протиставляються застосуванню сили як способу вирішення конфліктів (міжнародних та неміжнародних). Крім того, у багатьох випадках вирішення міжнародних спорів не передбачає можливості застосування судових засобів, які у переважній більшості мають факультативний характер;

– положення про те, що не дивлячись на важливу роль ООН у врегулюванні міжнародних спорів, у сучасних міжнародних відносинах

спостерігається криза універсалізму, та зменшення проявів монополізму Організації у цій сфері. Натомість регіональні міжнародні організації та органи, які об'єднують держави, що часто мають спільні інтереси, схожість культурно-історичного розвитку, характеризуються певною гомогенністю в ідеології та політичних поглядах, певним ступенем взаємозалежності, дедалі частіше демонструють свою ефективність у врегулюванні міжнародних суперечок різної інтенсивності та локалізації, зокрема і внутрішньодержавних конфліктів, які можуть загрожувати міжнародному миру та безпеці.

– підходи до визначення ролі міжнародно-правової публічної медіації як елемента превентивної дипломатії та загалом сучасних стратегій попередження міжнародних спорів та конфліктів неміжнародного характеру, які загрожують миру і безпеці. Зокрема встановлено, що дедалі частіше у документах, які ухвалюються у рамках міжнародних організацій або у результаті роботи міжнародних конференцій та форумів, робиться акцент на необхідності використання посередництва, нарівні із іншими засобами вирішення міжнародних спорів, як інструменту запобігання розгортання конфліктів та утворюються відповідні організаційні структури (найчастіше місії) з цією метою. При цьому одночасно підкреслюється значення медіації у постконфліктний період.

– тезу про те, що на відміну від більшості організацій, які залучаються в якості медіаторів для урегулювання спорів, та члени яких можуть по-різному, в силу відмінних причин (історичних, геополітичних тощо) оцінювати перебіг політичних процесів, що відбуваються у цільовій країні або регіоні, Європейський Союз може спиратися на узгоджений підхід та ставлення своїх держав-членів до конфлікту, що у свою чергу допомагає уникати протиріч та ефективно мобілізувати необхідні ресурси з метою стабілізації ситуації;

– положення про недоцільність наразі створення в межах існуючої інституційної системи ЄС додаткової допоміжної установи у сфері медіації

та/або запровадження посади спеціального тематичного представника. За наявності численних установ ЄС, які прямо або опосередковано наділені повноваженнями для розв'язання спорів і пошуку компромісних для сторін рішень від імені Європейського Союзу, створення такої установи чи посади обтяжуватиме і ускладнювати цю систему;

Набули подальшого розвитку положення:

– щодо появи нових тенденцій у розвитку інституту міжнародно-правової публічної медіації, зокрема щодо урізноманітнення кола як учасників цього процесу, зокрема тих, хто безпосередньо є стороною спору (держави, міжнародні організації, сторони внутрішньодержавних конфліктів, які загрожують міжнародному миру і безпеці), та самих медіаторів (наприклад, колективне посередництво із залученням різних учасників міжнародних відносин, так і сфери його застосування (спори різної локалізації, різної напруженості, інтенсивності, з різних предметів);

– про те, що підґрунтям ефективної реалізації принципу мирного вирішення міжнародних спорів слугує правильність оцінки як самого спору, так і вибір конкретних засобів для його врегулювання, при можливості комбінування доступних засобів, що може бути передбачено як в угодах, порушення яких безпосередньо є причиною спору, так і актах м'якого права, які ухвалюються міжнародним співтовариством;

– про те, що успіх медіації як засобу вирішення міжнародних спорів, за участі різних посередників залежить від координованості їхніх дій та ініціатив, з урахуванням того, що вступаючи у процес врегулювання міжнародного конфлікту медіатори можуть переслідувати різні політичні цілі. Тому саме дотримання принципів безсторонності, нейтральності та повного заглиблення у предмет та причини спору, є основою для досягнення посередниками поставленої мети;

– щодо можливості застосування медіації у спорах між державами-членами ЄС, які здебільшого стосуються питань функціонування внутрішнього ринку і дотичних до нього сфер та пов'язані із розмежуванням

відповідальності держав-членів за виконання ними своїх статутних зобов'язань (наприклад, забезпечення справедливої конкуренції, правомірності надання державної допомоги вітчизняним суб'єктам господарювання, соціального захисту транскордонних працівників, оплати їхньої праці, оподаткування тощо). Особливістю правового регулювання медіаційних процедур у спорах між державами-членами ЄС є наявність у джерелах права ЄС норм про порядок їх здійснення, і одночасно відсутність нормативного визначення «медіації».

– про роль окремих агенцій Європейського Союзу у вирішенні міждержавних та інших спорів за допомогою медіації (Європейської агенції праці, Європейської агенції з безпеки харчових продуктів, Європейської агенції зі страхування та трудових пенсій, Європейської банківської агенції, Європейської агенції з цінних паперів і ринків тощо), які на сьогоднішній день виробили ефективний інструментарій вирішення суперечок, який дозволяє сторонам спору забезпечувати виконання своїх зобов'язань за установчими договорами та вторинним законодавством ЄС не вдаючись до використання судових процедур. Не дивлячись на те що медіація як засіб вирішення спорів між суб'єктами права ЄС, зокрема і державами, прямо не закріплена в установчих договорах, саме акти вторинного права ЄС, які передбачають функціонування спеціалізованих установ, наділяють останні медіаційними функціями, що зрештою полегшує вирішення спорів, які можуть виникати у зв'язку із тлумаченням і застосуванням права ЄС в окремих сферах;

– про те, що медіація як один із позасудових засобів врегулювання спорів отримує закріплення лише в угодах про асоціацію «нового покоління», у яких передбачене створення зони вільної торгівлі та тісна співпраця у політичній, економічній та правовій сферах. Саме до таких угод відноситься і Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, в якій саме розділ Розділу IV («Торгівля і питання пов'язані з торгівлею»)

передбачає можливість застосування медіації для вирішення відповідних спорів;

– про те, що в рамках організаційного механізму ЄС, основою якого виступають в першу чергу норми міжнародного публічного права, медіація використовується як засіб вирішення спорів, які виникають із комерційних правовідносин між приватними особами. Натомість для урегулювання спорів між цими ж суб'єктами права ЄС у цивільних, комерційних або сімейних справах, використовуються організаційно-правові механізми, визначені національним законодавством держав-членів Європейського Союзу.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути основою для подальших наукових розробок у цій сфері і використовуватись:

– у науково-дослідній сфері – як основа для подальших наукових досліджень застосування інституту медіації у міжнародному праві і праві ЄС;

– у нормотворчій діяльності – як теоретичний матеріал для наукового обґрунтування проектів нормативних положень щодо застосування медіації як засобу вирішення міжнародних спорів, зокрема, що виникають у відносинах між Європейським Союзом і Україною та під час розробки нормативно-правових актів з питань співпраці України і ЄС та наближення законодавства України до *acquis* ЄС;

– у навчальному процесі – при підготовці підручників та навчальних посібників із міжнародного права та права Європейського Союзу; при читанні лекцій та проведенні практичних занять; в науково-дослідницькій роботі аспірантів, магістрів та студентів.

– в інформаційно-аналітичній сфері – для поширення знань про застосування інституту медіації як засобу вирішення міжнародних спорів, зокрема у Європейському Союзі або за участю ЄС серед науковців, студентів, широкого загалу.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення і висновки, які містяться у дисертації, обговорювалися та були схвалені на

засіданнях кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Ключові положення роботи доповідалися на I науково-практичній конференції з європейського права «Україна і Європейський Союз: шлях до сталого розвитку» (м. Харків, 24 квітня 2018 р.) та Міжнародній науково-практичній конференції «Конституційні принципи місцевого самоврядування та регіональна політика ЄС» (м. Харків, 24 квітня 2020 р.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, що містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатку. Загальний обсяг роботи – 221 сторінка, з яких 189 сторінок основного тексту, список використаних джерел з 295 найменувань займає 31 сторінку.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МЕДІАЦІЇ ЯК ЗАСОБУ МИРНОГО ВИРІШЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СПОРІВ

1.1. Становлення і розвиток правового регулювання інституту посередництва (публічно-правової медіації) у контексті розвитку принципу мирного вирішення міжнародних спорів у міжнародному праві

Як відомо, дослідження еволюції того чи іншого соціального явища є основою для розкриття його глибинної сутності, виявлення закономірностей та суперечностей впливу тих чи інших внутрішніх і зовнішніх факторів на його сучасний стан та перспективи розвитку. Саме тому аналіз історії становлення правового регулювання посередництва у взаєминах між різними суб'єктами міжнародного права має важливе значення для з'ясування правової природи інституту публічно-правової медіації як одного із способів мирного вирішення міжнародних спорів та його значення для урегулювання тих конфліктів, які, на жаль, і нині становлять загрозу мирному співіснуванню держав і народів, підривають основи міжнародного правопорядку та безпеки[212, с. 49].

Очевидно, що визначення особливостей розвитку правового регулювання посередництва, повинно здійснюватися у контексті вивчення становлення і закріплення у міжнародному праві принципу мирного вирішення міжнародних спорів, змістовним наповненням якого виступає обов'язок держав застосовувати різні способи і засоби для розв'язання конфліктів без застосування сили та погрози силою. Попри те, що ХХ століття, а відтак і ХХІ, позначені визнанням заборони застосування сили для вирішення спорів нормою універсального і імперативного характеру, збройні конфлікти різного масштабу, локалізації і характеру залишаються

поширеним явищем. Однак, не слід применшувати значення цієї заборони, яка надала потужного імпульсу розвитку мирних засобів і процедур вирішення міжнародних конфліктів, застосування яких є важливою складовою міжнародних відносин [124, с. 78]. Фактично мирного вирішення міжнародних спорів розвивався як відповідь і органічне продовження принципу заборони застосування сили або погрози силою у міжнародних відносинах [97, с. 72]. Їхній взаємозв'язок відображає бажання міжнародного співтовариства до встановлення не лише заборони нелегітимного використання сили у міжнародному спілкуванні, але запровадженні тих механізмів, які можуть допомогти забезпечити мирне співіснування держав та міжнародний правопорядок.

Як вказує П. Маланчук, «проблема врегулювання спорів між державами належить до тієї галузі права, яка для належного уявлення про характер міжнародного права потребує найбільшої уваги, оскільки є віссю, на яку спираються всі інші норми та принципи, у тому числі і центральна галузь міжнародного права – відповідальність держав» [51, с. 377]. У продовження цієї тези, обґрунтовуючи важливість правового регулювання вимоги мирного врегулювання міжнародних спорів, слід зазначити, що сама по собі наявність узгоджених принципів і норм міжнародного права ще не є достатньою умовою для його нормального функціонування. Як свідчить міжнародна практика, реальний зміст їхніх регулятивних властивостей може проявлятися лише через процес реалізації. Тільки в процесі реалізації відбувається зворотний вплив юридичної форми на її зміст. Із врахуванням вказаного матеріально-правова та процесуальна регламентація принципу мирного вирішення міжнародних спорів та розвиток нормативної бази у цій сфері не втрачають актуальності.

У найбільш загальному вигляді принцип вирішення міжнародних спорів можна визначити як одну із найважливіших засад сучасного міжнародного права, відповідно до якого будь-які міжнародні суперечки та ситуації повинні вирішуватися тільки і виключно мирними засобами при

повній міжнародно-правовій забороні застосування в міжнародних відносинах сили або загрози її застосування. Отже, забороні застосування сили для вирішення міжнародних спорів кореспондує принцип мирного вирішення спорів. Іншими словами, якщо державам забороняється використовувати силу в їхніх відносинах з іншими державам та для розв'язання суперечок з цими державами, то звідси випливає, що відкритими або доступними є лише мирні засоби вирішення спорів.

У більшості наукових джерел становлення принципу мирного вирішення міжнародних спорів пов'язують із формуванням засад сучасної міжнародно-правової системи, які були закладені під час Вестфальського мирного конгресу 1648 р. державами середньовічної Західної Європи [87, с. 17; 23, с. 22]. І хоча війна як засіб вирішення суперечностей між державами у цей час не заперечувалася, проте вважалася крайнім заходом. З цього приводу можна навести думку відомого дореволюційного вченого М. Таубе який писав, що «християнський світогляд взагалі та згуртування західноєвропейських держав в одну морально-єдину Християнську Республіку (*Respublica Christiana*) зокрема викликали загальне ставлення європейського середньовічного суспільства до війни як до тимчасового та виняткового стану, а також визнання війни крайнім засобом розв'язання міжнародних суперечок» [87, с. 17, 21].

Вестфальський мирний конгрес, який розглядають як певний вододіл, від якого розпочинає формуватися класичне міжнародне право, не лише утвердив нову систему політичних координат, у якій головними гравцями повинні виступати незалежні країни, що не визнавали над собою жодної верховної влади, а й закликав передавати спори, що виникають між ними на мирне урегулювання або судовий розгляд. При цьому, якщо протягом трьох років такі засоби залишалися безрезультатними, учасники договору повинні були прийти на допомогу потерпілій стороні/сторонам і зрештою їм дозволялося використовувати силу. На жаль, у той час така модель колективної безпеки на практиці виявилася незастосовною через низку

різноманітних чинників. Омріяний баланс сил – домінуючий політичний принцип у зовнішній політиці тогочасних держав – постійно порушувався створенням численних та таких, що змінювали один одного, воєнних союзів [14, с. 34]. Однак принцип політичної рівноваги продовжував займати центральне місце у міждержавних відносинах тогочасної Західної Європи до Великої французької буржуазної революції 1789 р., а заборона війни як засобу вирішення міжнародних спорів не отримала широкого визнання і закріплення у приписах позитивного права. Це наочно демонструє неготовність держав того часу застосовувати виключно мирні засоби вирішення суперечок політичного, правового характеру виключно за допомогою мирних засобів. Більше того, під час розквіту абсолютних монархій загальнопоширеною стала думка, що держави вправі оголосити війну, якщо цього вимагають їхні інтереси. Як вказує Р. Хорольський, «питання про *casus belli* поступово втратило своє юридичне й моральне значення, що не могло не призвести до значних людських жертв і економічних збитків» [96, с.12].

Після перемоги над армією Наполеона у 1815 р. на Віденському мирному конгресі держави роблять спробу започаткувати нову модель побудови політичної системи Європи, за якою будь-яка легітимна влада в державі мала охоронятися міжнародним союзом, а в разі її падіння – поновлюватися за допомогою іноземної військової інтервенції (теорія легітимізму) [14, с. 46, 52]. Тобто серед засобів захисту легітимної влади з боку міжнародного співтовариства силовий засіб визнавався допустимим. Попри це у пошуках засобів забезпечення міжнародного правопорядку, а, отже, і миру, у XIX ст. держави дедалі більше починають покладати свої сподівання на міжнародне право. Так, на Аахенському конгресі 1818 р. п'ять великих країн Європи вперше проголосили «своїм головним, неодмінним обов'язком у всіх відносинах як між собою, так і з іншими державами неухильно дотримуватися вказівок міжнародного права і підтримувати мир» [200, с. 31].

Важливе значення для обмеження використання війни як засобу вирішення спорів між державами, а згодом і встановлення юридичної заборони розв'язання війни (*jus ad bellum*), мало укладення Паризького мирного трактату 1856 р., відповідно до якого у випадку виникнення спору між Близькою Портою та іншими учасниками договору сторони повинні отримати можливість використати послуги посередника перш ніж застосовувати силу (ст. 8)[280], а, отже, вдатися до мирного врегулювання неузгодженностей.

Паризький мирний договір не став запобіжником для нових конфліктів у Європі. Свідченням цього було проведення Берлінського конгресу 1878 року, який був скликаний державами Європи невдоволеними посиленням позицій і впливу Російської імперії у Європі у результаті Кримської війни 1877–1878 р.р. та умовами Сан-Стефанського договору (укладений 19 лютого (3 березня) 1878 р.). Балканські війни 1912–1913 р.р. знову засвідчили неспроможність держав Європи вирішити конфліктні ситуації мирним шляхом.

Однак це не означає, що вирішення спорів, які виникали між державами за допомогою мирних засобів, було завжди безрезультатним. Формально-юридичне зобов'язання про мирне вирішення міжнародних спорів держави брали на себе досить часто у межах двосторонніх договорів. Рідше укладалися угоди про вирішення певних типів спорів. Христоматійним є приклад Договору між США та Великою Британією про дружні відносини, комерцію та навігацію 1794 р. («Договір Джея»). Арбітражна процедура, передбачена цим договором, не тільки дозволила вирішити велику кількість спорів між двома державами, а й стала взірцем при створенні інших міждержавних арбітражів, яких у 1795–1914 роках було більше двохсот [58, с.126].

Отже, ідея застосування мирних засобів для врегулювання спорів, що розвивалася у «класичний період» міжнародного права та її нормативне закріплення певною мірою «випереджали» розвиток норми про заборону застосування сили у міжнародних відносинах, із якою їх традиційно пов'язують.

Запровадження у міжнародних відносинах принципу мирного вирішення міжнародних спорів є яскравим відображенням розвитку людської цивілізації у сенсі переходу від орієнтованих на силу відносин до відносин, що підпорядковані певним правилам [193, с. 109]. Важливий крок у напрямку формально-юридичного встановлення використання мирних засобів вирішення міжнародних суперечок до моменту застосування збройної сили був здійснений у рамках Гаазьких конвенцій про мирне вирішення міжнародних спорів 1899 і 1907 рр. і Статуті Ліги Націй. У ст. 2 Гаазької конвенції 1907 р. зазначено: «Договірні держави погоджуються у випадку суттєвої суперечності або зіткнення перш ніж вдатися до зброї, звертатися, наскільки дозволять обставини, до добрих послуг або посередництва однієї або декількох дружніх держав» [41]. Стаття 9 передбачала, що держави для вирішення міжнародних спорів, що не зачіпають їхньої гідності або істотних інтересів, і беруть свій початок з різниці в оцінці фактичних обставин справи, можуть створити міжнародну слідчу комісію з метою з'ясування факту шляхом неупередженого й добросовісного розслідування¹. У свою чергу арбітраж визнавався найбільш дієвим засобом вирішення спорів, що не були залагоджені дипломатичним шляхом у питаннях юридичного характеру, і особливо у питаннях тлумачення й застосування міжнародних договорів. До речі, Конвенції 1899 і 1907 р не скасовували права держав на війну (*jus ad bellum*), а містили лише заклик до держав «попередити, по можливості, звернення до сили» (ст. 1) [55, с. 400]. Тобто ці документи допускали правомірність застосування збройної сили в міжнародних відносинах, таким чином не надаючи обов'язкової сили мирним засобам. Формулювання «наскільки дозволять обставини», яке містить ст.2 Гаазької конвенції 1907 р. підтверджує цю тезу.

Ефективність названих двох Конвенцій, на жаль, була мінімальною, оскільки не лише міжнародна практика держав засвідчувала безперервне

---

¹ Про міжнародні слідчі комісії докладніше див.: Іванов А. Г. Міжнародно-правове регулювання діяльності органів з встановлення фактів при розв'язанні міжнародних спорів: дис. на здоб. наук.звання доктор філософії. Спец. 293 «Міжнародне право». Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. Харків, 2021. 209 с. [29].

звернення до війни для вирішення міжнародних спорів, але і провідні фахівці-міжнародники того часу (Ф. Ліст, Л. Оппенгейм, Г. Вербер) вважали війну природнім і правомірним способом врегулювання «міжнародних неузгодженостей» [55, с. 112].

Не містив чітко сформульованого правила мирного вирішення міжнародних суперечок і допускав війну як законний засіб вирішення спорів також і прийнятий у 1919 році Статут Ліги Націй, хоча і передбачав обов'язкове застосування в певних випадках окремих засобів мирного вирішення міжнародних суперечок. Так, згідно зі ст. 12 Статуту Ліги Націй її держави-члени домовилися: «Якщо між ними виникне будь-який спір, що може призвести до розриву, вони передадуть це питання на арбітражне чи судове врегулювання або на розслідування Ради», а також «жодному разі не звертатися до війни до закінчення трьох місяців після рішення арбітрів чи судового рішення або доповіді Ради» [145, с. 41].

Слід зауважити, що у рамках Ліги Націй були розроблені і інші документи, у яких мова йшла про необхідність мирного врегулювання спорів. Зокрема це такі, що, на жаль, не вступили у силу – Договір про взаємну допомогу 1923 р., Женевський протокол про мирне врегулювання міжнародних конфліктів 1924 р.

26.09.1928 р. під егідою Ліги Націй був розроблений Загальний акт (в деяких джерелах згадується як Генеральний акт) про мирне вирішення міжнародних суперечок, який пізніше був доопрацьований Генеральною Асамблеєю ООН 28 квітня 1949 р. [69]. У ньому детально регламентовані три види вирішення спорів: погоджувальна процедура, судове і третейське вирішення спорів.

В якості обов'язкового вперше в історії міжнародного права і історії людства правило про мирне врегулювання міжнародних спорів знайшло відображення у Паризькому пакті про відмову від війни як знаряддя національної політики (пакт Бріана – Келлога) від 27.08.1928 р. У цьому документі у ст. II закріплювалося положення, відповідно до якого «Високі

договірні сторони визнають, що врегулювання або вирішення всіх спорів, які можуть виникнути між ними, якого б характеру чи якого б походження вони не були, повинно завжди вишукуватися тільки в мирних засобах» [26, с. 6].

Заборона війни як засобу вирішення міжнародних спорів, закріплена у Паризькому пакті 1928 р., що отримала підтвердження у Статуті ООН у 1945 р., мала вирішальне значення для формування принципу відповідно до якого держави зобов'язувалися урегулювати усі свої суперечки виключно у мирний спосіб, не застосовуючи сили або не погрожуючи її застосуванням.

Загальний і безумовний характер обов'язок мирного вирішення міжнародних спорів, таким чином, отримує через закріплення у Статуті ООН, ч.1 ст.1 якого наголошує, що ціллю ООН є підтримка миру і безпеки, і Організація з цією метою повинна «застосовувати ефективні колективні заходи для попередження і запобігання загрози миру і придушення актів агресії або інших порушень миру, і проводити мирними засобами, у відповідності з принципами справедливості і міжнародного права, улагодження або вирішення міжнародних спорів чи ситуацій, що можуть призвести до порушення миру» [92, с.18]. А п. 3 ст. 2 Статуту закріплює положення, згідно з яким ООН та всі її держави-члени «вирішують свої міжнародні спори мирними засобами так, щоб не піддавати загрози міжнародний мир та безпеку й справедливість». Принагідно слід вказати, що для держав, які не є членами ООН правило мирного вирішення міжнародних спорів є нормою звичаєвого права [120, с. 47], що підтверджується зокрема і судовою практикою. Так, у 1986 р., зокрема, Міжнародний Суд ООН у рішенні у справі про військову та воєнізовану діяльність в і проти Нікарагуа констатував існування обов'язку мирного вирішення міжнародних спорів як звичаєвої міжнародно-правової норми [126].

Зважаючи на значущість зобов'язання мирного вирішення спорів для сучасних міжнародного права та системи міжнародних відносин важливим вбачається його характеристика як загально визнаного принципу міжнародного права. Що у свою чергу потребує звернення до філософських

та загально правових категорій, через які можна визначити «принципи» як існуючі об'єктивно начала/основи, які розкривають сутність та якісні особливості правової системи або системи права та її зміст[20, с. 90]. Таке бачення принципів загалом характерно і для міжнародного публічного права. Загальні принципи міжнародного права існують як загальновизнані положення, які у концентрованому вигляді відображають основний зміст міжнародного права на певному етапі його історичного розвитку.

На думку Л. Д. Тимченка, «основні принципи міжнародного права – це загальновизнані норми вищого порядку, що утворюють фундамент міжнародного права й покликані забезпечити стабільне й ефективне функціонування міжнародної системи» [88, с. 30]. На переконання В. О. Задорожного, «очевидним є розуміння сутності основних принципів як принципів загального міжнародного права, є фундаментом усієї системи міжнародного права, зокрема його галузей та інститутів (яким притаманні також свої спеціальні принципи); мають пріоритет над іншими нормами та є критерієм їхньої дійсності; визначають зміст, спрямованість міжнародного права, напрями його розвитку» [27, с. 243]. В якості «системи основоположних норм міжнародного права, які регулюють відносини між його суб'єктами та є критерієм правомірності міжнародних правотворчого й правозастосовного процесів, дійсності інших міжнародно-правових норм, розуміє загальні принципи міжнародного права В. Г. Буткевич [59, с. 196]. У посібнику з міжнародного права за загальною редакцією М. В. Буроменського основні принципи міжнародного права пропонується розуміти як загальновизнані і загальнообов'язкові норм, що визначають фундаментальні засади сучасного міжнародного правопорядку [58, с. 28].

Ці характеристики принципів відображають передусім їхній загальнообов'язковий характер, а отже нормативність. А значущість цих основних начал міжнародного права проявляється у тому, що вони служать конститутивною, правовою базою для міжнародної правотворчості, для удосконалення, конкретизації норм міжнародного права, вони є своєрідним

стандартом поведінки суб'єктів міжнародного права, якому повинні відповідати усі інші норм міжнародного права; вони виступають критерієм міжнародної законності.

Таку характеристику зокрема можна дати і правилу, що визначає обов'язок застосовувати мирні засоби для врегулювання міжнародних спорів¹. Цей принцип визначає нормативні засади як правозастосовного, так і правотворчого процесів у міжнародних відносинах, є основою еволюції міжнародної нормативної системи. На додаток у літературі вказується на універсальність дії цього принципу як «за колом суб'єктів, так і за видами і за галузям міждержавних відносин, що регулюються» [4, с. 59, 64].

Принцип вирішення міжнародних суперечок мирними засобами знайшов подальше закріплення і розвиток в Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй 1970 р. [19], Манільській декларації про мирне вирішення міжнародних суперечок 1982 р. [52], Декларації про посилення ефективності принципу відмови від загрози силою або її застосування в міжнародних відносинах 1987р.[18], Декларації про запобігання та усунення спорів і ситуацій, які можуть загрожувати міжнародному миру і безпеці, і про роль ООН у цій сфері 1988 р. [15], Декларації тисячоліття ООН 2000 р. [17].

Принцип мирного вирішенню спорів відображений у чисельних регіональних угодах, а також міжнародно-правових актах, що регулюють різні сфери міжнародних відносин. До них відносяться: Гельсінський Заключний акт 1975 р. [28]; Американський договір про мирне вирішення суперечок 1948 р. (далі Пакт Боготи) [277]; Європейська конвенція про мирне вирішення спорів, прийнята Радою Європи в 1957 р. [165]; Декларація принципів, що регулюють відносини між державами-членами Наради зі взаємодії і заходів довіри в Азії 1999 р. [16]; Пакт Ліги арабських держав

---

¹Слід зауважити, що Статут ООН закріплює мирне вирішення міжнародних суперечок одночасно і як мету (п. 1 ст. 1), так і як принцип Об'єднаних Націй (п. 3 ст. 2). Пункт 3 ст. 2 Статуту визначає зміст принципу наступним чином: «Усі члени Організації Об'єднаних Націй дозволяють свої міжнародні суперечки мирними засобами таким чином, щоб не ставити під загрозу міжнародний мир і безпеку і справедливість».

1945 р. [70]; Установчий акт Африканського союзу 2000 р. [134]; Хартія Шанхайської організації співробітництва 2002 р. [95]; Конвенція про право несудохідного використання міжнародних водотоків 1997 р. [36]; Конвенція про міжнародну відповідальність за шкоду, заподіяну космічними об'єктами, 1972 р. [35]; Конвенція ООН з морського права 1982 р. [38] та ін.

У контексті розгляду питання про історію розвитку відносин держав щодо закріплення принципу мирного вирішення спорів на універсальному рівні можна також згадати пропозицію Радянського Союзу щодо розробки Всесвітнього договору про незастосування сили у міжнародних відносинах. Проект цього договору протягом кількох років починаючи з 1977 року обговорювався у Спеціальному комітеті ООН з посилення ефективності принципу незастосування сили у міжнародних відносинах, однак реального втілення у життя так і не отримав, через «холодну війну» між СРСР та США, Організації Варшавського Договору та НАТО. Слід зауважити, що поведінка і самого СРСР, який навмисно «заплющував очі» на свої втручання у справи інших держав, видаючи свою допомогу і приховане втручання за інтернаціональну допомогу жертвам агресії і національно-визвольним рухам, не сприяла укладенню такого Всесвітнього договору.

Отже, застосування мирних засобів вирішення міжнародних спорів визнається на сьогодні принципом/нормою загального міжнародного права.

Одночасно, не дивлячись на те, що, як правило, переважною більшістю науковців принципи міжнародного права визнаються нормами *juscogens*¹, існує думка, що на сьогодні відсутні докази офіційного визнання зобов'язання мирного вирішення міжнародних спорів нормою, що має характер *juscogens*², тобто імперативною нормою загального міжнародного права. Проте, беручи

---

¹ На думку авторів підручника «Міжнародне право. Основи теорії» за редакцією В. Г. Буткевича, «аргументація когентності основних принципів міжнародного права приблизно така: не може бути як того, щоб основний принцип міжнародного права не був нормою *jus cogens*, так і того, щоб одні принципи були більш когентні, аніж інші. Усі вони однаковою мірою імперативні, і може йтися про те, що одні з них більше порушуються, ніж інші, але не про когентність принципу, а про правомірність дій суб'єкта міжнародного права[59, с. 201].

² Відповідно до ст.53 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. [9] імперативною є норма, «яка приймається і визнається міжнародним співтовариством держав у цілому як норма, відхилення від якої неприпустимо і яка може бути змінена тільки наступною нормою загального міжнародного права, що носить такий ж характер».

до уваги загальне визнання принципу в юридичній та політичній сферах, існує велика ймовірність того, що будь-який договір, який встановить право вирішувати спори в немирний спосіб, буде визнаний юридично недійсним (нікчемним)» [58,с. 124].

Принцип мирного вирішення міжнародних спорів має комплексний характер, оскільки його тлумачення повинно здійснюватися з урахуванням інших основоположних норм міжнародного права, передусім, як вказувалося, – принципу незастосування сили чи погрози силою, а також принципів територіальної цілісності держав, непорушності кордонів, суверенної рівності держав, невтручання у внутрішні справи держав, рівноправності і самовизначення народів, співробітництва держав, загальної поваги прав людини і основних свобод, сумлінного виконання міжнародних зобов'язань. Окремі питання пов'язані із застосуванням цього принципу мають міжгалузевий характер, оскільки стосуються різних галузей міжнародного права (праві міжнародних організацій, міжнародному гуманітарному праві тощо).

Зміст принципу мирного вирішення міжнародних спорів, що полягає у взаємно обумовлених юридичних правах і обов'язках сторін конфлікту, досить ретельно досліджений у міжнародно-правовій доктрині [77, с. 9–15; 21; 89; 90]. Учасники спору зобов'язані: вирішувати міжнародні спори виключно мирними засобами; вирішувати мирними засобами всі свої спори, незалежно від їхнього виду; вирішувати спори своєчасно, у найкоротші строки; не залишати спори невирішеними, не припиняти процес мирного врегулювання та пошуку взаємоприйнятних рішень; використовувати визнані в міжнародному праві мирні й інші засоби на власний вибір; утримуватися від дій, що можуть загострити спір або поглибити напруженість (наприклад, висування ультимативних вимог), і не наражати на небезпеку міжнародний мир та безпеку; вирішувати спори на основі міжнародного права та справедливості; виконувати прийняте в узгодженому порядку рішення [58, с. 226]. Однак юридична обов'язковість маже усіх перелічених зобов'язань не

завжди може бути доведеною. Так само судам, зокрема міжнародним, надзвичайно складно знаходити достатню кількість доказів, щоб встановити недотримання сторонами обов'язків, що випливають із принципу, що розглядається [58, с. 227].

До прав, які становлять зміст принципу мирного вирішення міжнародного спору відносять такі: вільний вибір конкретного засобу мирного врегулювання спору; завчасна згода на застосування певної процедури врегулювання спорів.

Саме через засоби мирного врегулювання міжнародних спорів відбувається реалізація відповідного принципу. Самі ж мирні засоби визначаються як такі способи врегулювання розбіжностей між учасниками спору/ конфлікту, які ґрунтуються на нормах міжнародного права, застосування яких відбувається у різних формах з метою підтримання миру і безпеки [271, с. 102]. При цьому застосування примусу¹ під час мирного врегулювання спору виключається.

Як було вказано, принцип мирного вирішення міжнародних спорів ґрунтується на праві сторін вільно обирати засоби урегулювання конфлікту. У Статуті ООН (ч.1 ст. 33) вказується, що учасники спору а) можуть використовувати будь-який засіб мирного врегулювання, що не обмежується певним переліком; б) звертаються до певного засобу вирішення спору «за своїм вибором»². У цьому контексті можна навести думку Р. Б.Більдера, який зазначає, що «У той час як мирне урегулювання конфліктів, що виникають, істотно необхідне для підтримки правопорядку, цьому правопорядку байдуже,

---

¹ Не можуть вважатися мирними засобами вирішення спорів також примусові засоби без застосування збройної сили, зокрема, реторсії, репресалії, мирна блокада, ембарго, інтервенція, військові демонстрації, висунення ультиматумів, оскільки підставою для їх застосування служить не суперечка як розбіжність між суб'єктами міжнародного права з певного питання, а міжнародне правопорушення, яке породжує розбіжності, викликані недотриманням одним з цих суб'єктів своїх зобов'язань, яке завдає збитків іншому суб'єкту. Примус виступає як санкція за правопорушення і має на меті відновити порушене право держави. У разі міжнародних правопорушень конфлікти можуть вирішуватися як за допомогою мирних засобів, так і шляхом застосування міжнародно-правових санкцій, якщо правопорушник відмовляється припинити міжнародне правопорушення або виконати обов'язки, що випливають з його відповідальності.

² Це положення відображене також у Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН 1970 р. [19], в якій йдеться про те, що «міжнародні спори вирішуються відповідно до принципу вільного вибору засобів мирного вирішення спорів», не зважаючи на вид спору. Та навіть якщо не досягнуто урегулювання спору з першої спроби, то вимога до сторін спору погодити вибір мирного засобу зберігається.

які саме методи при цьому використовуються». Автор констатує: «Ефективний міжнародний правопорядок може підтримуватися і на ділі досі підтримувався за відсутності судового вирішення спорів» [119, с. 150]. Стосовно ж критерію вибору, то існує переконання, що ним виступає характер самого міжнародного спору [24, с. 258]. При цьому чинники, що впливають на вибір засобу вирішення міжнародного спору можуть бути різними¹.

Одним із таких чинників, як відомо, є характер спору, його предмет, специфіка, форма прояву та ін.². Одночасно врегулювання спору не може бути відірваним від тенденцій розвитку міжнародних відносин, структури, співвідношення, інколи протистояння сил, серед яких є ті, що зацікавленні у найшвидшому вирішенні спору та бувають такі, які схильні до його затягування. При цьому важливими умовами під час урегулювання спору є невідкладність і своєчасність застосування мирних засобів та досягнення такого стану, коли примат міжнародного права отримує верх над вимогами політичної кон'юнктури.

Відповідно до п.1 ст. 33 Статуту ООН «сторони, що беруть участь в будь-якому спорі, продовження якого могло б загрожувати підтриманню міжнародного миру і безпеки, повинні насамперед намагатися вирішити спір шляхом переговорів, обстеження, посередництва, примирення, арбітражу, судового розгляду, звернення до регіональних органів або угод³ чи іншими мирними засобами за своїм вибором» [84]. Такі ж види засобів мирного вирішення міжнародних спорів за звичай досліджують науковці [47; 77].

У рамках нашого дисертаційного дослідження особливого значення набуває положення ст. 33 Статуту про звернення до регіональних органів чи

---

¹ Так, Хорольський Р.Б. вказує, що на вибір того чи іншого способу вирішення міжнародного спору впливають такі фактори, як «невизначеність змісту значної кількості норм сучасного міжнародного права; різниця у релігійних, культурних, ідеологічних та політичних цінностях держав, рівнях їх розвитку; диспаритет реальних можливостей, якими володіють сторони конфлікту; характер предмету спору; роль третьої сторони у вирішенні суперечки та її вплив на свободу дій учасників спору; обов'язковість рішення для сторін спору; конфіденційність процедури; ступінь її формальності; вартість процесу врегулювання; можливість паралельного і наступного використання інших засобів мирного врегулювання та ін.» [96, с. 13].

² Види міжнародних спорів та їх класифікація будуть розглянуті у підпункті 1.2 дисертаційного дослідження.

³ У Гаазькій конвенції про мирне вирішення міжнародних зіткнень 1907 р. [41], зазначаються такі мирні засоби: добрі послуги і посередництво, міжнародні слідчі комісії, третейський розгляд.

угод, яке відкриває для держав можливість мирного засобу в регіональному контексті чи в межах регіонального форуму, та підкреслює важливість регіональних органів та угод в урегулюванні міжнародних спорів, с з використанням насамперед процедур вирішення спорів, затверджених регіональною угодою, як це передбачено ст. 52 Статуту ООН [181, с. 98-99]. З цього приводу слушною вважаємо думку З. В. Тропіна, який у своїй статті «Криза універсалізму в діяльності мирних засобів вирішення міжнародних спорів та їх регіоналізація» [89, с. 353] зазначає, що тенденція регіоналізації механізмів вирішення міжнародних спорів може бути пояснена «більшою гнучкістю регіональних механізмів порівняно з їхніми універсальними аналогами, що більше відповідає потребам діяльності держав у сучасних міжнародних відносинах». На його переконання «у сучасних регіональних системах (механізмах) вирішення міжнародних спорів надається перевага дипломатичним (незобов'язуючим) засобам вирішення міжнародних спорів», оскільки держави все ще не готові погодитись на створення міжнародно-правових ад'юдикаційних органів, що наділені правом приймати юридично обов'язкові рішення, і таким чином «втручатися» у суверенні повноваження держав.

Як видно із ст. 33 Статуту, перелік мирних засобів не є вичерпним. Держави можуть застосовувати на власний розсуд будь-який засіб, щодо якого надали згоду, якщо він має мирний характер.

Сучасна наука виробила різноманітні способи класифікації мирних засобів вирішення міжнародних спорів в залежності від тих чи інших критеріїв. Однак у загальному вигляді їх можна поділити на дві групи або два види: погоджувальні засоби та вирішення спорів за допомогою міжнародних організацій. До першого виду належать: дипломатичні переговори, «добрі послуги» і посередництво, слідчі і погоджувальні комісії. До другого виду відносяться: міжнародний арбітраж, міжнародні суди, рішення суперечок в міжнародних організаціях.

У Довіднику ООН з мирного вирішення міжнародних спорів засоби мирного вирішення спорів згруповані у три категорії: а) самостійні мирні засоби, які не згадуються у ст.33 Статуту ООН (добрі послуги; вирішення спору в рамках політичного або квазісудового органу міжнародної організації; механізми вирішення спорів, передбачені спеціальними угодами); б) засоби, що є видозміною одного з відомих засобів врегулювання (консультації; розгляд спору механізмом *ad hoc* або групою експертів в рамках міжнародної організації); в) засоби, що використовуються в роботі окремого органу, на який покладається завдання врегулювання суперечок, і які є сукупністю двох або більше відомих засобів врегулювання [181].

Залежно від ступеня і форми участі сторін спору в винесенні рішення по суті спору виокремлюють три категорії мирних засобів вирішення міжнародних спорів: 1) політико-дипломатичні, до яких відносяться переговори, консультації, добрі послуги, посередництво, слідча і погоджувальна процедури; 2) юридичні, до яких відносять міжнародний судовий і арбітражний розгляд; 3) розв'язання розбіжностей в політичних, несудових або квазісудових органах міжнародних організацій, або органах, які створені в рамках окремих міжнародних угод [58, с. 193; 68, с. 205].

Політико-дипломатичні засоби об'єднує те, що спір врегулюється в результаті прямого контакту сторін і спільного вироблення угоди, яка має рекомендаційний характер для учасників спору. Застосовуючи дипломатичні засоби, сторони спору мають можливість контролювати всі етапи процесу врегулювання спору від початку до кінця і вести його так, як це уявляється їм найбільш доцільним. Юридичні засоби характеризуються наявністю суворої регламентації процедури розгляду спору і обов'язковістю для виконання сторонами рішення, яке виноситься судовим або арбітражним органом на основі міжнародно-правових норм, при цьому самі сторони у вирішенні спору не беруть участь.

Інколи засоби мирного вирішення міжнародних спорів поділяють на «дружні» та примусові. При цьому важливо зазначити, що обидва види є

мирними. Так, на думку Л. Оппенгейма: «примусові засоби врегулювання суперечок – це заходи, які містять у відомому обсязі примус, що застосовується однією державою для того, щоб змусити іншу державу погодитися на таке врегулювання спору, якого вона вимагає» [191, с. 6].

Важливе значення для характеристики міжнародно-правової публічної медіації має і спосіб закріплення на документальному рівні можливості застосування тих чи інших засобів мирного вирішення міжнародних спорів. Можна виокремити три основні способи закріплення засобів мирного вирішення спорів в міжнародних договорах: 1) в загальних міжнародних договорах, які присвячені всім, кільком чи одному засобу вирішення спорів (наприклад, Гаазька конвенції 1899 і 1907 рр., Загальний акт 1928 р.тощо); 2) в спеціальних угодах або компромісах, які укладаються між сторонами спору, де вони фіксують обрання ними засобу вирішення спору і деталізують умови його розгляду; 3) в спеціальних положеннях (застереженнях) у різних міжнародних договорах, де передбачається розгляд можливих суперечок, які можуть виникнути з тлумачення або застосування договору, одним або декількома засобами вирішення спорів.

Слід також зазначити, що у вітчизняній науковій літературі, та у літературі пострадянського простору, яка так чи інакше торкається питань мирного вирішення міжнародних спорів, часто використовуються в якості синонімічних словосполучення «вирішення спорів» (наприклад, Статут ООН 1945 р., Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН 1970 р.) та «врегулювання спорів». Зазначимо, що певна смислова (змістовна) відмінність між ними все ж таки є.

Зокрема, іменник «урегулювання»/«врегульований» утворений від дієслова «урегулювати», який означає «робити певний порядок в чому-небудь, налагоджувати щось» [8, с. 1512]. А іменник «вирішення» походить від дієслова «вирішувати», що може означати процес «віднаходження якої-небудь відповіді, розв'язання питання», або ж «роздумуючи, обмірковуючи,

доходити до якого-небудь висновку», чи «доводити до певного результату яку-небудь дію, стан і та ін.» [80, с. 472].

З точки зору політичної конфліктології ці терміни також не розглядаються як синонімічні. Так, врегулювання спору має на меті досягнення певного компромісу, що дозволяє сторонам досягти деяких, якщо не всіх початкових цілей. Вирішення суперечки передбачає усунення того, що стало її ґрунтом (саме протиріччя) і ухвалення прийняттого для учасників спору рішення [273, с.254–255]. Якщо брати до уваги ці терміни в контексті принципу, який є предметом дослідження у цьому підрозділі дисертаційної роботи, то кінцевою ціллю цього принципу є «вирішення» і «остаточне врегулювання» будь-якого конфлікту, спору, розбіжності між суб'єктами міжнародного права. У цьому контексті вживання згадуваних слів слід розглядати в широкому сенсі, тобто одне передбачає інше. Більш того, вони як разом, так і окремо припускають можливість попередження спорів. Тобто мова на додаток йде про превентивну роль засобів мирного урегулювання спорів [228]. Додамо, що у межах регіональних організацій також приймаються акти, в яких звертається увага на необхідність використання превентивних засобів та механізмів з попередження міжнародних спорів. Наприклад, відповідно до принципів врегулювання спорів та положень процедури НБСЄ з мирного врегулювання спорів 1991 р. держави-члени ОБСЄ не повинні допускати такого розвитку спорів між собою, який загрожуватиме міжнародному миру і безпеці і намагатися вирішувати спори на ранньому етапі, використовуючи різноманітні мирні засоби.

Розглядаючи питання становлення юридичної регламентації принципу мирного вирішення міжнародних спорів, можна стверджувати, що посередництво або міжнародна публічно-правова медіація є одним із найстаріших засобів, які використовувалися і продовжують використовуватися у міжнародних відносинах.

Посередництво, яке у найзагальнішому вигляді передбачає вступ третьої сторони у спір з метою примирення сторін шляхом висування своїх

власних пропозицій щодо взаємоприйняттого компромісного врегулювання, разом із іншими засобами мирного вирішення міжнародних спорів, і як слушно вказує Дж. Джексон, служить відображенням розвитку людської цивілізації як переходу від орієнтованих на силу відносин до відносин, що підпорядковані певним правилам [193, с. 109].

Посередництво сягає своїм корінням у глибини історії людства. Не вдаючись до дискусій щодо моменту виникнення міжнародного права та його періодизації, можна погодитися з думкою О. В. Буткевич, яка зазначає, що основні генетичні напрацювання міжнародних відносин і міжнародного права створювалися ще у міжгруповому, міжобщинному спілкуванні, і деякі із них збереглися до етапу появи міжнародних відносин і міжнародного протоправа (вождество, рання держава) і утворили їхню основу [7, с.157]. Серед таких «напрацювань» було і посередництво. Авторка вказує, що «на етапі локальних груп у їхніх взаємовідносинах з'являються окремі елементи майбутніх інститутів міжнародного права, таких як *посередництво у конфліктах* (виділено мною – О. М.) (найчастіше ці функції виконував лідер, якого обирали і який ніс відповідальність перед групою у цілому «....», проксенія «....» [7, с. 160].

О. В. Буткевич зауважує, що у період, який описується починається формування в першу чергу «найбільш необхідних» норм та інститутів міжнародного права, без яких існування міжнародних відносин було б не можливим [7, с.160]. Так само у своїй роботі «Історія європейського права», яка вже стала класикою історії держави і права, шведський дослідник Е. Аннерс висловлює думку, що практика врегулювання спорів на ранніх етапах розвитку людської цивілізації мала першорядне значення для формування самого права. Такі міркування ґрунтуються на результатах дослідження багатьох наук.

Про посередництво як один із видів процедур примирення в первісних, традиційних суспільствах пише у своїй роботі «Процедури примирення у європейській правовій традиції» Д. Л. Давиденко. У цій роботі автор надає

грунтовну характеристику різних видів посередництва з урегулювання конфліктів в історії Європи, зокрема публічного і приватного, церковного і світського, посередництва дворян, чиновників, комерсантів. Він зауважує, що «наступним найважливішим кроком еволюції людського суспільства стало формування особливої миротворчої влади. У родовому суспільстві вождям і старійшинам була надана функція примирителів» [13, с. 35].

До речі, на думку цього дослідника в історико-правовій літературі традиційно значно більше уваги приділяється врегулюванню шляхом посередництва міжнародних публічних спорів, переважно міждержавних, ніж примирливим процедурам у врегулюванні приватних суперечок. Підтверджуючи цю тезу, він вказує, що ще в XVII ст. з'явився трактат, спеціально присвячений посередництву в міжнародних суперечках (про цей документ мова піде нижче).

На думку ще одного відомого вченого, англійця Д. Роубака, який є автором численних, заснованих на першоджерелах досліджень, медіація (посередництво) та арбітраж у античний період виступають *чи не єдиними* (виділено мною – *О.М.*) засобами мирного врегулювання конфліктів [247].

Хто ж наділявся повноваженнями здійснювати посередництво у стародавні часи? Медіаторами того часу, як правило, були найбільш авторитетними членами суспільства, які користувалися шаною, владою. Посередництво також здійснювалося відповідними органами і окремими посадовцями, політиками, військовими (в Стародавній Греції – амфіктіоніями, Дельфійським оракулом, політичними і військовими об'єднаннями – «симмахіями», політичними діячами, переможцями Олімпійських ігор; в Стародавньому Римі – римським народом, сенатом, царями, імператорами, іншими державними діячами, послами). За способом здійснення перевага надавалася саме індивідуальному посередництву, хоча рабовласницькі держави застосовували і колективну форму медіації¹.

---

¹ У той період в міжнародній практиці і доктрині було покладено початок встановленню відмінності між посередництвом і третейським судом, критерієм якого служили предмет спору і юридична сила впливу третіх на вирішення спору. Однак чіткої відмінності між цими інститутами в рабовласницькому

Як ілюстрацію можна навести приклад із книги Ксенофонта «Кіропедія» (ст.-грец. Κίρου παιδεία; «Виховання Кіра»; IV в. до н. е.), у якій так описано посередництво Кіра II (перського царя із династії Ахеменидів, який правив у 559–530 роках до н. е.) між вірменами та халдеями, які постійно воювали. Халдеї – це гірський народ, землі якого межували з землями вірменів, і які постійно конфліктували. Кір завдав їм військової поразки, а тоді запропонував їхнім послам угоду, за якою халдеям надавалося право обробляти землю у Вірменії за умови сплати податків вірменському царю, а також вирішив самостійно за погодженням із сторонами контролювати гірські [22].

Одним із важливих історичних прикладів посередництва у Стародавній період є участь провідних давньогрецьких міст в урегулюванні конфлікту між Етолійською лігою та Македонією під час Першої Македонської війни у 209 р. до н. е. Не беручи до уваги цілі, які переслідували ці міста, слід вказати, що спроби посередництва з їхнього боку відбувалися щороку, починаючи з 209 по 206 р. до н. е., і зрештою закінчилися досягненням миру [157, с. 268].

Схожа практика із залучення посередника для розв'язання конфлікту існувала і в Стародавньому Китаї, Персії. Поступово така практика набуває поширення і визнання, а правила, які створюються у цей час стають формалізованими та систематизованими. Таким чином, можна зробити висновок, що посередництво, про яке відомо ще на ранніх етапах формування історичних спільнот людей [195], нарівні з іншими майбутніми інститутами суспільної комунікації, мало важливе значення для формування основ міжнародно-правового регулювання.

Майже в усіх сучасних дослідженнях інституту медіації, як у міжнародному публічному праві, так і у внутрішньому праві держав, в якості прикладу наводиться вже згадана проксенія, суспільно-правовий інститут,

---

міжнародному праві встановлено не було, про що свідчить, наприклад, майже повсюдне вживання стародавніми авторами термінів «третейський посередництво» і «третейський суд».

який існував у Стародавній Греції. Термін «проксенія» (стр.-грец. *προξενία*) означав гостинність. Під проксенією розумілося звернення до посередника з метою встановлення і підтримки зв'язків, ведення переговорів і взаємодії між окремими громадянами, сім'ями, родами, племенами і навіть містами-державами. Такий посередник іменувався «*proxenetas*». Це була людина здатна до конструктивного спілкування та наділена здоровим глуздом, яка направлялася довірителем для встановлення або підтримання дружніх відносин і користувалася гостинністю, привілеями, шаною і повагою в приймаючій сім'ї, роді, державі [13, с. 11]. Ця людина в силу звичаю несла обов'язки як перед довірителем, так і перед приймаючою стороною, повинна була піклуватися про інтереси обох сторін і всіляко сприяти їхньому здійсненню. Досягти цього *proxenetas* міг тільки за допомогою сприяння узгодженню інтересів і досягнення угод між тим, хто його направив, і приймаючою стороною. Можна допустити, що поміж значної кількості функцій, які виконував *proxenetas* (турбота про розміщення іноземців; посередництво між іноземними офіційними особами та установами; засвідчення складених іноземцями заповітів; визначення порядку ліквідації спадщини іноземця, якщо він не мав законних спадкоємців; посередництво у торгівлі; забезпечення іноземцям доступу до храмів для здійснення релігійних обрядів), він міг також брати безпосередню участь у вирішенні спорів, які виникали між сторонами відносин. У самій Стародавній Греції інститут проксенії досяг великого поширення і був запозичений іншими країнами стародавнього світу, увійшовши в практику міжнародних відносин.

У ранньофеодальний період посередництво використовується як для врегулювання міжнародних розбіжностей, так і для міжфеодальних чвар (про володіння, про межі князівств, гідність і честь, титули та ін.). Це зумовлено особливостями феодальних, зокрема виробничих відносин. У середньовічний період посередницькі функції у міжнародних і внутрішніх чварах часто виконували папи, імператори, папські легати, єпископи. Загалом у цей час у зв'язку з великим впливом римської католицької церкви проповідувалася

думка, що Європа є єдиною «християнською державою» з батьком і імператором на чолі, у зв'язку з чим останні є, так би мовити, *ex officio* посередниками і верховними арбітрами у всіх міжнародних і міжфеодальних суперечках [76, с. 39].

Досліджуючи історію міжнародних відносин у період середньовіччя, можна навести багато прикладів застосування посередництва в якості засобу вирішення спорів, що дає можливість оцінити роль медіації і її значення для забезпечення стабільності цих відносин.

У статті вітчизняної дослідниці Н. Крестовської «Медіація в міжнародних конфліктах Середньовіччя та Модерної доби» розглянуті як самі приклади застосування медіації для врегулювання конфліктів у певні історичні періоди, так і еволюція закріплення посередництва та принципів медіації на нормативному рівні. Авторка також звертає увагу на склад медіаторів, які брали участь у процедурах посередництва. Так, у середньовічний період медіаторами були рівноправні, як правило авторитетні за особистими якостями правителі а «першість у застосуванні міжнародної медіації належала тим суб'єктам міжнародних відносин, які найбільше були задіяні у міжнародній торгівлі й економічних зв'язках, зокрема Ганзейському союзу та Венеційській республіці» [54, с. 329].

Серед прикладів успішного посередництва Крестовська Н., зокрема, називає посередництво Венеції у тривалому конфлікті між імператором Священної Римської імперії Фрідріхом Барбаросою та римським папою Олександром III у 1177 р. [183]. Текст мирної угоди був написаний медіаторами з обох сторін. Це були часи, коли Венеція визнавалася як «місце медіації» між Заходом і Сходом.

Однією із найбільш ранніх згадок про медіацію, які зафіксовані у письмових джерел, які дійшли до нас, є вирішення між спадкоємцями Карла Великого, де посередником виступив Людовик Німецький.

У 1339 р., медіацію починають чітко відмежовувати від судового та арбітражного вирішення спору. Так, у своєму листі Папа Бенедикт XII, писав

про те, що отримав прохання допомогти вирішити спір в якості саме медіатора, а не судді, між королем Англії Едвардом III та королем Франції Філіпом VI [214, с. 45].

Історія також підтверджує, що припинення чергової венеційсько-генуезької війни 1381 р. стало результатом успішного посередництва Амадея VI Савойського [54, с. 325]. А мирний договір венеційців з османами у 1416 році був укладений за участю в якості медіатора візантійського імператора Мануїла II Палеолога [255, с. 6].

Важливість посередництва як засобу вирішення міжнародних спорів у середньовічній період підтверджується активним використанням її у практиці Ганзейського союзу. Саме з ім'ям Любецького громадянина – Генріха Касторпа, який виступив медіатором між Польщею та Тевтонським орденом, пов'язують укладення у 1466 р. Другого Торунського миру [54, с. 326].

Серед цікавих історичних прикладів є і участь Папи Римського Олександра VI в урегулюванні протистояння між Португалією і Іспанією у їх боротьбі за встановлення володарювання над колоніями у кінці XV століття (1493–1494 роки). Мова йде про папську буллу «*Inter caetera*»¹ від 04.05.1493 року про територіальний розділ між Іспанією і Португалією володінь у Атлантиці. Одним із результатів прийняття булл стало укладення 07.06.1494 року в місті Тордесільяс (Іспанія) Тордесільясського договору між Іспанією і Португалією про поділ територій у нововідкритих землях.

У середньовічній християнській Європі (*Respublica Christiana*) особливі повноваження піклуватися про збереження миру між християнськими народами належали саме папам і імператором, вони були посередниками *ex officio* при різних міжнародних зіткненнях. Втручання папи, рідше імператора, в міжнародні спори з метою їхнього мирного вирішення шляхом

---

¹ Інколи називають «*Inter caetera* № 2». Усього папа Олександр VI у зв'язку з вирішенням питання про португальські і іспанські зони в Атлантиці, видав чотири були: *Inter caetera* №1, *Inter caetera* № 2, *Eximiae devotionis*, *Dudum*.

добрих послуг, посередництва чи арбітражу, сприймалося європейськими народами як належне і необхідне¹.

Ілюстрацією успішних посередницьких зусиль можна вважати укладення миру між Іваном Грозним і Стефаном Баторієм у 1582 р. в Ямі Запольській за посередництва папського посла Поссевіно. У 1617 р. Столбовий мир між Швецією і Росією був укладений за посередництва британського посла Дуусона Меріке (в деяких джерелах Івана Ульянова).

У період абсолютизму посередництво з переважно індивідуального (яке здійснювали папи і легати), переходить до колективного посередництва государів і дипломатів, що здійснюється ними на міжнародних конгресах і конференціях. Цей час можна вважати розквітом застосування посередництва. Як бажаний засіб сприяння в мирному вирішенні спорів, які можуть виникати, застосування посередництва закріплювалося навіть в окремих договорах, переважно двосторонніх. Слід зауважити, що розвиток інституту міжнародної публічної медіації спричинений потребою в закінченні багатовікових воєн між державами. Цікавим є те, що у період абсолютизму відбувається розмежування між посередництвом, міжнародним арбітражем та добрими послугами [76, с. 40].

Розглядаючи посередництво у контексті історії міжнародних відносин, не можна не згадати, що на межі середньовіччя і нової історії один з найдовших в історії людства конфліктів був закінчений саме за допомогою медіації. Йдеться про Тридцятилітню війну, в яку були втягнуті практично усі європейські держави. У 1648 р. відбулося примирення, і були підписані договори (Мюнстерський та Оснабрюкський). І саме підписання Вестфальського мирного договору, як ми вже згадували, не лише стало поворотним моментом в історії міжнародного права, але і заклало основу для впровадження принципу мирного вирішення міжнародних спорів, який є юридичною основою для усіх засобів урегулювання міжнародних суперечок.

---

¹ Відомими випадками вирішення міждержавних суперечок Папою або його представниками (кардиналами, нунціями тощо) шляхом добрих послуг або посередництва є мир між Францією і Англією 1360 р., мир між Карлом VII Французьким і герцогом Філіпом Бургундським 1435 р.

Саме у кінці XVII ст. побачив світ згаданий вже нами ґрунтовний трактат присвячений посередництву у міжнародних спорах. Праця належала Йоганну Вольфгангу Текстору, відомому юристу, адвокату, меру німецького міста Франкфурт-на-Майні, рідному діду Йоганна Вольфганга фон Гете [269]. У цій роботі автор досить детально описує ситуації, які можуть вимагати медіації, а також процедуру посередництва, наслідки дій медіатора, характеристики, яким повинен відповідати посередник. І хоча цей документ не мав юридичної сили, проте його доктринальне і практичне значення не викликає сумніву, і, безумовно є свідченням розвитку механізму посередництва у ті часи.

Можна наводити безліч історичних прикладів застосування посередництва у поствестфальській період. Так, у 1779 р. Росія і Франція виступили медіаторами у збройному зіткненні між Пруссією і Австрією у війні за «баварську спадщину», або як її ще називають «картопляній війні», і сприяли підписанню в Тешені мирного договору між воюючими сторонами.

У період нової історії яскравим прикладом міжнародно-правової публічної медіації виступає посередництво Наполеона Бонапарта між Швейцарією, Німеччиною і Францією, результатом якого стало прийняття «Акту про посередництво» у 1803 р. Слід вказати, що Франція, переслідуючи цілі встановлення свого панування у Західній Європі у кінці XVIII століття сама була причиною конфліктної ситуації: вона фактично за власним бажанням здійснювала маніпуляції з частинами територій вказаних держав, створюючи маріонеточні республіки (Цизальпінську республіку та сприяючи утворенню підконтрольних Наполеону держав (Гельветичної республіки). Одним із наслідків прийняття Акту, серед головних завдань якого було урегулювання внутрішнього конфлікту між «унітаріями» та «федералістами» у Гельветичній республіці, було надання Швейцарії незалежності і поновлення її попереднього державного устрою. У зв'язку з цим «Акт про медіацію (посередництво)» 1803 р. частіше за все розглядають як документ, спрямований на врегулювання саме внутрішнього конфлікту.

Загалом публічно-правова міжнародна медіація у кінці XVIII – на початку XIX ст.ст. стає важливим інструментом зовнішньої політики передусім європейських держав. У цей же час здійснюються перші спроби міжнародно-правової регламентації посередництва. 1804 р. Росія звернулася до держав з взяти на себе зобов'язання «ніколи не починати війни інакше, як після вичерпання всіх засобів, що надаються посередництвом третьої держави» [55, с. 86]. Згідно з мирним і союзним договорами, укладеними 25.06.1807 р. в Тільзіті між Наполеоном і Олександром I, російський імператор зобов'язувався запропонувати Англії своє посередництво для встановлення миру між нею і Францією; в свою чергу, Наполеон визнавався посередником у врегулюванні спірних питань між Росією і Туреччиною. 24.06.1827 у Лондоні між Росією, Англією і Францією було підписано Конвенцію про заснування постійного посередництва цих держав в суперечках між Грецією і Туреччиною. До успішних прикладів посередництва у XIX столітті можна також віднести участь в якості примирителів Великої Британії у конфлікті між Португалією і Бразилією у 1825 р., Папи Лева XIII у конфлікті між Німеччиною і Іспанією щодо належності Каролінських островів.

У вже згадуваному нами Паризькому мирному трактаті 1856 р., що був прийнятий у результаті закінчення Кримської війни 1853–1856 роки у ст. 8 містилася норма про надання сторонам спору можливості у вдатися до послуг посередника перш ніж застосувати силу. А у ст. XII Заключного акту Африканської (Берлінської) конференції по Конго від 14.02.1885 р. говориться: «У випадку виникнення між державами, що підписали цей акт, або державами, які приєднуються до нього згодом, серйозних незгод щодо кордонів або всередині меж, згаданих в ст. I територій, включених в район вільної торгівлі, ці держави зобов'язуються, перш ніж звертатися до зброї, вдаватися до посередництва однієї або декількох дружніх держав». На думку Пушмина Е. А., ці договори разом з двосторонніми угодами, що містили норми про звернення до посередницьких та інших процедур примирення,

створили основу для міжнародно-правового регулювання посередництва[76, с. 44].

Універсальне визнання посередництва разом з іншими засобами мирного вирішення міжнародних спорів, отримує на рівні із іншими засобами мирного врегулювання суперечок, як вже вказувалося, у результаті мирних конференцій 1899 та 1907 років, які завершилися прийняття Гаазьких конвенцій, присвячених мирному вирішенню міжнародних зіткнень. Однак, не зайвим буде нагадати, що Гаазькі конвенції, установлюють факультативність звернення як до посередництва, так і інших засобів мирного врегулювання суперечок.

Як вже зазначалося у контексті розгляду питання про еволюцію правової регламентації мирних засобів вирішення міжнародних спорів, посередництво як один із таких засобів отримує закріплення на універсальному рівні у Статуті ООН (ст.33)¹. При цьому звернення до будь-якого із названих у ст. 33 Статуту ООН засобів вже є обов'язковим. Згодом важливість міжнародно-правової публічної медіації у врегулюванні та попередженні розв'язання міжнародних спорів, а також збройних конфліктів неміжнародного характеру підтверджується прийняттям різних документів у рамках Організації. На окрему увагу заслуговує ухвалене у 2012 р. на основі Резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Керівництво з питань ефективної посередницької діяльності», яке має сприяти практиці мирного урегулювання спорів [284].

Визнаючи необхідність більш професійного підходу до посередництва, Організація Об'єднаних Націй продовжує демонструвати свою оперативну готовність здійснювати і підтримувати посередницькі зусилля. Важливим кроком у цьому напрямку є створення Групи підтримки посередництва (медіації) у рамках Відділу політики і посередництва (медіації) Департаменту

---

¹ Зазначимо, що посередницькі функції від імені ООН виконують Генеральний секретар ООН і його спеціальні представники, радники і емісари. Медіаційні повноваження також за дорученням Ради Безпеки можуть виконувати її голова або спеціально створені комісії. Найбільш поширеними засобами підтримки процесу мирного вирішення міжнародних спорів є розробка Радою Безпеки базових керівних принципів мирного врегулювання; надання пропозицій, зокрема через розробку всеосяжного плану мирного вирішення конфлікту, який враховує пропозиції посередників та узгоджується сторонами тощо.

ООН з політичних питань і питань миробудівництва (миротворення). У рамках цього підрозділу створена також Резервна групи старших радників з медіації. З метою підтримки відповідних суб'єктів в досягненні справедливого і сталого миру за допомогою мирного врегулювання суперечок, підрозділ бере участь і підтримує широкий спектр оперативної діяльності та проектів і тісно співпрацює з низкою партнерів.

Необхідно підкреслити, що публічно-правова медіація у сучасній міжнародно-правовій практиці є достатньо популярною та затребуваною процедурою. До неї звертаються не лише, як до способу, за допомогою якого досягається згода щодо мирних угод, але і як до механізму, який покликаний гарантувати їхнє виконання сторонами спору, на стадії постконфліктного мирного процесу. Міжнародна публічно-правова медіація застосовується, наприклад, в рамках Комісії ООН з миротворення, а також спеціальних політичних місій ООН. Часто-густо саме медіатори беруть на себе роль гаранта виконання та дотримання мирної угоди, яка була підписана за їхньої безпосередньої участі. Посередник бере на себе також функцію сприяння в усуненні проблем, пов'язаних зі здійсненням ключових положень такої угоди [50, с. 214].

Слід зауважити, що значні досягнення у застосуванні інституту міжнародної публічно-правової медіації для вирішення міжнародних спорів та розв'язання ситуацій належать не лише ООН.

Наприклад, для держав, які є сторонами та які не беруть участі у Конвенції про заходи, спрямовані на заборону і попередження незаконного ввозу, вивозу та передачі права власності на культурні цінності від 14.11.1970 р. [40], можуть брати участь у роботі Міжурядового комітету зі сприяння поверненню культурних цінностей країнам їхнього походження або їхньої реституції в разі незаконного присвоєння («Return & Restitution» Intergovernmental Committee), який було створено в 1978 р. у рамках ЮНЕСКО [83]. З 2005 р., у результаті роботи 33-ї сесії Генеральної Конференції ЮНЕСКО, в Статут Міжурядового комітету були внесені зміни стосовно доповнень його повноважень функціями посередництва і примирення. У 2010 р. на 16 сесії Генеральної Конференції ЮНЕСКО були

ухвалені Правила процедури посередництва та примирення відповідно до параграфу 1 ст. 4 Статуту Міжурядового комітету зі сприяння поверненню культурних цінностей країнам їхнього походження або їхньої реституції в разі незаконного присвоєння [251].

Достатньо високий ступінь деталізації реалізації процедури посередництва притаманний і регіональним угодам. Наприклад, Міжамериканський договір про добрі послуги і посередництво підписаний у Буенос-Айресі у 1936 р. [189], який вирізняється тим, що окремо не згадує посередництво держав, однак передбачає можливість звернення до послуг фізичної особи, яка може виступити у ролі індивідуального медіатора. Стаття 1 цього договору передбачає, що в разі виникнення спору між американськими державами, «який не міг бути врегульованим звичайними дипломатичними засобами, Високі Договірні Сторони вдаватимуться до добрих послуг або посередництва будь-якого видатного громадянина однієї з американських держав, обраного переважно із загального списку».

Можливість мирного врегулювання спорів шляхом медіації передбачає також Хартія Організації африканської єдності¹ (п.4 ст. 3) [224]. З цією метою відповідно до ст. 19 Хартії від 25.05.1963 р. передбачалося створення Комісії з посередництва, примирення і арбітражу. 21.07.1964 р. з метою виконання цих положень Хартії був ухвалений Протокол про Комісію з посередництва, примирення і арбітражу (ОАЕ), який є невід'ємною частиною Хартії ОАЄ [210]. Протокол містить положення, що стосуються посередництва як особливого методу, не пов'язаного з добрими послугами, причому, в цих положеннях визначаються його функції і організаційні аспекти процедури. Тобто медіація чітко відмежовувалася від процедури примирення та арбітражу. Аналіз встановленого Протоколом порядку утворення і діяльності Комісії свідчить про те, що за своїми характеристиками вона нагадувала Постійну палату третейського суду у Гаазі. І вважалася статутним органом ОАЄ². Не дивлячись на те, що Комісія

---

¹ У 2000 р. ця Організація перетворилася на Африканський Союз.

² Комісія мала складатися із 21 члена, які обиралися на 5-річний термін з правом переобрання (статті 2, 3 Протоколу). Особливістю функціонування Комісії було те, що звертатися до неї могли не лише держави-учасниці Африканського Союзу, але й його органи.

фактично так і не приступила до виконання своїх обов'язків і в 1977 р. була ліквідована, закріплення її статусу в установчих документах ОАЄ було свідченням високої довіри до позасудових методів вирішення міжнародних спорів, зокрема і міжнародно-правової публічної медіації.

Міжнародно-правова публічна медіація поміж інших способів вирішення міжнародних спорів згадується і в ст. 24 Статуту (Хартії) Організації американських держав 1948 р.¹.

У Розділі V Заключного Акту НБСЄ 1975 р. [28] вказується, що «держави-учасниці будуть вирішувати спори між ними мирними засобами <...>», і «з цією метою вони будуть використовувати такі засоби, як переговори, обстеження, посередництво, примирення, арбітраж, судовий розгляд або інші мирні засоби за їхнім власним вибором<...>». Рішенням Ради міністрів № 3/11 від 07.12.2011р. («Елементи конфліктного циклу, пов'язані з підвищенням потенціалу ОБСЄ з раннього попередження, термінових дій, сприяння діалогу, підтримки посередництва і постконфліктного відновлення») [151] держави-учасниці ОБСЄ погодилися «максимально забезпечити безперервність, послідовність та ефективність залучення ОБСЄ до посередництва у конфлікті та посилити роль посередників ОБСЄ». З цією метою у Центрі запобігання конфліктам була створена Група підтримки посередництва, яка слугує координаційним центром ОБСЄ для сприяння діалогу, посередництва та підтримки посередництва.

Про важливість міжнародної публічно-правової медіації для вирішення міжнародних спорів та інших конфліктів, що становлять загрозу міжнародному миру, безпеці, правопорядку, свідчить також і практика Європейського Союзу. Одним із документів, які відображають значення посередницької діяльності для ЄС як глобального гравця у світовій політиці, є ухвалення державами-членами ЄС у 2009 р. «Концепції зміцнення можливостей ЄС з посередництва та діалогу» [133], що відображає їхнє бачення медіації як важливого інструменту зовнішньої політики ЄС.

---

¹ Стаття 24 Статуту ОАД: «Мирними засобами вирішення спорів є прями переговори, добрі послуги, посередництво, обстеження і примирення, судова процедура, арбітраж і ті, які в будь-який момент будуть спеціально обумовлені сторонами».

Важливою складовою ефективної медіаційної діяльності ЄС є потужна інституційна підтримка, процес формування якої продовжується. Зокрема, після створення у 2011 р. Європейської служби зовнішніх дій, що дозволило більш систематично використовувати посередництво як ефективний та економічно ефективний інструмент запобігання та вирішення конфліктів, стало започаткування діяльності Команди ЄС з підтримки медіації. Головною метою її є створення відповідної інфраструктури для швидкого реагування на конфліктні ситуації, пропонуючи підтримку суб'єктам ЄС із посередництва, а також іншим учасникам заходів із посередництва у всьому світі (більш докладно мова про це піде у Розділі 2 дисертаційної роботи).

До речі, враховуючи зростаючу роль регіональних угод, домовленостей Генеральна Асамблея ООН 31.07.2014 прийняла Резолюцію 68/303 «Посилення ролі посередництва у мирному урегулюванні спорів, попередженні та розв'язанні конфліктів» [175], де робиться наголос на необхідності посилення ролі регіональних організацій у посередницькій діяльності з урегулювання конфліктів, які загрожують миру і безпеці. У зв'язку з цим підкреслюється необхідність розвитку партнерства, обміну інформацією, впровадження механізмів координації для забезпечення послідовності та взаємодоповнюваності зусиль, а також регулярних діалогів для обміну думками, інформацією між ООН та регіональними організаціями. Резолюція звертається до регіональних організацій з проханням розвивати власні можливості посередництва. Така позиція ООН має важливе значення у контексті проблематики, яка розглядається у рамках нашого дисертаційного дослідження.

Таким чином, можна зробити загальний висновок, що на теперішній час міжнародно-правова медіація як і інші засоби мирного вирішення міжнародних спорів, передбачається у численних міжнародних договорах як багатосторонніх, так і двосторонніх. Історія розвитку медіаційних процедур нерозривно пов'язана з розвитком інших засобів мирного вирішення міжнародних спорів. У свою чергу утвердження принципу мирного вирішення міжнародних конфліктів як норми *jus cogens* відбувається не лише через відмову, а згодом і заборону використання зброї з метою врегулювання

міжнародних суперечок, а й через заохочення використання різноманітних засобів та способів з цією метою, а також для попередження можливих конфліктів.

У сучасних міжнародних відносинах міжнародно-правова публічна медіація активно використовується на рівні з іншими засобами для вирішення міжнародних, транснаціональних, внутрішніх конфліктів. До послуг посередників, якими можуть виступати як окремі держави, їхні групи, міжнародні організації (міжурядові та неурядові), міжнародні органи, окремі індивіди, учасники/сторони конфліктів/спорів/суперечок звертаються досить часто. Важливість медіації підтверджується посиленою увагою до цього способу вирішення спорів з боку ООН. На підтвердження цієї тези можна навести слова Пан Гі Муна, колишнього очільника ООН. Зокрема він зазначає, що «медіація третьою стороною є одним з найбільш важливих засобів у розпорядженні Організації Об'єднаних Націй для попередження і врегулювання смертоносних конфліктів у світі» [187]. Так само у діяльності сучасних регіональних організацій різної компетенції медіація є невід'ємним знаряддям врегулювання спорів різного характеру.

1.2. Поняття, сутність та особливості публічно-правової медіації у сучасному міжнародному праві

Розкриття змісту поняття медіації у міжнародному публічному праві у контексті дисертаційного дослідження дає можливість визначити особливості медіаційних/посередницьких практик, які застосовуються різними учасниками міжнародних відносин, зокрема і такими, як Європейський Союз.

Зазначимо, що медіація як засіб вирішення спору є характерною як для внутрішнього, так і міжнародного публічного права; вона застосовується у різних національних юрисдикціях, і, як свідчить практика, набуває дедалі

більшого поширення, зокрема у приватноправових відносинах. З урахуванням існуючих підходів можемо констатувати, що поняття медіації використовується в якості загального терміну для позначення різних форм посередництва, що дозволяє досягти урегулювання конфліктів у найрізноманітніших сферах людської діяльності.

У міжнародному публічному праві посередництво (такий термін традиційно вживається в україномовних доктринальних джерелах) або міжнародно-правова публічна медіація (як її часто називають, з метою проведення різниці між медіацією у приватних галузях права)¹, є однією з форм або засобів мирного вирішення міжнародних спорів (конфліктів) за участю та під керівництвом третьої нейтральної особи (тобто не учасника конфлікту) – посередника (медіатора), який не наділений правом ухвалення обов'язкового для сторін рішення та який сприяє комунікації та досягненню домовленостей між сторонами конфлікту². Іншими словами, медіатори допомагають учасникам конфлікту побачити можливі варіанти його вирішення, що задовольняють інтереси усіх сторін, що мають відношення до конфлікту. За активної участі медіатора сторони добровільно приймають свідомі рішення, не відчуваючи при цьому тиску з боку один одного і не загрожуючи один одному. Про це в загальних рисах згадувалося у п.1.1 дисертаційного дослідження.

Лексема «медіація» походить від лат. «mediati» – посередництво, середина. При цьому феномен медіації є предметом наукового дослідження різних наук, зокрема, філософії, психології, соціології, конфліктології,

---

¹ Термін «посередництво» для позначення міжнародно-правової публічної медіації вживається у російській мові. В англійському варіанті використовується термін «mediation»; французькою мовою «la médiation».

² Дискусія щодо співвідношення понять «медіація» та «посередництво» загалом характерна для внутрішньодержавного права. Однак, як свідчить практика, у вітчизняній науці та практиці термін «медіація» широко вживається саме для позначення позасудового способу врегулювання спору між сторонами за участю та під керівництвом нейтральної третьої особи – посередника, який не має права виносити рішення, яке зобов'язує сторони. Або ж «медіація» визначається як механізм позасудового врегулювання розбіжностей, конфліктів та суперечок, що виникають у сфері комерційних відносин, спрямований на розробку взаємовигідних або взаємоприйнятних умов їх вирішення та добровільного укладення сторонами угоди відповідно до вироблених умов. Медіацію також розуміють як «процедуру примирення сторін конфлікту шляхом відкриття добровільних переговорів за участю незацікавленої третьої особи, яка називається медіатором, яка допомагає сторонам у переговорах та допомагає досягти згоди між ними. Здійснення посередницької функції незалежною та безсторонньою та незацікавленою у результаті справи особою чи організацією, яка спрямована на досягнення згоди між сторонами спору.

політології, лінгвістики, юридичної науки тощо [207]. Кожна із наук використовує свої власні підходи до розуміння сутності та генези цього поняття. На думку Н. Мазаракі, «на теоретичному науковому рівні медіація може сприйматися як така, що перебуває на межі соціальних та гуманітарних наук, між правом та психологією» [49, с. 122]. З цією точкою зору цілком можна погодитися, адже посередництво як процес не лише вимагає встановлення певних правил, що регулюють підстави для залучення медіаторів, їхню поведінку, допустимі засоби, що використовуються учасниками для вирішення спору, але одночасно передбачає наявність у посередників певних навичок та вмінь ведення переговорів, що враховують певні психологічні якості останніх, відображають рівень соціокультурної-культурного розвитку та ін.

Наразі у юридичній літературі, яка присвячена різним аспектам медіації, пропонуються різні визначення цього поняття, що враховують ті чи інші особливості цього процесу.

Медіація трактується як спосіб урегулювання спору між конфліктуєчими сторонами за участю та під керівництвом третьої нейтральної особи – посередника, який не наділений правом приймати рішення, яке є обов'язковим для сторін; механізм врегулювання суперечок та спорів, який має на меті вироблення взаємовигідних або взаємоприйнятних умов їхнього вирішення та добровільного позбавлення волі сторонами угоди відповідно до умов; процедура примирення між конфліктуєчими сторонами шляхом вступу в добровільні переговори з незацікавленою третьою особою, яку називають медіатором чи посередником, що допомагає сторонам у переговорах та сприяє досягненню згоди між ними; процедура активної участі в конфлікті нейтральної незацікавленої сторони, яка має авторитет у всіх конфліктуєчих учасників і робить активні зусилля для взаємовигідного врегулювання спору; виконання певною особою чи незалежною організацією, що незацікавлена в результаті розгляду справи, функції посередництва з метою досягнення згоди між сторонами спору; метод, який дозволяє

сторонам конфлікту за сприяння нейтральної та неупередженої третьої особи – посередника – на добровільних засадах розробити взаємовигідне та взаємоприйнятне рішення, яке відповідає їхнім інтересам; процес, за допомогою якого сторони конфлікту через нейтрального посередника систематично виявляють проблеми та шукають шляхи і засоби їхнього рішення, часом альтернативні, та прагнуть досягти консенсусу, який би відповідав їхнім інтересам; це участь в конфлікті нейтральної незацікавленої сторони, яка авторитетна для всіх конфліктуючих учасників.

Наведені підходи до визначення медіації цілком можуть бути застосовані як для приватноправових, так і для публічно-правових відносин. При цьому, кожен із дослідників, що аналізує посередництво, яке застосовується у різних юрисдикціях, розставляє акценти на якихось особливих ознаках, що властиві цьому правовому феномену.

На думку О. Янга посередництвом визначається як будь-яка дія суб'єкта, що не залучений безпосередньо в конфлікт, і яка спрямована на зменшення або усунення однієї або декількох проблем, що виникають між сторонами переговорів, що в кінцевому підсумку повинно привести до створення умов для припинення конфлікту [293, с. 34]. Я. Барчик і Т. Срогос вважають, що медіація дозволяє сторонам конфлікту почати спілкування із залученням незалежного і неупередженого посередника та знайти компромісне рішення [114, с. 435–436]. К. Ковач розглядає медіацію як процес, в якому нейтральна третя сторона або сторони виступають в якості основи для полегшення вирішення спору між сторонами конфлікту [198, с. 15]. А М. Поліщук зазначає, що «медіацією є альтернативний спосіб вирішення спору, за умовами якого сторони на добровільних засадах беруть участь у переговорах і, за допомогою незалежної та кваліфікованої третьої сторони (медіатора), намагаються досягнути консенсусу та вирішити власний спір з урахуванням інтересів кожної з них [73, с. 135].

Багатьма авторами медіація розуміється як переговори або переговорний процес, що має на меті досягнення певного рішення.

Більш розширене за змістом визначення медіації пропонує Г. В. Єрьоменко, який розглядає її як «процес переговорів щодо вирішення спірного питання, до якого залучається нейтральна третя сторона – медіатор (посередник), що проводить цей переговорний процес, вислуховує аргументацію сторін з приводу суті спору й активно допомагає їм зрозуміти власні інтереси, оцінити можливість компромісів і самостійно прийняти рішення, що задовольнило б їх» [25]. Її думку підтримує також Я. Ю. Миколаєнко[56, с. 186]¹ та К. Джефал [128, с. 16].

Е. Пушмін, внесок якого в дослідження посередництва як мирного засобу вирішення міжнародних спорів, вважається одним із найбільш значних у доктрині міжнародного права, звертав увагу на наступне: «Посередництво ж є ні чим іншим, як одним з видів переговорів у широкому сенсі. І переговори, і посередництво – є формами дипломатичного врегулювання міжнародних розбіжностей. Власне посередництво – це переговори на більш широкій основі, тобто за участю третіх держав або міжнародних організацій» [76, с.9].

У підручнику «Міжнародне право. Основні галузі» за загальною редакцією В. Г. Буткевича посередництвом визнається «діяльність третьої держави з організації і проведення переговорів між учасниками спору» [60, с.303]. При цьому вказується, що посередник бере активну участь у переговорах, впливає на їхній перебіг та результат, дає поради, рекомендації, пропонує проекти рішень, які , однак не є обов'язковими для сторін конфлікту.

Схожу позицію, відповідно до якої посередництво пов'язане із переговорами висловлює і О. Антонюк, яка вважає, що «за своєю суттю міжнародна публічно-правова медіація виступає формою міжнародних переговорів, однак на ширшій основі, за участю третьої сторони»[1, с. 348].

---

¹ Я.Ю. Миколаєнко зазначає, що медіація «процес переговорів, коли до вирішення спірного питання залучається нейтральна третя сторона – медіатор (посередник), яка веде цей переговорний процес, вислуховує аргументацію сторін щодо суті спору і активно допомагає сторонам зрозуміти свої інтереси, оцінити можливість компромісів і самостійно прийняти рішення, що задовольнить усіх учасників переговорів» [56, с. 184–188].

«Прямим веденням третьою (яка не бере участі в суперечці) державою зі сторонами на основі пропозицій, зроблених цією третьою державою, з метою вирішення конфлікту» вважає медіацію і В. Д. Яновський [99, с. 15]. Інколи термін «посередництво» визначається як конфіденційні *спрощені* (виділено мною – О.М.) переговори, які значною мірою контролюються сторонами, а також процедурно контролюються нейтральними третіми сторонами, які не мають повноважень нав'язувати сторонам кінцеве рішення. «Гнучкими переговорами» називають посередництво М. Ейкхерста [51, с. 381] та Г. Боас [121, с.347].

У Дж. Беркович медіація – це «процес управління конфліктом, який пов'язаний з переговорами, проте відмінний від них, під час якого сторони конфлікту звертаються за допомогою або приймають пропозицію допомоги з боку посередника з метою зміни свого сприйняття та поведінки у певній ситуації, уникаючи звернення до фізичної сили або сили закону» [116, с. 290].

Існує також думка (Ю. Ю. Івчук, К. І. Івчук, Ю. О. Примаєв), що «медіація може бути визначена як наступний, після переговорів, етап врегулювання конфлікту у випадку його неможливого вирішення шляхом проведення переговорів» [30, с. 9]. Така думка авторів ґрунтується на наступній позиції, яку висловили М. Грейг та П. Дейл, які, зокрема, вказують, що як правило медіаційні зусилля часто є наступними за іншими діями із урегулювання конфліктів, в тому числі і спроби посередництва на самому початку. Однак, «оскільки словесні вирази також включають пропозиції третіх сторін для посередництва в суперечці, посередництво і усні стратегії доповнюють один одного частіше за все» [179, с. 35]. А це означає, що посередництво надзвичайно тісно пов'язане з переговорами.

У свою чергу С. Вукович вважає, що медіація є «допоміжними переговорами», в яких зовнішній учасник вступає у миротворчий процес, щоб вплинути і змінити характер попередніх стосунків між конфліктуєчими

сторонами [287, с. 10–11]. Про різницю між власне переговорами і посередництвом мова піде нижче.

Отже, можна зробити висновок, що у міжнародно-правовій літературі достатньо поширеною є думка про те, що посередництво виступає особливою формою переговорів.

Своє визначення медіації надає Г. Мендоза. Він, зокрема вказує, що посередництво «є ефективним засобом вираження і легітимації інтересів третіх сторін в мирному врегулюванні. Нейтральні посередники можуть надавати важливі послуги в пошуках миру. Посередник може стати каталізатором для початку пошуку миру і згодом може суттєво вплинути на внутрішню динаміку процесу врегулювання» [174, с.45].

Посередництво, за І. І. Лукашук, є способом вирішення спору, при якому третя сторона бере участь з метою узгодження взаємних претензій і внесення власних прийнятних для сторін пропозицій [47, с. 266.]. Л. Д. Тимченко вказує, що посередництво у мирному вирішенні міжнародного спору полягає в участі третьої сторони для успішного вирішення конфлікту. Для посередництва характерним є те, що третя сторона не лише допомагає «навести мости» між тими учасниками суперечки, а й безпосередньо бере участь у переговорах. Крім того посередник (держава чи міжнародна організація) може вносити свої пропозиції щодо врегулювання спору мирним шляхом [57, с.463]. М. О.Баймуратов зазначає, що «посередництво передбачає активну участь посередника в переговорах, включаючи внесення пропозицій з окремих аспектів питання або відносно спору в цілому. При посередництві держави, що сперечаються, обирають третю особу (державу, представника)» [3, с. 688].

У навчальному посібнику «Міжнародне право» за загальною редакцією М. В. Буроменського, наголошується, що метою посередництва, як і добрих послуг є сприяння початку переговорів між сторонами та досягнення домовленості щодо врегулювання спору. При цьому, як вказують автори, при посередництві медіатор «займає більш активну позицію завдяки тому, що

сторони погоджуються на його участь у переговорах. Посередник може отримати право керувати переговорами та пропонувати варіанти вирішення спору, які, проте, не мають обов'язкової сили» [58, с.285].

У підручнику Н. К. Дінь, П. Дайе, А. Пелле «Міжнародне публічне право» автори, аналізуючи форми участі третіх сторін у врегулюванні конфліктів зазначають, що посередництво, яке здійснюється за пропозицією третьої сторони чи на прохання держав, які конфліктують, полягає передусім у тому, щоб посадити тих, хто сперечається за стіл переговорів. Однак цим посередництво не обмежується. Медіатор пропонує базу переговорів і бере участь у переговорному процесі задля того, щоб зблизити точки зору зацікавлених сторін, втім не нав'язати їм якое рішення [67, с. 67].

Досить цікаві міркування щодо поняття та сутності посередництва висловлює Т. Сіск. Він розглядає медіацію як «надання чітко визначених стимулів і санкцій проти сторін, сприяння дипломатичній послідовності через підтримання зв'язку та обміну відповідною інформацією і, за необхідності, виступ в якості гаранта на етапі реалізації стимулів та санкцій» [256, с. 53]. У цьому підході явно виражена поведінкова складова дій посередника, які, як правило є активними та спрямованими на досягнення суспільного ефекту.

Дипломатичною діяльністю третьої сторони, яка коливається від відносно пасивного до відносно активного втручання в конфлікт вважають міжнародну публічно-правову медіацію Б. І. Гуменюк та Г. Д. Хоменко [12].

Досліджуючи інститут публічно-правової медіації, та, зокрема наведених доктринальних її визначень, можна зробити загальний висновок, що більшість авторів звертають увагу на головну відмінну рису посередництва як мирного засобу вирішення міжнародних спорів – це наявність третьої сторони (посередника), який займає достатньо активну позицію з метою урегулювання конфлікту між його учасниками, не нав'язуючи їм остаточне рішення. При цьому посередництво називають і механізмом, і процедурою, і процесом. Що у свою чергу характеризує

публічно-правову медіацію з одного боку як достатньо розвинений набір інструментів, що використовуються для врегулювання спору, що виникає між учасниками міжнародно-правових, а інколи і внутрішньодержавних відносин (наприклад, участь третьої сторони у врегулюванні збройних конфліктів неміжнародного характеру), а з іншого, як діяльність, яка здійснюється у відповідності до усталених, визнаних сторонами правил (як правових, так і неправових), які визначають поведінку учасників цього виду діяльності. Найбільш поширеним у доктрині є визначення посередництва як *засобу* (виділено мною – О. М.) вирішення спору, який відноситься до категорії дипломатичних. Одночасно, враховуючи досить розвинену правову основу регулювання здійснення посередництва, його можна віднести до інституту міжнародного права, який забезпечує дотримання і реалізацію принципу мирного вирішення міжнародних спорів.

Зазначимо, що під правовим інститутом сучасна юридична наука розуміє єдину структурно взаємопов'язану систему норм права, що регулюють суспільні відносини, які схожі за змістом і предметом регулювання, а також пов'язані загальним законодавчим задумом. Так, на думку О. Ф. Скакун «інститут права – це сукупність відносно відособлених правових норм у рамках певної галузі (галузей) права, що регулюють певну групу (вид) взаємозалежних суспільних відносин» [79]. Такі відносини також інколи характеризують як такі, що мають відносну самостійність. Інститут права є меншою за обсягом, у порівнянні із галуззю права, групою норм, які покликані регламентувати окремі сторони одних або вузької групи типових суспільних відносин.

Характерними особливостями інституту права виступають однорідність соціального змісту, який проявляється у тому, що норми регулюють певною мірою відокремлену сукупність відносин (для інституту характерна саме видова однорідність соціального змісту [79, с. 20]; єдність правових норм, які можна назвати комплексом, і які містять специфічні правові поняття, принципи, загальні положення (в нашому випадку для

медіації, наприклад, це може бути принцип безсторонності посередника); специфічність засобів правового регулювання (наприклад, дотримання під час здійснення посередництва загальновизнаних принципів міжнародного права; врахування наявності спору/конфлікту, який виникає у міжнародному середовищі, або конфлікту, який може вплинути на стан міжнародних відносин тощо); у його межах забезпечується безпрогальність регульованих відносин за рахунок можливості формування загальних понять, дефініцій. Такі властивості інституту права забезпечують виконання ним притаманного йому регулятивного завдання, і дозволяють не суперечити іншим структурним елементам системи права [45, с. 223–224].

Оскільки публічно-правова медіація може застосовуватися як засіб мирного вирішення міжнародних спорів та конфліктів у різних галузях міжнародно-правових відносин, то цей інститут варто віднести до міжгалузевих. При цьому слід звернути увагу на тісний зв'язок цього інституту з іншими засобами мирного вирішення міжнародних спорів, які під впливом різних обставин можуть видозмінюватися чи одночасно поєднувати у собі елементи посередництва, а також інших мирних засобів, що на практиці досить часто ускладнює проведення між ними чіткої різниці (про що мова піде далі).

При здійсненні аналізу природи інституту медіації у міжнародному публічному праві, слід вказати, що посередництво у об'єктивному сенсі як інститут і мирний засіб вирішення міжнародних спорів об'єднує матеріальні і процесуальні норми права (в тому числі і м'якого права)¹, що регулюють суспільні відносини, які виникають у зв'язку із тим, що конфлікт вирішується добровільним досягненням згоди між сторонами про взаємовигідні юридичні та (або) фактичні дії (бездіяльність), які покликані усунути протиріччя, які лежать в основі конфлікту.

---

¹ Норми «м'якого» права (soft law) відіграють надзвичайно важливу роль у процесі примирення. Поведінка медіатора та засоби, які він використовує часто-густо мають характер моральних зобов'язань, що певною мірою сприяє гнучкості процедури, можливості обирати різноманітні, інколи альтернативні способи досягнення цілей.

У суб'єктивному сенсі публічно-правова медіація (посередництво), як один із видів мирних засобів вирішення міжнародних спорів виступає як забезпечена правом діяльність сторін конфлікту та інших учасників процесу примирення, яка спрямована на застосування сукупності юридичних та інших (психологічних, аксіологічних тощо) засобів для вирішення конфлікту, спору, шляхом добровільного досягнення згоди сторонами про взаємоприйнятні юридичні та (або) фактичні дії (бездіяльність), які у свою чергу спрямовані на усунення протиріч, які лежать в основі конфлікту, спору.

Варто зазначити, що соціальна роль медіації як способу вирішення конфлікту полягає не тільки у відновленні і збереженні суспільної злагоди, «але і в культивуванні почуття стабільності та впевненості учасників суспільних відносин в існуючому правопорядку» [72, с. 60]. Отже, можливість застосування для вирішення міжнародно-правових суперечок міжнародно-правової публічної медіації/посередництва є однією із важливих запорок забезпечення стабільності міжнародних відносин та міжнародного правопорядку. При цьому, на відміну від посередництва у приватноправових відносинах, в рамках публічно-правової міжнародної медіації основними функціями є не тільки збереження дружніх відносин між сторонами (в нашому випадку суб'єктами міжнародного права, частіше державами), а й сприяння миру та запобігання збройним конфліктам в цілому.

Метою міжнародної публічно-правової медіації є урегулювання спору так, щоб забезпечити збереження миру і безпеки. Одночасно, як вказувалося в п.1.1. бажаним є врегулювання суперечок без використання силових засобів. І як акцентується у п. 2 ст. 3 «усі Члени Організації Об'єднаних Націй вирішують міжнародні спори мирними засобами таким чином, щоб не ставити під загрозу міжнародний мир, безпеку і справедливість» [84]. При цьому уявляється дещо нелогічними, що мирне вирішення спору може загрожувати миру та безпеці. Однак, така на перший погляд алогічність, втрачається, коли ми аналізуємо міжнародні спори та їхні наслідки. Міжнародний спір може впливати на інтереси інших суб'єктів міжнародного

публічного права, які не є учасниками конфлікту (не завжди мова йде про пряму загрозу інтересам цих учасників міжнародних відносин). При цьому ці суб'єкти/учасники можуть переслідувати власні як економічні, так і безпекові цілі, коли виникає спір. Одночасно свою роль можуть відігравати політичні, релігійні та етнічні інтереси. Тому мирне вирішення спору між конкретними, наприклад, державами, може загрожувати миру та безпеці інших держав, які безпосередньо не є учасниками суперечки. До речі, під час розробки Статуту ООН критерій справедливості пропонували менш впливові держави, які побоювалися переваг, якими можуть зловживати під час переговорів великі і більш могутні держави.

Надаючи характеристику міжнародній публічно-правовій медіації, ми вже зазначали у підрозділі 1.1., що вона як і переговори, добрі послуги, посередництво, обслідування та примирення відноситься до дипломатичних способів мирного вирішення міжнародних спорів. При цьому вона не є обов'язковим засобом. Формально необов'язковими для сторін є і наслідки посередництва. На відміну від суду, медіатор не приймає жодного рішення, яке зобов'язує сторони. Не дивлячись на те, що посередник бере активну участь у процесі переговорів, сторони можуть вирішити свої суперечки лише шляхом домовленості, що впливає саме з їхніх переговорів.

Як вже неодноразово зазначалося, сторони спору можуть застосовувати будь-який із способів його мирного вирішення. Виходячи із цього, медіацію також часто визначають як альтернативний засіб вирішення спору. Хоча таку характеристику посередництва частіше зустрічаємо в національних правопорядках. Тут здебільшого мають на увазі позасудові, альтернативні судовим процедури врегулювання спорів.

При цьому поняття «альтернативне вирішення спорів», запозичене з американської доктрини, не цілком точно відображає сутність процедур мирного вирішення спорів, оскільки в міжнародній практиці, власне як і у

внутрішньодержавній¹, такі процедури не завжди є альтернативою судового розгляду, не замінюють, а лише доповнюють його. Крім того такі процедури передусім спрямовані на урегулювання спору, і не завжди з їхньою допомогою можна вирішити спір до кінця. Більше того, для міжнародної системи, в якій засобом регулювання відносин виступають норми міжнародного права, які часто густо є результатом узгодження позицій суб'єктів міжнародного права, для вирішення одного і того ж спору можуть застосовуватися різні засоби, що є взаємодоповнюючими.

Щодо міжнародних відносин, то прикметник «альтернативні», може використовуватися стосовно усіх, як дипломатичних, так і правових засобів урегулювання міжнародних спорів. Ці засоби передусім протиставляються застосуванню сили, як способу вирішення конфліктів (міжнародних та неміжнародних). Крім того під час зокрема медіації сторони в суперечці за сприяння нейтральної третьої сторони визначають спірні питання, розглядають альтернативи їхнього вирішення та намагаються досягти згоди.

Не дивлячись на те, що у міжнародно-правовій та загальнотеоретичній літературі, яка стосується процедур мирного вирішення спорів, присвячено чимало уваги публічно-правовій медіації, звернення до міжнародно-правових актів дає можливість зробити висновок, що у них відсутнє чітке, однозначне визначення посередництва. Мова йде здебільшого про необхідність застосування цього засобу мирного врегулювання спору або ж у загальних рисах надається його опис.

Наприклад, у ст. 2 Гаазької Конвенції про мирне вирішення міжнародних зіткнень 1907 року вказується, що Договірні Держави погоджуються звертатися до медіації, як до *способу* врегулювання, в разі «істотної розбіжності або зіткнення» [41]. Тобто фактично мова йде про можливість використання такого способу врегулювання спору, при цьому зміст його не розкривається.

---

¹ У національній практиці держав такі процедури також можуть використовуватися в рамках судової системи і, крім того, можуть взагалі застосовуватися за відсутності наміру сторін починати судовий розгляд.

Майже так само Статут ООН 1945 р. (ст. 33), Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН, 1970 р. [19], яка покликана розвинути положення Статуту, численні багатосторонні та двосторонні угоди універсального та регіонального характеру, а також акти, прийняті у рамках міжнародних організацій, у переважній більшості розглядають публічно-правову медіацію/посередництво як один із *засобів* мирного вирішення міжнародних спорів, не вдаючись до уточнення його змісту.

Побіжно слід зазначити, що терміни «засіб» та «спосіб» у контексті цього виду діяльності в українській мові застосовуються як синонімічні. За «Словником української мови» «засіб» – це прийом, якась спеціальна дія, що дає можливість здійснити що-небудь, досягти чогось; спосіб[81]. Отже, виходячи із лінгвістичних трактувань, можна констатувати, що медіація є як засобом, так і способом врегулювання міжнародних спорів.

При визначенні природи міжнародно-правової публічної медіації, як правило, вдаються до порівняльної характеристики посередництва із іншими видами засобів мирного вирішення міжнародних конфліктів. На практиці ці засоби, як вказувалося, можуть комбінуватися, інколи переходити із одного виду у інший.

Під час аналізу визначень міжнародно-правової публічної медіації, можна помітити, що цей засіб мирного вирішення міжнародних спорів найбільш часто поєднують із переговорами. Переговори є засобом врегулювання розбіжностей, який розглядають як процедуру, у якій беруть участь тільки суб'єкти спору.

При цьому, очевидно, що посередництво за своїм змістом є формою переговорів, але на більш розширеній основі, тобто за участю третьої сторони/сторін. Такі переговори є конфіденційними та спрощеними. Вони значною мірою контролюються сторонами, процедурно контролюються нейтральними третіми сторонами, які при цьому не мають повноважень нав'язувати учасникам конфлікту рішення. Медіатор як нейтральна сторона

керує переговорним процесом, вислуховує аргументацію сторін по суті спору і активно допомагає сторонам зрозуміти свої інтереси, оцінити можливість компромісів і самостійно прийняти рішення, що задовольнить усіх учасників переговорів.

Оптимізація переговорного процесу між учасниками спору є важливою функцією посередника [13, с. 9]. Зусиллями медіатора, як і під час переговорів, встановлюється прямий контакт між конфліктуючими сторонами. Він також може забезпечити більш оперативне інформування про позиції сторін, їхні взаємні претензії тощо.

Вважається, що міжнародна публічно-правова медіація здійснюється на основі принципів та з використанням методів, які притаманні інституту безпосередніх переговорів у міжнародному праві. Однак при цьому враховуються додаткові права і обов'язки учасників спору по відношенню до посередника, а також права і обов'язки самого медіатора.

Посередництво, на відміну від переговорів, як правило, не є виключно самостійним способом вирішення суперечки. Переговори, як правило передують посередництву. Під час цих переговорів досягається згода сторін спору щодо обраної процедури і кандидатури посередника. Переговорами частіше за усе також завершується вирішення спору, яке відбувається на основі рекомендацій посередника.

Досить часто міжнародні договори, у яких закріплена можливість звернення до міжнародної публічно-правової медіації, в першу чергу згадують переговори як засіб врегулювання можливого конфлікту, вказуючи на можливість використання інших засобів (при цьому застосовується сполучник «або»)¹, або ж безпосереднім переговорам надається першочерговість². Більше того на практиці безпосередні переговори є

---

¹ У ст. 21 Конвенції про транскордонний вплив промислових аварій 1992 р. [37] закріплено: «При виникненні спору між двома або більше Сторонами щодо тлумачення або застосування цієї Конвенції вони намагаються вирішити спір шляхом переговорів або будь-яким іншим шляхом врегулювання спорів, прийнятним для в суперечці Сторін».

² У ст. 27 Конвенції про біологічне різноманіття 1992 р. [34] вказується: «1. При виникненні спору між Договірними Сторонами щодо тлумачення або застосування цієї Конвенції зацікавлені сторони намагаються врегулювати спір шляхом переговорів. 2. Якщо зацікавлені сторони не можуть досягти згоди шляхом

найбільш поширеними під час вирішення конфліктів на початку їхнього виникнення. В разі ж інтенсивних криз, що тривають, зокрема тих, які мають внутрішньодержавний характер, сторонам конфлікту, як правило, складно самим ініціювати прямий діалог, а тому вони найчастіше звертаються до медіатора [216, с.63].

Слід вказати, що посередництво часто слідує за іншими діями щодо врегулювання спору. Проте, оскільки словесні вирази також включають пропозиції третіх сторін для посередництва в суперечці, посередництво і усні стратегії, які характерні для переговорів, частіше за все доповнюють один одного [179, с. 154].

Спільні риси також притаманні публічно-правовій медіації та добрим послугам. До речі, впритул до кінця XIX ст. добрі послуги розглядалися як частина посередництва. Стаття 3 Гаазької Конвенції про мирне вирішення зіткнень 1907 р. [41] закликає сторін конфлікту звертатися до «посередництва» або «добрих послуг». Можна припуститися думки, що вказана Конвенція не проводить розмежування між цими двома способами вирішення спорів. На сьогодні у доктрині міжнародного права добрі послуги розглядаються як самостійний інститут міжнародного права, підтвердження існування якого можна знайти в багатьох міжнародних договорах та інших документах. При цьому у багатьох випадках помітним є взаємодоповнююча роль посередництва і добрих послуг. Такий стан речей пояснюється подібністю сфери їхнього застосування, а саме особливістю конфліктної ситуації, в якій реалізуються ці засоби¹. Держава, яка вирішує надавати добрі послуги, здійснює контакт між конфліктуєчими країнами, намагається привести їх до вирішення спору між ними мирним шляхом. Така держава фактично стає мировим посередником після початку переговорів.

переговорів, вони можуть спільно вдатися до добрих послуг третьої сторони або звернутися до неї з проханням про посередництво».

¹ Прикладом є змішана операція ООН та Африканського Союзу, яка була утворена на основі Резолюції Ради Безпеки ООН 1769 31 липня 2007р. для урегулювання конфлікту у Дарфурі (Судан) (UNAMID–African Union – United Nations Hybrid Operation in Darfur). Завданням миротворчої операції також була наступна підтримка мирного процесу. Мандат UNAMID охоплює виконання функцій добрих послуг шляхом сприяння посередницьким зусиллям, які докладали спеціальні посланниками ООН та Африканського Союзу у період створення і розміщення операції.

На думку М. Батлера, «практика врегулювання багатьох сучасних конфліктів підтверджує положення Гаазької конвенції про мирне вирішення міжнародних зіткнень 1907 р., що стосуються сфери застосування посередництва і добрих послуг, і свідчить про те, що в разі виникнення небезпечних з точки зору підтримки міжнародного і регіонального миру та безпеки суперечок і конфліктів, сторони за власною ініціативою або за рекомендацією Ради Безпеки ООН, або головного регіонального органу, вважають за краще звертатися, перш за все, до добрих послуг або посередництва третьої сторони, а не до судових або узгоджувальних засобів» [147, с.45]. А схожість добрих послуг і публічно-правової медіації має наслідком взаємозамінність цих понять, а отже і самих засобів вирішення міжнародних спорів та одночасно спричиняє розширене тлумачення мандатів, як надаються третій стороні. Такий стан речей спостерігається, зокрема, в діяльності Генерального секретаря ООН.

У сучасній міжнародно-правовій практиці можна спостерігати певні спільні риси, які належать комісіям із примирення (інколи їх називають погоджувальними комісіями) та посередництвом. Перед тим, як порівнювати ці засоби вирішення міжнародного спору, необхідно звернути увагу на існування певної термінологічної неузгодженості щодо примирення як засобу вирішення міжнародних спорів. Досить часто примирення, яке вказане у ст. 33 Статуту ООН серед засобів вирішення міжнародних спорів, називають погоджувальною процедурою. Проте, на нашу думку, погоджувальними процедурами можна називати ті види діяльності з урегулювання спору, які здійснюються за допомогою прямого контакту сторін та досягнення угоди. Таким чином, до таких засобів можна віднести і переговори, і консультації, обслідування (слідчі комісії), посередництво, добрі послуги, примирення. Елемент узгодження у тій чи іншій мірі є притаманним усім перерахованим способам вирішення міжнародного спору. Крім того рішення при використанні погоджувальних процедур приймають самі сторони конфлікту. Саме цим такі засоби відрізняються від судових

процедур, де рішення приймає міжнародний орган, і таке рішення є юридично обов'язковим для сторін. Хоча у практиці є випадки, коли, наприклад за договором (тобто за взаємною згодою сторін), рішення, зокрема погоджувальної комісії має юридично обов'язковий характер. Так згідно зі ст. 45 Конвенції про режим судноплавства на Дунаї 1948 року «рішення погоджувальної комісії визнається остаточним і обов'язковим для сторін спору» [43].

Якщо порівнювати примирення, яке частіше за усе реалізується через узгоджувальні (погоджувальні) комісії, та посередництво, то можна помітити, що у обох випадках метою цих процедур є створення ґрунту для майбутньої угоди між сторонами конфлікту. Спільним для цих інститутів є те, що висновки та пропозиції узгоджувальної комісії та медіатора для сторін конфлікту мають необов'язковий характер. Вважається, що відмінність між міжнародною публічно-правовою медіацією та примиренням полягає у особливостях процедури їхньої реалізації та сфери їхнього застосування. Сфера застосування процедури примирення – це найчастіше вирішення спірних ситуацій, які виникають під час тлумачення або застосування міжнародних договорів. Щодо посередництва, то воно має більш універсальний характер, оскільки застосовується і на основі певних угод, де це спосіб мирного вирішення міжнародних спорів, передбачається для врегулювання конфліктів, пов'язаних із тлумаченням і застосуванням цих угод, а й поза такими угодами.

Правовою підставою для початку процедури примирення, а саме для порушення справи в погоджувальній комісії, є тільки ініціатива самих сторін спору, які направляють відповідні заяви голові комісії. Процедура посередництва може відбуватися за ініціативою самого посередника. Крім того, участь погоджувальної комісії у вирішенні спору залежить від умов договору, і може бути обумовленою або взаємною угодою сторін, або проханням однієї зі сторін спору. На відміну від погоджувальної комісії, посередник, як правило, не займається детальним збором фактичних доказів,

що відносяться до справи, при цьому він зобов'язаний, як і члени комісії, глибоко вивчити суть спору.

Якщо мова йде про утворення комісій, то порядок, чисельний склад, повноваження членів, способи та умови ухвалення рішень, як правило, визначаються у самому договорі, тобто заздалегідь (до виникнення спору). Члени таких комісій, як правило, є фахівцями з питань міжнародного права, або мають спеціальні навички у певній сфері, яка регулюється договором і у якій може виникнути спір. Вони називаються експертами чи арбітрами. Натомість медіатора сторони конфлікту обирають після виникнення спору і його кандидатура узгоджується сторонами конфлікту у кожному конкретному випадку. Якщо експерти та арбітри повинні мати спеціальну підготовку у сфері міжнародного права, то посереднику інколи достатньо мати міжнародне визнання, авторитет.

Погоджувальні комісії можуть за умовами договору утворюватися із незалежних арбітрів, або навіть із представників сторін. Що робить схожою цю процедуру за способом формування із арбітражем. У свою чергу під час здійснення посередництва медіатор не повинен бути пов'язаним із сторонами конфлікту.

На відміну від примирення, публічна міжнародно-правова медіація є менш формальною, а, отже, гнучкою процедурою. Наприклад, відсутні вимоги щодо правової регламентації дій посередника (встановлюються лише загальні принципи, зокрема неупередженості тощо), його висновки і пропозиції можуть змінюватися під час медіації допоки вони не влаштуватимуть сторін конфлікту. Погоджувальні ж комісії у результаті своєї роботи, як правило надають сторонам одну доповідь, яка містить конкретні пропозиції щодо урегулювання спору. Крім того, якщо відсутня інша угода, комісія сама встановлює процедуру урегулювання спору. За будь-яких умов цей порядок має певні процесуальні рамки. Також ця процедура має змагальний характер.

Бувають випадки, коли механізм примирення набуває рис інституту посередництва. В якості прикладу можна навести Валлеттський механізм ОБСЄ 1991р. (Положення процедури НБСЄ з мирного урегулювання спорів)[243], який використовується на разі у діяльності Суду з примирення і арбітражу, який діє з 1994 р. на основі прийнятої у 1992 р. у Женеві Конвенції з примирення і арбітражу в рамках НБСЄ [39]. Цей механізм за своєю правовою природою є різновидом погоджувальної процедури, реалізація якої обумовлена випадками неможливості сторонами спору вирішити його шляхом переговорів у розумні терміни або взагалі домовитися про іншу взаємоприйнятну процедуру врегулювання. Порядок ініціювання запуску та формування цього механізму властиві саме процедурі примирення. Так, приведення у дію механізмів можливе за заявою однієї або кожної сторони спору.

Формується механізм із одного або кількох членів, які обираються за згодою учасників конфлікту із списку кандидатів, який формує Центр із попередження конфліктів у Відні (така процедура подібна до формування арбітражів). Головне призначення механізму – допомога сторонам у визначенні відповідних процедур врегулювання спору. Механізм може надавати рекомендації щодо урегулювання конфлікту, які не є обов'язковими для сторін. Не дивлячись на те, що механізм вважається органом із примирення, тим не менше елементи посередництва йому притаманні. Він, зокрема не має обов'язкового характеру та може бути заблокованим, якщо одна зі сторін застосує т.з. валлеттське застереження, подавши заяву, що конфлікт зачіпає питання, які стосуються її територіальної цілісності або національної оборони, права на суверенітет над територією суші або одночасних зазіхань на юрисдикцію над іншими районами (Розділ XII Положення).

Така взаємна згода сторін спору щодо застосування механізму, його складу, а також відсутність чіткої процедури, характерні саме для посередництва (Розділи VI, XIII Положення).

Досить цікавим у контексті порівняння процедури примирення та міжнародної публічно-правової медіації є положення ст.2 Конвенції з примирення і арбітражу в рамках НБСЄ 1992 р., у якій визначається, що Суд з примирення і арбітражу НБСЄ складається з мирових посередників (які утворюють Комісію з примирення) та арбітрів (які утворюють арбітражний трибунал) [39]. Можна зробити висновок, що держави-учасниці Конвенції наділяють комісію з примирення також функціями медіатора.

Слід зауважити, що окремими медіаційними повноваженнями міжнародні договори інколи наділяють політичні органи міжнародних організацій або контрольні органи, утворені в межах міжнародних договорів. Такі органи, як правило не мають права приймати юридично обов'язкові рішення не мають та не мають строго встановлених процедур змагального характеру, які властиві погоджувальним комісіям або судовим чи квазисудовим органам. Посередницькі повноваження таких органів мають свою специфіку у порівнянні з медіаційними повноваженнями держав. Передусім предметом посередництва можуть стати лише спори, які охоплюється сферою компетенції цих органів, що забезпечує високий фаховий підхід до вирішення питання. Такі органи діють на постійній основі. Вони можуть за власною ініціативою брати на себе повноваження з урегулювання спору (коли відсутнє прохання хоча б однієї із сторін конфлікту). При цьому, як і при традиційному посередництві, рішення такого органу повинно задовольняти сторони спору¹. Оцінюючи діяльність таких органів у їх посередницьких зусиллях у вирішенні спорів, слід зазначити, що для держав-членів організації така процедура є найбільш ефективною. Оскільки міжнародній організації, в межах компетенції якої

---

¹ Наприклад, п. 1 (а) ст. 22 Статуту Організації ООН з промислового розвитку 1979 р. [93] встановлює, що: «Будь-який спір між двома або більшою кількістю Членів щодо тлумачення або застосування цього Статуту, включаючи його додатки, не вирішений шляхом переговорів, передається Раді, якщо заінтересовані сторони не прийдуть до згоди щодо іншого способу врегулювання. ...». У п. 2 ст. 26 Конвенції про процедуру міжнародного митного транзиту під час перевезення вантажів залізничним транспортом із застосуванням накладної УМВС 2006 р. [42] мова йде про те, що «будь-який спір між двома й більше Договірними сторонами стосовно тлумачення або застосування цієї Конвенції вирішується шляхом прямих переговорів між ними. 2. Будь-який спір, що не вирішується шляхом прямих переговорів, передається Договірними сторонами, що є сторонами в спорі, до Комітету, який розглядає цей спір і виносить рекомендації стосовно його вирішення».

виник спір, набагато легше зібрати фахівців та з технічної точки зору організаційно зручніше забезпечити його вирішення.

Особливості інституту міжнародної публічно-правової медіації можна також визначити шляхом встановлення її зв'язку з процедурою обслідування або процедурою із встановлення фактів, які часто виступають основою для посередництва або ж передують йому. Однак інколи процедура обслідування поєднується із медіацією. Збір фактів, який здійснюється, як правило міжнародною організацією через спеціально утворені органи, місії, часто завершується розробкою рекомендацій для сторін спору, не лише звітом про зібрані докази. Інколи мандат місії передбачає нарівні із збором фактичних даних, ще й здійснення посередницьких повноважень¹.

Досліджуючи інститут міжнародної публічно-правової медіації необхідно звернути увагу на те, що він може бути застосовним до міжнародних спорів будь-якого виду і складності. Однак характер спору, його інтенсивність можуть суттєво впливати на наслідки посередництва.

Слід зауважити, що стосовно спірних або конфліктних правовідносин, які є підставою застосування мирних засобів їхнього вирішення, зокрема і посередництва, у міжнародному праві (як у практичній, так і теоретичній площинах) відсутня однозначна термінологія для їхнього позначення. Аналіз різноманітних джерел, нормативних та теоретичних, свідчить, що застосування мирних засобів можливе щодо «істотних розбіжностей і зіткнення», «суперечок», «спорів», «конфліктів»². Можна також зробити висновок, що найбільш вживаним терміном є «спір». «Спором є розбіжність з приводу будь-якої норми права або факту, конфлікт правових думок між двома особами», сказано у рішенні Постійної Палати Міжнародного Правосуддя у справі «Греція проти Великої Британії» щодо палестинської концесії Мавроматиса від 30.08.1924 р. [46]. При чому конфлікт правових

¹ Діяльність місії ОБСЄ у Косові у 1992 р. стосувалася поміж іншим розробки пропозицій з вирішення проблеми національних меншин та встановлення діалогу між національними меншинами і владою.

² Наприклад, ст. 2 Гаазької конвенції про мирне вирішення міжнародних зіткнень 1907 р. [41] вказує, що сторони погоджуються звертатися до посередництва у випадку «істотних розбіжностей або зіткнення». У більшості документів універсального і регіонального характеру, в яких містяться положення про мирні засоби вирішення міжнародних спорів, йдеться саме про спори.

поглядів повинен об'єктивно існувати до початку розгляду справи судом. Тобто для того, щоб було визнано існування спору, недостатньо лише переконатися в тому, що між сторонами є різниця у їхніх інтересах або у їхніх позиціях стосовно питання факту чи права. Різниця повинна бути виражена у діях, офіційних, бодай однієї із сторін. З доктринальної точки зору, спір у міжнародному праві можна розглядати як наявність між його суб'єктами неврегульованих питань, розбіжностей з найрізноманітніших проблем міжнародних відносин, а також розбіжностей у тлумаченні міжнародних договорів [254, с. 5]. Спір повинен мати предмет і передбачає наявність взаємних претензій. Зазначимо, що поява розбіжностей між суб'єктами міжнародного права ще не зумовлює наявність спору, отже, спір може утворитися не відразу¹, а протягом більш-менш тривалого періоду часу. Головною вимогою при цьому є дотримання сторонами принципів міжнародного права, зокрема, мирного вирішення міжнародних спорів.

З точки зору конфліктології, спором вважається несумісність інтересів, яка супроводжується протиборчими типами поведінки, тобто коли сторони здійснюють певні дії, спрямовані один проти одного. Це юридичний конфлікт між учасниками правовідносин, який виникає внаслідок різного розуміння ними взаємних прав та обов'язків, що перешкоджає їх реалізації, та у якому кожен з учасників захищає свої права [10, с. 63].

Як правило, коли мова йде про мирне вирішення міжнародних спорів, вказують на те, що у Статуті ООН вживаються поняття «суперечка» і «ситуація», причому Статут ООН не встановлює конкретних критеріїв розмежування суперечок і ситуацій – таке право надається Раді Безпеки ООН. Не дивлячись на це, відмінність між цими поняттями не позбавлена юридичного значення. Ситуацією є різновид міжнародних розбіжностей, який характеризується станом напруженості між двома або кількома суб'єктами міжнародного права, виявити які складно або неможливо [61,

---

¹ Тенденцією сучасного міжнародного права є розробка норм, спрямованих на запобігання виникненню міжнародних суперечок.

с.125]. Ситуація часто розглядається як зіткнення інтересів суб'єктів міжнародних правовідносин, що не пов'язане з конкретним предметом спору і не супроводжується висуненням взаємних претензій державами, хоча породжує непорозуміння і напругу між ними. Ситуація – це стан потенційного спору, який в результаті односторонніх дій держав, спрямованих на зміну силою існуючого положення на свою користь, може перерости в міжнародний конфлікт. Ситуація – це певні обставини, що зачіпають загальні інтереси держав чи міжнародного співтовариства загалом. Такі обставини можуть виникати за відсутності взаємних спірних питань між державами (наприклад, громадянська війна). Тобто за ситуації спору ще немає, але є передумови для його виникнення.

Слід зауважити, що Рада Безпеки ООН неодноразово приймала резолюції, а отже констатувала наявність ситуацій, які загрожували миру і безпеці, а отже спонукали до певних дій з боку ООН щодо їхнього вирішення. Так, 03.12.1992 р. було встановлено, що ситуація у Сомалі є саме такою, що становить загрозу миру і безпеці¹, а отже було прийняте рішення про застосування заходів з боку ООН для відновлення миру. Хоча в цьому випадку мова йшла не стільки про міжнародну ситуацію, а про внутрішній конфлікт. Відповідно рішення ООН стосувалося застосування гуманітарної інтервенції. Як буде показано нижче, міжнародна публічно-правова медіація може бути ефективним засобом врегулювання тих конфліктів, які є внутрішньодержавними або мають гібридний характер.

В принципі кожен спір є певною міжнародною ситуацією, але не кожна така ситуація переростає у спір. При ситуації, як виглядає, пересікаються різні інтереси держав, однак взаємного висунення претензій нема, і, як наслідок нема поведінки протистояння. Тому медіація тут, як правило не застосовується, оскільки такий вид мирного вирішення міжнародного спору полягає у встановленні взаємодії між конфліктуючими сторонами з

---

¹ Resolution 794 (1992) Adopted by the Security Council at its 3145th meeting, on 3 December 1992. S/RES/794 (1992) December, 3.

протилежними позиціями, та у наданні їм рекомендацій з метою примирення. Практичне значення розмежування між ситуаціями і спорами полягає в процедурі їхнього розгляду в Раді Безпеки ООН. При розгляді спору в Раді Безпеки, член Ради, який є стороною спору, зобов'язаний утримуватися від голосування, а при розгляді ситуації – ні.

Різницю між спором і конфліктом, наявність яких зумовлює необхідність застосування мирних засобів для їхнього вирішення, як правило проводять на основі критерію інтенсивності поведінки та тих протиріч, що існують у позиціях сторін. Як правило, міжнародний конфлікт, визначають як відкрите політичне зіткнення двох або більше сторін (держав або інших суб'єктів міжнародного права). Часто конфлікт може супроводжуватися застосуванням зброї чи погрозою її застосування.

Хоча, як видно, у літературі та нормативних документах чіткої різниці між цими термінами не проводиться.

Так, спір мав місце у відносинах між Камбоджею і Таїландом стосовно храму ПреаВіхеар (PreahVihear). Обидві держави, вважали сам храм і територію навколо нього своєю. Через це між ними на кордоні біля ПреаВіхеар часто відбувалися збройні сутички. Саме застосування зброї та висування взаємних претензій державами одна одній може вважатися підставою для віднесення цього спору саме до конфліктів. У практиці Міжнародного Суду ООН ця справа вважається однією із найбільш довготривалих[268]. Після ухваленого ще у 1962 р. рішення у 2013 році Міжнародний Суд ООН виніс рішення щодо тлумачення свого попереднього рішення [152].

Не дивлячись на відсутність чіткої різниці між поняттями «спір» та «конфлікт», виокремлення різних суперечок за окремими критеріями, за особливостями прояву та тенденцій розгортання, дає можливість більш ефективно обирати ті чи інші засоби врегулювання (особливо на ранніх етапах), а інколи і попередження. Крім того у контексті нашого дослідження, можна стверджувати, що особливості того чи іншого спору впливають на

поведінку самого медіатора, визначають для нього стратегію та тактику посередництва. При цьому слід усвідомлювати, що на практиці, особливо на сучасному етапі, спори характеризуються поєднанням ознак, що притаманні різним їхнім видам, тобто є «багатопрофільним», що теж є важливим фактором, який впливає на вибір медіатором тих чи інших засобів для досягнення мети.

Розглядаючи спори, існування або виникнення яких є підставою для застосування мирних засобів їхнього вирішення або врегулювання, зауважимо, що такі спори можуть класифікуватися за різними критеріями: предмет спору, об'єкт спору, ступінь небезпеки для міжнародного миру та безпеки, географія поширення (глобальні, регіональні, локальні), за кількістю суб'єктів (двосторонні або багатосторонні), за видами суб'єктів (міждержавні або спір за участю міжнародної організації, внутрішні збройні конфлікти). При цьому у результаті тлумачення ст. 36 Статуту ООН, можна зробити висновок, що у документі згадуються власне дві категорії спорів: *юридичного характеру і всі інші*. Також у Статуті ООН вказується, що спори можуть бути такими, що: а) загрожують підтримці міжнародного миру і безпеки та б) не несуть загрози миру і безпеці (як виглядає із змісту п.1 ст. 33 Статуту ООН) [84].

У свою чергу Статут Міжнародного суду ООН відносить до юридичних спорів питання, що стосуються: тлумачення договору; будь-якого питання міжнародного права; наявності факту, який, якщо він буде встановлений, є порушенням міжнародного зобов'язання; характеру і розмірів відшкодування за порушення міжнародного зобов'язання (ст.36 п.2 Статуту ООН).

У науці міжнародного права спори часто поділяють на правові та політичні. Така класифікація є умовною і навіть спірною, хоча і не позбавленою сенсу (оскільки в одних випадках мають місце політичні аспекти, а в інших – переважають юридичні).

Спеціальний комітет з принципів міжнародного права, визначив, що «в принципі правовими спорами є спори, в яких сторони не приходять до згоди в питаннях про їхні права та обов'язки і в яких вони можуть досягти врегулювання на основі існуючого права, в той час як політичними спорами є суперечки, в яких сторони намагаються змінити існуюче право». На думку НгуенКуок Дін, Патрика Дайе, Алена Пелле, авторів підручника «Міжнародне публічне право», «нікому ще не вдалося обґрунтувати наявності між спорами такої різниці за характером, яка могла б визначити власну сферу дії кожного із цих конфліктів¹. Оскільки відомо, що кожен міжнародний конфлікт є одночасно і політичним, і юридичним, а змінними в них є лише питома вага політичних і юридичних факторів» [67, с. 62]. У продовження міркувань щодо поділу спорів на політичні та правові, не буде зайвим посилання на вже хрестоматійні умовиводи Г. Кельзена, який вказував, що «хоча будь-який спір між державами в кінцевому рахунку може мати економічний чи політичний характер, ця обставина, проте, не виключає трактування спору як правового». Тобто політичний характер спору не виключає його правової форми. Спір є економічним або політичним стосовно інтересів причетних сторін, разом з тим він є правовим (або неправовим) щодо правопорядку, який контролює ці інтереси. Г. Кельзен акцентував: «Правові спори – це спори, в яких обидві сторони засновують свої претензії і відмови в задоволенні претензії іншої сторони на позитивному міжнародному праві, тоді як політичні спори – це спори, в яких принаймні одна сторона обґрунтовує свої претензії або свій захист від претензій супротивної сторони не на позитивному міжнародному праві, а на інших принципах, або не засновує їх на жодних принципах» [196, с. 24,26]. Таким чином, будь-який міжнародний спір має ознаки як правового, так і політичного характеру [127], іноді із перевагою одних ознак над іншими.

---

¹ Дещо іншу точку зору висловлює Ч. Фенвік, який вказує, що «...ми можемо сказати, що спір є юридичним, або ... правовим, коли існують ясні норми права, які застосовуються до його вирішення ... Навпаки, політичним спором є той, щодо якого міжнародне право не досягло розвитку в формі досить чітких норм права» [169, с. 57–58].

Як показує практика, політичні суперечки, особливо пов'язані з важливими інтересами, держави не передають на розгляд арбітражів і судів¹, а вважають за краще вирішувати політичними засобами (зокрема і за допомогою медіації).

Тому можна вести мову про те, що на практиці, не дивлячись на те, що публічно-правова міжнародна медіація може застосовуватися до будь-яких конфліктів, однак її ефективність є вищою саме щодо тих спорів, де переважає політичний аспект і тих, які можуть створити загрозу міжнародному миру і безпеці.

Міжнародний Суд ООН у рішенні у справі про дипломатичний і консульський персонал у Тегерані вказав: «Правові спори між державами за самою своєю природою можуть відбуватися у політичних контекстах і часто є лише одним елементом тривалого політичного спору між зацікавленими державами»[285]. У цьому рішенні наголошується, що, якщо Міжнародний Суд ООН відмовить у розгляді справи, яка має політичний контекст, то таке його рішення може мати наслідком необґрунтоване зниження ролі Суду у процесі мирного вирішення міжнародних спорів. На практиці Суд ніколи не відмовлявся вирішувати спір², вказуючи на його політичний характер [249].

Крім того розмежування правових і політичних спорів на основі положень Статуту ООН відображене у п. 3 ст. 36, де зокрема мова йде про розмежування повноважень у вирішенні спорів між Радою Безпеки ООН та Міжнародним Судом ООН³.

Манільська декларація про мирне вирішення міжнародних спорів 1982 р. [52] крім політичних і правових, додає ще третю категорію спорів –

---

¹ Левін Д.Б. вказував, що «ймовірно, сам розподіл суперечок на правові та політичні виник у зв'язку з різницею вибору засобів мирного вирішення спорів» [46, с. 78].

² Так, не дивлячись на великий політичний резонанс, Міжнародний Суд ООН прийняв до розгляду справу «Про ядерні випробування» та виніс консультативний висновок у справі про незалежність Косово, оскільки ці справи мали значення для міжнародного права [102; 220].

³ Надаючи рекомендації щодо застосування цієї статті, Рада Безпеки бере також до уваги, що спори юридичного характеру повинні, за загальним правилом, передаватися сторонами в Міжнародний Суд відповідно до положень Статуту Суду. Однак, треба зауважити, що, поряд з існуючим поділом компетенцій між цими органами ООН у врегулюванні суперечок, в залежності від характеру спору можливий і так званий «паралельний підхід» (коли і Рада Безпеки і Суд залучалися до урегулювання спору). Така ситуація мала місце у випадку, який був пов'язаний з воєнними і напіввоєнними діями в Нікарагуа та проти Нікарагуа.

технічні. А Європейська конвенція про мирне вирішення міжнародних спорів 1957 р. [165] визнає різницю між спорами юридичного характеру, що передбачені у п. 2 ст. 36 Статуту ООН¹ та рештою спорів правового характеру². Однак при цьому жоден із названих документів не конкретизує до якого виду спорів повинна застосовуватися міжнародна публічно-правова медіація. За логікою речей, враховуючи принцип вільного вибору сторонами спору мирних засобів для їхнього вирішення, посередництво може застосовуватися до будь-якого виду міжнародних спорів, якщо сторони на це погоджуються. У деяких документах, щоправда, уточняється, що обраний сторонами засіб вирішення спору, зокрема і посередництво, повинен відповідати характеру і обставинам спору (ст. 2 п. 3 Статуту ООН, Декларація про принципи міжнародного права 1970 р., Манільська декларація про мирне вирішення міжнародних спорів 1982 р.).

Постає питання, чи характерні для спорів, які можуть бути врегульовані за допомогою посередництва, якісь особливі (специфічні) риси? Іншими словами – яким повинен бути спір, щоб для його вирішення в якості ефективного засобу могла б бути застосована міжнародна публічно-правова медіація? Окремі міжнародно-правові акти вказують на такі риси. До них можна віднести ступінь небезпечності спору для підтримання міжнародного миру і безпеки. Наприклад, у ст. 8 Гаазької конвенції 1907 р.[41] вказується, що посередництво застосовується «у разі істотної незгоди, що становить небезпеку для світу» з «метою попередити порушення мирних відносин».

На можливість застосування медіації для урегулювання спору, який загрожує регіональному чи міжнародному миру та безпеці, вказується і у статутних документах регіональних міжнародних організацій, які наділяють

---

¹ Стосовно цієї групи спорів учасники Конвенції зобов'язуються визнавати обов'язковою юрисдикцію Міжнародного Суду ООН, а до передачі спору до Суду в спорі юридичного характеру сторони можуть погодитися використовувати процедуру примирення.

² Стосовно цієї групи міжнародних спорів юридичного характеру Конвенцією передбачені наступні засоби їх вирішення: а) примирення, якщо тільки сторони в спорі не погодяться передати його в арбітражний трибунал, не вдаючись перед цим до примирення; б) арбітраж для усіх спорів неюридичного характеру, що не були вирішені шляхом примирення або через те, що сторони погодилися перед цим не вдаватися до примирення, оскільки воно не дало бажаного результату.

такими повноваженнями деякі свої органи¹. Крім того, Статут ООН у Главі VIII запроваджує додаткові умови для застосування мирних засобів урегулювання спору, зокрема і посередництва щодо суперечок, які виникають безпосередньо між членами регіональної організації. Крім того, що конфлікт повинен відповідати положенням установчого договору організації, тобто стосуватися предмету її відання, питання, що становить предмет спору, повинно не лише стосуватися підтримки міжнародного миру і безпеки, але і має підходити під регіональні дії (ст. 52 Статуту ООН) [84]. Звичайно, що вимогою є також сумісність регіональних угод та діяльності їхніх органів з цілями та принципами ООН, а також необхідність інформування Ради Безпеки ООН про дії, які вже застосовані або заплановані відповідно до регіональних угод або регіональними органами для підтримки міжнародного миру і безпеки (ст. 54 Статуту ООН) [84]. В контексті нашого дослідження це положення має ключове значення для оцінки діяльності ЄС у сфері міжнародної публічно-правової медіації.

До речі, поділ спорів на ті, що загрожують міжнародному миру і безпеці та ті, що не становлять такої загрози, ґрунтується не на характері, предметі, кількості учасників чи іншому факторі, який характеризує спір. Визначальним є стан конфлікту, інтенсивність його розвитку, гострота. Попри важливість визначення різниці між спорами, що загрожують і не загрожують міжнародному і безпеці, єдиний немає підходу до визначення поняття таких спорів відсутній. Така обставина дає можливість зробити висновок, що це розмежування носить не настільки об'єктивний, а скоріше, як вказував Б. Левін, «умовний, відносний характер, і що грань між цими двома категоріями суперечок рухлива» [46, с.57]. Проте, як відомо право визначати, чи належить конфлікт до таких, що загрожує міжнародному миру і безпеці, належить Раді Безпеці ООН. І така практика є доволі поширеною. Також Рада може надати такі повноваження Генеральному Секретареві ООН,

---

¹ Стаття 5 Пакту Ліги арабських держав 1945 р. [70] наголошує: «Рада запропонує свої послуги у будь-якому спорі, який може привести до війни між двома державами-членами Ліги або між державою-членом Ліги і третьою стороною».

шляхом створення спеціальних комісій, або ж у інший спосіб.

Виокремлюючи категорії спорів, до яких може застосовуватися інститут міжнародної публічно-правової медіації, можна звернути увагу і на такий критерій, як кількість сторін спору. Як правило, ті спори, у яких є більше двох сторін, з огляду на масштаби поширення частіше можуть загрожувати міжнародному миру і безпеці. Однак, посередництво, щодо використання якого повинна існувати згода сторін спору, більш придатним є для спорів з невеликою кількістю учасників.

Інтереси сторін як критерій виокремлення видів спорів певною мірою також можуть впливати на вибір того чи іншого способу врегулювання спору. Однак виявити істинні наміри сторін спору, або довести існування якогось певного одного інтересу буває на практиці доволі складно. Тому медіація може виявитися досить ефективним засобом урегулювання конфлікту, оскільки завданням посередника є окрім виявлення позицій і інтересів сторін, є пропозиція взаємовигідного варіанту досягнення їхньої згоди щодо предмету суперечки.

Як вже вказувалося, не лише вид конфлікту, але і стадія його розвитку може мати значення для застосування того чи іншого засобу мирного вирішення міжнародного спору, зокрема і посередництва.

Грунтуючись на сучасному науковому доробку у сфері конфліктології та особливостях міжнародних спорів, Лунд М., який є спеціалістом у сфері превентивної дипломатії, на основі фактору ступеня небезпеки, вказує на існування таких стадій розвитку міжнародного конфлікту з моменту порушення мирних відносин: нестабільний мир¹ – криза – війна², в яких, на його погляд, прийнято використовувати процедуру посередництва. І найбільш ефективним є посередництво саме на стадії нестабільного миру, який в будь-який час може перерости у війну. Медіація на цьому етапі в більшості випадків розглядається як форма превентивної стратегії та

---

¹ Ця стадія характеризується зростанням напруженості між сторонами з приводу вирішення конкретних питань, однак збройні сили не використовуються, а акти насильства або відсутні, або носять епізодичний характер.

² Криза і війна можуть супроводжуватися вираженою конфронтацією між збройними силами противорічних сторін і відрізняються між собою масштабністю бойових дій.

дипломатії для попередження вогнищ насильства. У цьому контексті варто процитувати слова колишнього Генерального секретаря ООН Пан Гі Муна, який у своїй Доповіді щодо зміцнення посередництва та підтримки посередництва у 2009 р. зазначив, що «корисно і необхідно вдаватися до посередницьких послуг зовнішніх суб'єктів для усунення джерел напруженості і тертя в суспільстві, в ідеальному випадку ще до переростання конфлікту в засилля насильства». Однак «навіть у тих випадках, коли спір вже вилився у збройний конфлікт, чим швидше будуть надані посередницькі зусилля, тим краще» [244, с. 9-10].

Визнання ролі міжнародної публічно-правової медіації як частини превентивної дипломатії відображене також у низці міжнародних документів. Зокрема, у Концепції і принципах превентивної дипломатії, прийнятих 25.07.2001 р. в рамках АСЕАН, у Протоколі, що засновує Рада миру і безпеки Африканського союзу 2002 р. в прийнятому Радою з посередництва і безпеки ЕКОВАС в 2008 р. Рамковому документі ЕКОВАС щодо попередження конфліктів, у Заяві Голови Ради Безпеки ООН від 21.04.2009 р. В рамках ООН посередництво як інструмент превентивної стратегії реалізується через створення спеціальних політичних місій і діяльність Комісії з миротворення. Так, Відділення ООН з підтримки миротворення у Гвінеї-Бісау (ЮНОГБІС) було створено в 1999 р. за посередництва ЕКОВАС після закінчення дворічної громадянської війни і підписання між конфліктуючими сторонами Абуджійської мирної угоди 1998 р.

Під час дослідження питання сфери застосування міжнародної публічно-правової медіації у фокус уваги потрапляють спори та конфлікти за участю переважно держав. Тобто міжнародні спори. Проте не менш важливою є роль посередництва у врегулюванні внутрішньодержавних конфліктів або т.з. інтернаціоналізованих конфліктів, які набувають дедалі більшого поширення у світі і навіть вже переважають серед збройних

зіткнень на планеті¹. Не дивлячись на те, що такого роду конфлікти через активну участь у них недержавних акторів досить складно піддаються врегулюванню, тим не менше традиційними дипломатичними засобами, тим не менше медіаційні процедури на рівні із переговорами, та іншими засобами (а інколи через їхнє поєднання), використовуються доволі часто.

У багатьох роботах, присвячених міжнародній публічно-правовій медіації справедливо звертається увага на браку досліджень з цієї тематики, наслідком чого є постійна потреба у наданні фахових висновків практиків із різних проблем посередництва. Як вказує О. Антонюк, «в основних джерелах міжнародного права йдеться про мирні засоби вирішення спорів між державами, але немає жодної статті, де б йшлося про шляхи вирішення внутрішньодержавних суперечок і громадянських воєн» [1, с. 79]. Крім того, дослідниця зазначає, що і Статут ООН не надає Організації повноважень «на втручання в справи, що по суті входять у внутрішню компетенцію будь-якої держави, і не вимагає від членів Організації Об'єднаних Націй представляти такі справи на вирішення цього Статуту» (п. 7 ст. 2). Однак, в жодному випадку це не означає, що держави світу залишаються осторонь таких внутрішніх та «інтернаціоналізованих» конфліктів, тим більше тих, що несуть загрозу міжнародному миру і безпеці. Це зокрема відображено у численних регіональних документах, які передбачають можливість участі органів міжнародних регіональних організацій у врегулюванні внутрішніх конфліктів зокрема держав-учасниць таких організацій (наприклад, ст. 25 Протоколу про механізм для попередження, врегулювання та вирішення конфліктів, підтримання миру і безпеки 1999 р. ЕКОВАС, встановлює, що такий механізм може бути застосованим для підтримання миру, стабільності і безпеки в регіоні в разі виникнення конфлікту між двома або кількома членами ЕКОВАС, або в разі *внутрішньодержавного конфлікту* (виділено мною – О. М.), який загрожує перерости в гуманітарну катастрофу або

---

¹ Специфікою внутрішнього конфлікту є те, що він відбувається на території однієї суверенної держави і не виходить за межі її кордонів. Сторонами такого конфлікту виступають антиурядові сили і законна влада, що протистоять одна одній.

представляє серйозну загрозу для миру і безпеки в субрегіоні[230]. Посередництво, яке може здійснюватися Радою з посередництва і безпеки, Виконавчим секретарем, спеціальними посередницькими місіями або Радою мудреців, є одним із елементів цього механізму (ст.ст. 10, 15, 20, 27 Протоколу).

Важливість посередництва для врегулювання та контролю за внутрішньодержавними конфліктами підтверджується і у спеціальних доповідях ООН[100]. Однак, якщо розглядати участь ООН як миротворця в урегулюванні внутрішньодержавного конфлікту, то уряди держав інколи можуть виступати і проти такої участі, побоюючись «інтернаціоналізації» конфлікту і зрештою легітимізації повстанських рухів. Залучення міжнародних медіаторів у врегулювання внутрішнього конфлікту може ускладнюватися також тим, що уряд держави розглядає ініціативу посередництва як втручання у внутрішні справи держави, наслідком якого може стати визнання опозиції або повстанців стороною спору, а, отже, як було вказано, легітимізувати статус останніх [213]. При цьому у міжнародно-правових документах не міститься жодних критеріїв для визначення внутрішнього конфлікту як такого, що потребує застосування міжнародно-правової медіації.

Аналізуючи питання сфер застосування міжнародної публічно-правової медіації, необхідно згадати і про її значення у постконфліктний період. Посередництво може мати позитивний ефект в питанні усунення основних причин конфлікту і запобігання нового спалаху насильства. Оскільки миротворчий процес у постконфліктний період може здійснюватися за участю третьої сторони/сторін (наприклад ООН, Європейський Союз, окремі держави), то посередництво є невід'ємною, органічною складовою стратегії миротворення. Яскравим свідченням цього є діяльність Комісії ООН із миротворення, яка була створена як міжурядовий консультативний орган у 2005 р. на основі спільного рішення Генеральної Асамблеї ООН та Ради Безпеки з метою підтримки зусиль на користь миру, які застосовуються в

країнах, що виходять зі стану конфлікту. В її функції входить розробка пропозицій із комплексних стратегій постконфліктного миротворення і відновлення, налагодження контактів між усіма зацікавленими сторонами і мобілізація ресурсів. Комісія з миротворення зокрема надавала та продовжує надавати допомогу з метою стабілізації обстановки у Сьєра-Леоне, Бурунді, Колумбії, Південній Африці тощо.

Таким чином, як вказувалося, процедура міжнародної публічно-правової медіації може бути застосована до будь-яких видів спорів та конфліктів. Посередництво відіграє важливу роль на ранньому етапі розвитку конфлікту, та останнім часом є невід'ємним елементом превентивної дипломатії та у постконфліктний період. Міжнародна публічно-правова медіація є достатньо дієвою стосовно конфліктів, що становлять загрозу миру і безпеці, як на універсальному, так і регіональному рівнях, а також стосовно внутрішньодержавних конфліктів. Важливим при цьому є врахування теоретичної і практичної можливості врегулювання спору/конфлікту шляхом застосування посередництва або т.з. «медіативності» конфлікту. Як вказує О. Антонюк, «однією з істотних обставин тут можна вважати специфіку сучасних світових конфліктів» [1, с.350].

Результативність процедури міжнародної публічно-правової медіації залежить не лише від характеру міжнародного спору/конфлікту, але і від того, хто є посередником. Тобто ще одним аспектом, який необхідно розглянути в контексті дослідження правової природи інституту міжнародної публічно-правової медіації є визначення кола посередників. Саме зусилля медіатора допомагають встановити безпосередній контакт між учасниками спору, визначити взаємні претензії сторін, їхні позиції. Одночасно медіація є ефективним засобом відображення та легітимації інтересів третіх сторін, тобто посередників, у мирному врегулюванні¹. Соціальна роль медіатора

---

¹ У 1980–1981 роках іранська криза із заручниками та конфлікт у Зімбабве (колишня Родезія) були врегульовані мирним шляхом за цінної допомоги саме посередників. Місія Філіпа Хабіба на Близькому

полягає у наданні важливих, з точки зору врегулювання спору, послуг у пошуці миру. Посередник може стати каталізатором для початку примирення, і надалі може впливати на внутрішню динаміку процесу врегулювання. Важливим є прийнятність (сприйняття) посередника сторонами конфлікту, довіра до нього сторін, і, безумовно, нейтральність¹. Чесність упередженого посередника є сумнівною. Прикладом упередженого і, як наслідок невдалого посередництва, є участь США в якості медіатора у Палестино-Ізраїльському конфлікті. Більше ніж шістьдесят років США відкрито приставали на бік Ізраїлю, відверто підтримували його політику експансії або байдуже спостерігали, або приховано схвалювали виконання програми етнічних чисток. 15.05.2008 р., під час святкування 60-річчя існування Ізраїлю, президент Дж. Буш вкотре проігнорував важке становище палестинців і підтвердив підтримку Ізраїлю Сполученими Штатами. Усе це підтверджує відсутність нейтральності у поведінці США. Так само сумнівною була нейтральність колишнього прем'єр-міністра Великої Британії Тоні Блера, який виступав посередником у спорі також між Ізраїлем та Палестиною. Британський уряд завжди виступав на боці Ізраїлю. Свідченням цього є Декларація Бальфура, прийнята ще 02.11.1917 р.², яка була відображенням офіційної політики британського уряду. У цій декларації зазначалося, що британський уряд «позитивно» сприймає створення в Палестині «національного дому для єврейського народу» за умов, що «нічого не можна робити, що може завдати шкоди громадянським та релігійним правам існуючих неєврейських громад у Палестині» або «правам та політичному статусу, якими користуються євреї в будь-якій іншій країні». Ситуація з позицією США та Великої Британії залишається незмінною. І певною мірою це ускладнює медіаційні зусилля у цьому конфлікті, які

Сході та зусилля Ліги арабських держав з посередництва у ірано-іракській війні, хоча вони і не досягли успіху, є доказом зростаючої ролі важливої ролі міжнародного посередництва.

¹ Наприклад, у спорі між Аргентиною та Чилі щодо реалізації нагороди Бігльського каналу обидві сторони прийняли кардинала Антоніо Саморе як посередника за пропозицією Папи.

² Декларація є офіційним листом від міністра закордонних справ Великої Британії Артура Бальфура до лорда Волтера Ротшильда, представника британської єврейської громади, для передачі Сіоністській федерації Великої Британії.

докладає Рада Безпеки ООН, оскільки названі держави є її постійними членами. З огляду на досить поширені випадки упередженого посередництва, Вукович С. навіть вказує на певну ілюзорність природи «безсторонності» яка повинна бути притаманною суб'єктам процесу посередництва [287, с.11].

Частіше за усе головними посередниками під час вирішення міжнародних спорів традиційно є держави і міжнародні міжурядові організації, як універсальні, так і регіональні.

Держави, у силу універсальної правосуб'єктності за умови згоди сторін спору можуть виступати посередниками у будь-яких конфліктах. При цьому участь держав може бути індивідуальною (як правило, через голову держави або іншу посадову особу, що діє від імені держави) або у рамках колективного посередництва. Крім того, держави є важливим елементом посередницьких дій з боку ООН, зокрема Генерального Секретаря¹.

Держави, які беруть на себе роль медіатора, як правило, мають у своєму розпорядженні достатньо сильні та дієві економічні та політичні засоби впливу на учасників конфлікту. Однак при цьому частіше за усе держави стають посередниками у тих спорах, які певним чином зачіпають їхні інтереси, зокрема і внутрішні, а, отже, обмежуються загальними напрямками реалізації їхньої зовнішньої політики². Як зазначає М.Мелін, держави є раціональними суб'єктами на міжнародній арені і розраховують витрати та вигоди від своїх дій [206, с. 80]. Якщо вартість посередницького процесу перевищує його користь, навряд чи держави погодяться брати участь у вирішенні конфліктів [115, с. 406; 294, с. 156]. Здебільшого держави побоюються ескалації та ефекту «перекидання» конфлікту, тобто його поширення на сусідні країни, залучення у нього нових учасників [130; 176]. Тому вони вважають за краще розпочати процес посередництва, щоб

---

¹ Сприяння держав, яких ще називають друзями Генерального Секретаря ООН у посередницькій діяльності, проявляється у тому, що вони не лише готові надати свою територію для учасників процесу медіації, а й висловлюють ідеї та надають фінансову і технічну допомогу, допомагають зрівняти можливості сторін, коли ці можливості непорівнянні, демонструють міжнародну підтримку угоди, яка є результатом примирення, як на стадії її прийняття, так і під час імплементації.

² У зв'язку із цим часто держави-посередники не ставлять перед собою конкретне завдання вирішити існуючий, як правило, гострий конфлікт, а використати його на свою користь. Наприклад, послабити роль певної держави у регіоні.

припинити або, принаймні, зменшити потенційні негативні наслідки конфлікту. У цьому плані хорошим прикладом можуть бути посередницькі зусилля держав для управління кризами після розпаду Югославії.

Ще однією причиною може бути те, що держава-член регіональної чи універсальної міжнародної організації дозволяє іншій державі вдатися до медіації, якщо конфлікт має місце між іншими членами організації. Як приклад можна навести посередницькі спроби Туреччини у конфлікті між Пакистаном та Афганістаном, двома державами-членами Організації економічного співробітництва (ЕСО). Більш того, держава-посередник може прагнути посилити свій вплив на сторони спору або запобігти посиленню впливу своїх конкурентів, будучи третьою стороною. Наприклад, спроба посередництва СРСР в індійсько-пакистанському конфлікті впливала із побоювання, що Китай зможе розширити свій вплив на Пакистан і стати загрозою для Радянського Союзу [295].

Щодо міжнародних міжурядових організацій, то їхня посередницька роль у міжнародних конфліктах в останні роки значно посилилася. Це з одного боку пов'язано із загальною тенденцією підвищення ролі міжнародних організацій у міжнародному житті та поглиблення процесу інституціоналізації міжнародних відносин у другій половині ХХ століття¹. На думку Р. Мітчел та К. Уебб, посередництво міжнародних організацій після II Світової війни стало домінуючим, не дивлячись на те, що держави продовжують відігравати важливу роль в якості міжнародних посередників [218, с. 5]. З іншого боку, міжнародна організація вбачається сторонами спору більш нейтральним медіатором, ніж окрема держава, оскільки в організації часто-густо представлені країни з різними політичними, ідеологічними, економічними та іншими статусами.

Ключовими міжнародними організаціями, які виступають медіаторами, є ООН, ОБСЄ та Європейський Союз. Наприклад, в ООН для врегулювання

---

¹ Початок своєї медіаційної діяльності бере із створення Ліги Націй 1919 р. Хоча у Статуті організації термін «посередництво» не згадується. Із створенням ООН було закладено новітні основи для застосування процедури міжнародної публічно-правової медіації, що здійснюється міжнародними організаціями.

конфліктів/спорів можуть призначатися спеціальні представники, радники, утворена також Комісія ООН з миротворення, можуть засновуватися спеціальні комісії¹ тощо. В ОБСЄ для вирішення кризових ситуацій можуть створюватися спеціальні цільові групи та місії, які реалізують свою посередницьку функцію як у ході безпосередніх переговорів, так і в порядку «човникової» медіації. Формат «човникової медіації» передбачає ведення медіатором переговорів із кожною стороною конфлікту по черзі у випадку, якщо сторони відмовляються вступати у безпосередній діалог.

Правовою основою медіаційних повноважень міжнародних організацій частіше за усе є їхні статuti. Однак, це можуть бути і документи, які ухвалюють органи міжнародної організації, угоди між державами під егідою міжнародних організацій. У статутах можуть встановлюватися посередницькі повноваження спеціально утворених органів (наприклад, Рада миру і безпеки Африканського Союзу), посадових осіб або їхніх представників, комісій *ad hoc* або спеціальних місії (наприклад, у ЄС). На відміну від держав, що мають, як вказувалося, універсальну правосуб'єктність, посередництво міжнародних організацій обмежується сферою їхньої компетенції.

У главі VIII Статуту ООН особлива посередницька роль відведена регіональним і субрегіональним міжнародним організаціям, які наділені компетенцією із вирішення питань, що відносяться до підтримання міжнародного миру і безпеки, а також мирного розв'язання локальних конфліктів до їхньої передачі до Ради Безпеки ООН. Особливість участі регіональних і субрегіональних організацій у врегулюванні спорів, що виникають на відповідних територіях, зумовлена більшою обізнаністю таких організацій із специфікою політики, культури, традицій, історії та перебігу конфліктів між державами або у середині держав певного регіону. Серед таких організацій варто назвати Європейський Союз, ОАД, Африканський Союз, ЕКОБАС, Економічне співтовариство центральноафриканських

---

¹ Наприклад, для урегулювання спору між Індією та Пакистаном щодо належності території, Рада Безпеки ООН на основі резолюції у 1948 р. утворила спеціальну комісія, серед функцій якої зазначалося здійснення «будь-якого посередницького впливу, який би міг усунути труднощі».

держав, Співтовариство з питань розвитку країн півдня Африки, Асоціацію держав Південно-східної Азії, Форум тихоокеанських островів, ЛАД, Організацію Ісламська конференція тощо. Однак, попри те, що посередницька активність регіональних і субрегіональних організацій зростає, тим не менше існує певний ризик їхнього залучення у конфлікт, що потребує врегулювання. Регіональні організації також не завжди мають у своєму розпорядженні достатньо економічних та політичних важелів впливу на конфлікт. Через це одним із засобів посилення їхньої ролі є активна співпраця із універсальними організаціями, передусім ООН. Одночасно слід зауважити, що, з іншого боку, регіональні організації можуть надавати підтримку ООН та, зокрема, Раді Безпеці у врегулюванні міжнародних конфліктів. Таке партнерство може здійснюватися через різні моделі:

1. Спільне посередництво: ООН та регіональна організація призначають своїх посередників, які працюють спільно¹, здійснюючи функції взаємного доповнення (наприклад, Відділення ООН для Західної Африки яке взаємодіє з ЕКОВАС).

2. ООН та регіональна організація разом здійснюють посередництво, але один посередник призначається у якості головного та представляє обидві організації (наприклад, призначення спільного спеціального представника ООН та Африканського союзу ДжебріляБассоле з Буркіна-Фасо з просування мирного процесу у Судані у провінції Дарфур з 2008 по 2011 р.).

3. Певна організація бере на себе керівну роль у врегулюванні регіонального конфлікту, а інші здійснюють допоміжні функції, як правило, наглядачів або «друзів», які надають політичну/технічну допомогу головному медіатору.

Співпраця ООН та регіональних/субрегіональних організацій у здійсненні медіаційних повноважень з метою врегулювання міжнародних

---

¹ Ефективність посередництва у рамках цієї моделі залежить від скоординованості зусиль посередників, які працюють одночасно.

конфліктів може здійснюватися шляхом укладення спеціальних угод між органами організацій або/та через участь представників регіональних медіаторів у засіданнях Ради Безпеки ООН. На разі якоїсь чітко встановленої процедури укладення таких угод не існує, однак це не виключає можливості їхнього впровадження у практику.

Цікавим з точки зору теорії і практики є участь індивідів у якості медіаторів, які можуть відігравати значну роль у процесі посередництва. Свій мандат вони можуть отримати від сторін конфлікту або ж від міжнародної організації, наприклад ООН. Індивіди в якості міжнародних медіаторів виступають у особистій якості. Такими посередниками часто виступають відомі особи які користуються міжнародним авторитетом, часто це колишні або чинні державні діячі, посадові особи міжнародних організацій. Наприклад, колишній президент США Джиммі Картер кілька разів виступав посередником і навіть створив Центр Картера, що спеціалізується також і на посередництві.

Завдяки особистому авторитету медіаторів, попри те що здебільшого вони не є фахівцями із застосування посередництва та не є експертами із конфліктології, процес медіації може бути досить ефективним.

Можливість участі індивідів в якості посередників, зокрема передбачена у Пакті Боготи 1948 р. (ст. XI). Такими посередниками можуть бути видатні громадяни будь-якої американської держави. Персональне посередництво також заохочується і ООН. При цьому особа медіатора має надзвичайно важливе значення для урегулювання конфлікту¹. Участь медіатора в особистій якості у вирішенні спору є досить зручною для держав та міжнародних організацій. Так, у разі невдалого посередництва відповідальність покладається не на конкретну державу або міжнародну організацію, яку/які може представляти посередник, а саме на останнього. Більше того, саме при персональному посередництві конфіденційність має

---

¹ Можливості, які можуть з'явитися завдяки персональному посередництву, спонукали Генеральний секретар ООН Б. Бутрос-Галі у своєму посланні «Порядок денний миру» 1992 р. звернутися із закликом залучати відомих політичних діячів до врегулювання конфліктів в рамках ООН на тій підставі, що вони володіють особистим престижем, досвідом і щирим бажанням допомогти в мирному вирішенні спорів [110].

надзвичайно важливе значення і може мати позитивні наслідки для ефективного залагодження конфлікту.

Важливою тенденцією в останні роки є інституціоналізація персонального посередництва, тобто закріплення на рівні нормативних актів статусу індивідів, які виступають у якості медіаторів у врегулюванні конфліктів. Наприклад, в рамках ЕКОБАС, де ухвалений у 1999 р. Протокол про механізм для попередження, врегулювання та вирішення конфліктів, підтримання миру і безпеки, затверджений список видатних діячів з різних верств суспільства, в який включені політичні та релігійні лідери. Коли виникає необхідність Виконавчий секретар або Рада з посередництва і безпеки ЕКОБАС може попросити скликати Раду мудреців, яка від імені організації може виконувати посередницькі функції в якості нейтральної неупередженої і об'єктивної сторони (ст. 20 Протоколу) [230]. В ООН також в межах Департаменту з політичних питань організована постійна група досвідчених фахівців з посередництва, які за потреби готові надати допомогу ООН у врегулюванні конфлікту в будь-якому регіоні. Список мудреців існує також в рамках Ради миру і безпеки Африканського Союзу, які також залучаються до посередницької діяльності із врегулювання конфліктів на континенті [229]. Також у Африканському Союзі утворена Група видатних африканських діячів, у яку увійшли деякі колишні керівники, лідери, які відомі своєю справедливістю, мудрістю. Група відрізняється тим, що у неї входять представники африканських субрегіонів, які обізнані із ситуацією та вірогідними конфліктами у своїй місцевості, що дає можливість більш ефективно брати участь у їхньому врегулюванні.

Наведені приклади посередництва відносяться до так званого колективного персонального посередництва.

Як видно, до вирішення міжнародних конфліктів або ж внутрішніх конфліктів, які можуть загрожувати міжнародному миру і безпеці, окрім традиційних суб'єктів міжнародного права долучаються й інші учасники міжнародних відносин. Варто також у цьому аспекті звернути увагу на роль

інших неурядових акторів, які можуть брати участь у міжнародно-правових медіаційних процесах. Зокрема, крім вже названих фізичних осіб, які користуються авторитетом та визнанням, це можуть бути міжнародні неурядові організації, релігійні лідери та інші представники міжнародного громадського співтовариства¹. Їхня незалежність є запорукою легітимності, гнучкості, а, отже, і ефективності посередництва у міжнародних спорах та внутрішніх конфліктах, які несуть загрозу міжнародному миру². Важливе значення має і більш глибока обізнаність із культурними особливостями розвитку тих чи інших регіонів, країн, народів.

Серед прикладів «релігійного» посередництва, можна навести участь Святого Престолу у врегулюванні конфлікту стосовно належності каналу Бігл між Аргентиною і Чилі 1978 року, яке завершилося підписанням у 1984 р. Договору між цими країнами, за яким Аргентина отримала більшість прав з використання каналу, а Чилі – три острови.

Стосовно міжнародних неурядових організацій, то їхня роль у посередницьких процесах може стати актуальною на початкових стадіях конфлікту. Не дивлячись на обмеженість ресурсів, у порівнянні з міжурядовими, а тим більше наднаціональними організаціями, потенціал неурядових організацій хоч і обмежений у цьому сенсі, він може значно полегшити застосування процедур мирного урегулювання конфлікту. Оскільки процес ухвалення рішень у таких організаціях є простішим, їм легше розпочати медіаційну діяльність, зокрема приступити до встановлення контактів між опонентами. Як правило, такі організації в силу відсутності геополітичних або регіональних цілей здатні швидше сформулювати атмосферу

---

¹ Як вказують Джессоп М., Алджетс Д., Чако Б. «Громадянське суспільство має всі можливості для того, щоб раніше інших попереджати про виникаючі кризи; аналізувати соціальні та культурні корені конфлікту; розширювати коло питань, охоплених мирною угодою; отримувати доступ до воєвничим угрупованням, коли офіційні особи стикаються з практичними або політичними труднощами, і, таким чином, служити засобом зв'язку між урядом і опозицією; запобігати, розглядати і врегулювати розбіжності на рівні громад; сприяти соціальному та політичному примиренню після спалахів насильства. Залучення громадянського суспільства корисно не тільки для розробки мирної угоди, а й для забезпечення успішного його здійснення» [194].

² У заключному звіті Комісії Карнегі попередженню смертельних конфліктів «Preventing deadly conflict. Final Report with executive summary Carnegie commission on preventing deadly conflict» наголошувалося, що «нейтральні сили, такі як багатосторонні і міжрелігійні організації, мають великий потенціал для подолання міжобщинних чвар і можуть сприяти взаєморозумінню між релігійними і етнічними групами» [227].

довіри між конфліктуючими сторонами.

Дуже часто діяльність неурядових організацій, як міжнародних, так і національних, так само як і діяльність відомих осіб, політиків, представників міжнародних організацій і держав, які виступають у особистій якості, стає невід'ємною частиною превентивної дипломатії¹, яка набуває форм «таємної» та «човникової» дипломатії. Відбувається розвиток такого феномену, який свого часу отримав назву «track two diplomacy» («дипломатія другої доріжки»). Йдеться про вихід на міжнародну арену фахівців, здатних встановлювати контакти, розвивати співробітництво, вести неформальні переговори, здійснювати посередництво у врегулюванні конфліктів. Це спонукало провідні міжнародні організації, такі як ООН, ЄС, ОБСЄ визнати посередницьку роль таких учасників міжнародних відносин, підтримувати їх, з метою надання мирним процесам всеохоплюючого характеру та розвивати співпрацю із ними.

В якості прикладу можна навести Африканський центр з питань конструктивного врегулювання спорів (ACCORD) – міжнародну неурядову організацію, який спеціалізується на наданні посередницьких послуг при вирішенні конфліктів в Африці. Він був створений у 1991 р. і його фахівці виступили медіаторами у врегулюванні багатьох конфліктів: допомагали Кетуміле Джоні Масіре, колишньому президенту Ботсвани, який брав участь у процедурах посередництва у конголезійському конфлікті під час формування ним групи медіаторів. Також безпосередньо представники організації проводили переговори з польовими командирами в Сомалі в умовах, коли багато держав, які виступають посередниками, не мали можливості навіть зустрічатися з ними.

Під час дослідження суб'єктного складу міжнародної публічно-

---

¹ Розглядаючи взаємозв'язок превентивної дипломатії та медіації, необхідно зауважити, що і перша і остання можуть відбуватися лише за наявності сторін, які бажають і мають можливість надати допомогу та гарантії. Очевидно, що учасники конфлікту у більшості випадків відчувають потребу у зовнішній підтримці, передусім з метою отримання певних гарантій. Суб'єкти міжнародного права, які готові до посередництва, як правило, мають певну власну зацікавленість у результаті медіації. Інтереси їх можуть бути геополітичними або такими, що можуть ґрунтуватися на побоюваннях щодо наслідків конфлікту (регіональна дестабілізація, збільшення кількості біженців тощо).

правової медіації слід вказати, що на практиці в останні роки отримує поширення багатостороннє або комбіноване посередництво. Вукович С., слідом за Крокером С. [149, с. 230], пропонує під багатостороннім посередництвом розуміти послідовне синхронне залучення у процес врегулювання конфлікту «більш ніж однієї зовнішньої сили» [287, с. 39]. Прикладом такої багатосторонньої медіації є посередницька діяльність під час конфлікту у колишній Югославії, коли до врегулювання спору послідовно залучалися різні актори, після того як попередні спроби посередництва у вирішенні проблеми виявлялися невдалими. В результаті, лише у випадку Боснії, до моменту укладення миру в Дейтоні, 144 різні треті сторони виступали посередниками [192, с. 77]. Багатостороннє посередництво також може відбуватися одночасно із залученням багатьох різних посередників, що діють на різних інституційних основах. Саме із таким супроводом відбувалися миротворчі процеси у Таджикистані та Бурунді, в яких брали участь міжнародні неурядові організації та місцеве громадянське суспільство (т.з. «track II»), які діяли паралельно з дипломатами та представниками сусідніх держав та міжнародних організацій («track I»), зокрема ООН [148, с. 135].

Нарешті, багатостороннє посередництво має місце, коли до процесу врегулювання спору залучаються органи та коаліції, які складаються із різноманітних акторів, що є відображенням розвитку міжнародного співтовариства, яке характеризується багатополярністю. Такі комбіновані утворення мають як правило характер *ad hoc*. До них можна віднести так звані контактні групи, які співпрацюють або навіть створюються під егідою ООН з метою врегулювання конфліктів.

Як видно, участь у врегулюванні конфлікту різних медіаторів – офіційних посередників, представників громадянського суспільства, різного роду місій, може відігравати позитивну роль, зокрема, в умовах внутрішніх конфліктів, які можуть нести загрозу міжнародному миру і безпеці, оскільки пов'язана із використанням різноманітних стратегій, інструментів та

підходів.

У літературі визначаються також переваги багатостороннього посередництва. Серед них, як вказують Івчук Ю. Ю., Івчук К.І., Примак Ю.О.: 1) ширше коло посередників дає можливість залучати більшу кількість ресурсів та можливостей для вирішення конфлікту [30]; 2) генерує меншу частку фінансового тягаря і політичних ризиків, пов'язаних з медіацією [122, с. 702; 123, с. 108]; 3) підвищує легітимність процедури у зв'язку зі збільшенням числа посередників [287, с. 40].

І хоча, участь у багатосторонньому посередництві таких медіаторів, що можуть мати різні політичні інтереси та мотиви (а повної ідентичності цілей медіаторів, поза сумнівом, досягти неможливо), може здатися, на перший погляд, не дуже сприятливим явищем, тим не менше, багатостороння медіація передбачає розподіл відповідальності між посередниками за результати своєї діяльності. Що правда, під час послідовного залучення медіаторів, які повинні об'єднуватися для досягнення цілі, необхідно, щоб цей процес був якомога більш відкритим.

Недоліком багатосторонньої медіації є ризик можливої політичної конкуренції посередників між собою в процесі здійснення медіації. Тому досягнення згоди між медіаторами перед початком процесу посередництва може стати запорукою його ефективності.

Негативною рисою такої медіації може також стати погана, незлагоджена координація дій посередників, що зрештою може каталізувати ускладнення конфлікту, зниження оперативності їхніх зусиль, а також може нести загрозу конфіденційності процесу.

Отже, аналіз суб'єктного складу посередництва дозволяє зробити висновок, що у сучасних міжнародних відносинах медіаційні функції у врегулюванні міжнародних конфліктів та внутрішніх конфліктів, що можуть загрожувати міжнародному миру і безпеці, здійснюють різноманітні актори, що, безумовно, має сприяти ефективності процесів мирного урегулювання міжнародних спорів. І хоча кожен із учасників такого процесу може

переслідувати відмінні цілі, результат їхньої діяльності повинен бути спрямований на досягнення спільної/єдиної мети – покласти край конфлікту, зупинити його розгортання, і за можливості забезпечити мирний процес у постконфліктний період. Крім того, діяльність посередників повинна ґрунтуватися на спільних для них принципах, таких як сумлінне дотримання норм та принципів міжнародного права, безсторонність, нейтральність, добросовісність, конфіденційність, зацікавленість у позитивному результаті. Беручи до уваги результативність медіаційних зусиль, необхідно зазначити, що оцінити посередництво з точки зору успіху та невдачі дуже складно. До речі, у теорії медіації немає єдиної думки щодо того, що таке успішна медіація. Однак певні критерії для полегшення оцінки пропонуються вченими та практиками, які намагалися піддати посередництво систематичному аналізу. Наприклад, Дж. Беркович пропонує два широкі критерії оцінки – суб'єктивний та об'єктивний – для оцінки внеску та наслідків будь-якої форми міжнародного посередництва [117, с. 22-23]. Суб'єктивні критерії стосуються сприйняття сторонами чи посередниками того, що цілі посередництва досягнуті та бажана зміна відбулася. Цілі посередництва або бажана зміни стосуються або процесу взаємодії, або її результату. З цієї точки зору «медіація вважається успішною, якщо: 1) сторони висловлюють задоволення процесом або результатом медіації, або результат чи процес, або ж вони разом сприймаються як справедливі чи ефективні; 2) опосередкований результат вважається справедливим, коли виправдовуються очікування сторін, або коли розподіл дефіцитних ресурсів відповідає принципам рівності, справедливості чи потреби (справедливість); 3) міжнародне посередництво підкреслює своєчасність, мінімізує витрати та дає результати, які максимізують переваги, які відчуває кожна зі сторін (ефективність); 4) опосередкований результат є ефективним, стабільним та реалістичним і пропонує можливість уникнути подібних суперечок у майбутньому(ефективність)» [117, с. 23].

Об'єктивні критерії використовуються для вивчення поведінки сторін

після припинення медіації та визначення ступеня змін, що відбулися. Якщо сторони продовжують взаємодіяти таким самим дисфункціональним чином, то посередництво можна оцінити як провальне. Відповідно до такої оцінки, посередництво вважається успішним, якщо: 1) зусилля медіаторів сприяють припиненню насильницької поведінки та відкриттю діалогу між сторонами; 2) сторони приймають офіційний результат, який вирішує багато спірних питань і є основою для вироблення нової, більш продуктивної взаємодії.

Саскінд Л. і Беббіт Е. пропонують до п'ять умов успішного посередництва: «1) учасники конфлікту повинні усвідомити, що навряд чи вони отримають бажане шляхом односторонніх дій; 2) альтернативи угоди повинні передбачати неприйнятні економічні чи політичні витрати; 3) представники сторін, що сперечаються, повинні мати достатні повноваження, щоб виступати від своїх членів та брати на себе зобов'язання; 4) інші міжнародні та регіональні інтереси, які беруть участь у суперечці, повинні чинити тиск для вирішення; 5) повинен бути доступний посередник, прийнятний для всіх сторін» [265, с. 38]. На думку Л. Саскінда та Е. Беббіт, успішне посередництво повинно призвести до припинення насильства; угоди, які дозволяють кожній стороні зберегти обличчя як на міжнародному, так і на внутрішньому ринку; гарні прецеденти в очах світової спільноти; домовленості, які забезпечать виконання будь-яких досягнутих угод; та досягнення кращих відносин між сторонами, що сперечаються [265, с. 39].

Така поверхнева характеристика результативності процесу міжнародно-правової медіації дає можливість ще раз підтвердити як складність цього соціального феномену, так і його багатогранність. Тому функції тих учасників міжнародних відносин, які беруть на себе роль посередників, є надзвичайно різноманітними, і можуть полягати як у переконанні сторін конфлікту діяти мирним шляхом і спонукати їх до цього, з'ясуванні сутності конфлікту, встановленні каналів комунікації між сторонами; визначенні умов, за яких можуть бути досягнуті домовленості, так і в необхідності бути додатковим джерелом ідей для сторін спору;

формулювання пропозицій та можливих варіантів рішень; виявленні спільних інтересів; гарантуванні виконання досягнутих домовленостей. У зв'язку з цим у літературі інколи виокремлюють такі фази посередництва як ініціювання пошуку домовленості, налаштування переговорного процесу та сприяння виконанню домовленостей. Кожна із цих фаз може мати свої особливості, однак спільним для них залишається дотримання принципів, які забезпечують легітимність, неупередженість, конфіденційність процедури медіації.

Спираючись на проведені дослідження можна констатувати, що міжнародна публічно-правова медіація як один із способів/засобів мирного врегулювання міжнародних спорів є явищем багатограним і комплексним, як за сферою свого застосування, так і складом учасників процесу. Важливе значення для вирішення сучасних спорів, як міжнародних так і внутрішніх, має оцінка як самих конфліктів, так і потенціалу медіаторів, можливостей координації їхньої діяльності та залучення посередників різного рівня, які можуть при цьому переслідувати різні власні цілі, однак прагнути єдиного результату – подолання конфлікту та підтримання постконфліктного миротворення. Взаємодоповнюваність та запобігання дублюванню зусиль медіаторів, у випадку, коли у врегулюванні спору беруть участь кілька посередників, також є основою успішного посередництва.

Варто звернути увагу також на те, що підтримка з боку таких могутніх гравців на світовій арені, як ООН та ЄС, може забезпечити ефективність медіації у вирішенні міжнародних конфліктів та внутрішніх конфліктів, що загрожують міжнародному миру і безпеці.

Висновки до Розділу 1

1. Не дивлячись на імперативність норми про заборону застосування сили у міжнародних відносинах для вирішення міжнародних

спорів, збройні конфлікти різного масштабу та локалізації залишаються поширеним явищем. Проте саме така заборона надала потужного імпульсу розвитку мирних засобів і процедур вирішення міжнародних конфліктів, а також встановленню у міжнародному праві принципу мирного вирішення міжнародних спорів. Саме наявні у арсеналі міжнародного співтовариства засоби для врегулювання конфліктів разом з іншими механізмами дозволяють підтримувати міжнародний мир і безпеку, попереджувати нові конфлікти, забезпечувати постконфліктнемиробудівництво.

2. Попри те, що принцип мирного врегулювання спорів отримує своє нормативне закріплення у міжнародному праві порівняно недавно, мирні засоби, використовуються учасниками міжнародних відносин з давніх часів. На сучасному етапі саме через засоби мирного врегулювання міжнародних спорів відбувається реалізація відповідного принципу. До таких засобів відноситься і міжнародна публічно-правова медіація (посередництво), яка застосовувалася і продовжує застосовуватися у міжнародних відносинах. Існує припущення, що елементи посередництва мали місце ще у додержавний період, а у античний період медіація та арбітраж відігравали надзвичайно важливу роль. У середньовічний період та у новий час формуються стандарти медіації, які використовуються і до нині.

3. Важливість міжнародної публічно-правової медіації як засобу вирішення міжнародних та внутрішньодержавних спорів, які можуть загрожувати міжнародному миру і безпеці, підтверджується численними документами, що прийняті як на рівні ООН, так і в рамках міжнародних регіональних організацій (ОБСЄ, Європейський Союз тощо). При цьому робиться наголос на необхідності посилення ролі регіональних організацій у посередницькій діяльності з урегулювання конфліктів, які загрожують миру і безпеці. У зв'язку з цим очевидно є необхідність тісної співпраці та координації діяльності ООН та регіональних організацій під час здійснення медіації у конфліктах, що несуть загрозу міжнародному миру і безпеці.

4. У міжнародному публічному праві міжнародно-правова публічна медіація (як її часто називають, з метою проведення різниці між медіацією у приватних галузях права), є однією з форм або засобів мирного вирішення міжнародних спорів (конфліктів) за участю та під керівництвом третьої нейтральної особи (тобто не учасника конфлікту) — посередника (медіатора), який не наділений правом ухвалення обов'язкового для сторін рішення та який сприяє комунікації та досягненню домовленостей між сторонами конфлікту. Посередники (медіатори) надають допомогу учасникам спору/конфлікту виявити можливі варіанти його вирішення, що задовольняють інтереси усіх сторін, які беруть участь у спорі. За участі медіатора сторони добровільно приймають свідомі рішення, не відчуваючи при цьому тиску з боку один одного і не загрожуючи один одному.

5. У результаті дослідження природи інституту медіації у міжнародному публічному праві, можна зробити висновок, що медіація у об'єктивному сенсі як інститут і мирний засіб вирішення міжнародних спорів об'єднує матеріальні і процесуальні норми права (в тому числі і м'якого права), що регулюють суспільні відносини, які виникають у зв'язку із тим, що конфлікт вирішується добровільним досягненням згоди між сторонами про взаємовигідні юридичні та (або) фактичні дії (бездіяльність), які покликані усунути протиріччя, які лежать в основі конфлікту.

У суб'єктивному сенсі публічно-правова медіація виступає як забезпечена правом діяльність сторін конфлікту та інших учасників процесу примирення, яка спрямована на застосування сукупності юридичних та інших (психологічних, аксіологічних тощо) засобів для вирішення конфлікту/спору, шляхом добровільного досягнення згоди сторонами про взаємоприйнятні юридичні та (або) фактичні дії (бездіяльність), які у свою чергу спрямовані на усунення протиріч, які лежать в основі конфлікту, спору.

6. На сьогодні у міжнародному праві не існує чіткої різниці між поняттями «спір» та «конфлікт». Попри це виокремлення різних видів спорів за окремими критеріями (кількість учасників, предмет), за особливостями

їхнього прояву (інтенсивність) та тенденцій розгортання, дає можливість більш ефективно обирати ті чи інші засоби врегулювання (особливо на ранні етапах), а інколи і попередження. Особливості спору, який врегульовується шляхом використання медіаційних процедур, впливають на поведінку медіатора, є визначальними для стратегії та тактики посередництва.

7. Ускладнення міжнародних відносин та, як наслідок, урізноманітнення чинників міжнародних конфліктів та внутрішніх конфліктів які здатні завдати шкоди міжнародному миру і безпеці, є основою для розширення кола як самих посередників, так і форм посередництва, зокрема використання колективної медіації, коли в якості посередників виступають скоординовано і держави, і міжнародні організації, і представники громадянського суспільства та провідні політики, що користуються міжнародним авторитетом.

8. Тенденцією останніх часів є посилення значення міжнародної публічно-правової медіації у попередженні міжнародних та розгортання внутрішньодержавних конфліктів, які створюють загрозу міжнародному миру та безпеці. Краща обізнаність із специфікою розвитку регіону (історія, культура, зокрема і правова, ментальність тощо), та можливими чинниками конфлікту, що є у розпорядженні регіональних організацій і органів, створюють переваги для таких механізмів у порівнянні із універсальними.

9. В останні роки посилюється значення міжнародної публічно-правової медіації у попередженні міжнародних конфліктів та розгортання внутрішньодержавних конфліктів, які створюють загрозу міжнародному миру та безпеці. Як частина превентивної стратегії та дипломатії посередництво є ефективним засобом недопущення зростання напруги у суспільстві та переростання конфлікту із стадії зародження у стадію загострення, особливо тоді, коли до медіаційних процедур вдаються вчасно.

10. Важливу роль у сучасних міжнародних відносинах відіграє міжнародна публічно-правова медіація у постконфліктний період, як неодмінний елемент миробудівництва та миротворчості. Саме міжнародні

організації, такі як ООН, ОБСЄ, ЄС, ЕКОБАС, ОАД нині виступають в якості прикладів ефективного посередників під час встановлення мирних відносин між сторонами конфлікту. Така медіаційна практика використовується також із метою попередження відновлення конфлікту між сторонами.

РОЗДІЛ 2.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ МЕДІАЦІЇ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

2.1. Загальні правові засади інституту медіації у праві ЄС

Центральною ідеєю історії європейської інтеграції було створення потужного альянсу держав, у межах якого можна досягти мирного і безпечного співіснування народів. Водночас пошук оптимальної правової форми такого об'єднання став найскладнішим процесом на шляху реалізації ідеї європейської єдності. Серед дослідників тривають запеклі дискусії щодо кількості пропонуванних проєктів, їхньої першості, значущості у створенні такого союзу. Так, І. В. Яковюк обґрунтовує доцільність розгляду історії євроінтеграції ще за часів Римської імперії [31, с. 14]. Е. Руні (A. Roney) при цьому зазначає, що одним із перших ідею об'єднання народів навколо Римської імперії висловив ще Юлій Цезар (100–44 рр. до н.е.) [248, с. 14; 94, с. 49]. Водночас В. Посельський вказує на Карла Великого (748–814 рр. н.е.) як «батька Європи», що реалізував спробу побудови християнської західної імперії шляхом військових завоювань [74, с. 26].

Більшість учених переконана, що каталізатором інтеграційних процесів у Європі стали події II Світової війни, що спонукали лідерів найвпливовіших країн сісти за стіл переговорів і домовитися про новий формат міжнародних відносин за принципом взаємних поступок і зобов'язань [31, с. 83]. Згодом, 1951 р. представники найамбітніших європейських країн – Франції, Бельгії, Нідерландів, Люксембургу, ФРН та Італії – уклали Договір про заснування Європейського Співтовариства вугілля і сталі [278] (Паризький договір), що став правовою основою функціонування першого в історії наддержавного об'єднання країн, які добровільно делегували частину своїх суверенних повноважень системі спеціально утворених органів. При цьому, як підкреслюють дослідники, ЄСВС мав не лише економічну основу. З огляду

на передачу секторів, в яких відбулося об'єднання, для управління наднаціональним органам Співтовариства, воно мало також і яскраво виражене безпекове підґрунтя, оскільки запроваджувався жорсткий централізований контроль за використанням стратегічних ресурсів військової промисловості.

Заснування ЄСВС було переломною віхою в історії євроінтеграції, оскільки згадана міжнародна організація не лише стала яскравим прикладом успішних узгоджених економіко-правових реформ та мирного співжиття народів його держав-членів, але й у перспективі перетворилася на дороговказ для заснування інших наднаціональних утворень – Європейського економічного співтовариства, Європейського співтовариства з атомної енергетики та, значно пізніше, Європейського Союзу.

За часи свого існування Європейські співтовариства та, згодом, Європейський Союз зарекомендували себе як надійні міжнародні партнери та зразкові моделі, у рамках яких забезпечуються найвищі світові стандарти поваги до людської гідності, верховенства права, захисту прав людини, сталого розвитку, добросовісної конкуренції тощо. Відповідно до ч. 1 ст. 3 Договору про Європейський Союз 1992 р. [279] (далі – ДЄС) мета, якій незмінно слідує ЄС, полягає у підтриманні миру, своїх цінностей та добробуту народів. Вказана мета має як внутрішній, так і зовнішній вимір. Так, «у своїх відносинах зі світом Союз підтримує ... мир, безпеку та сталий розвиток планети, солідарність та взаємну повагу народів, вільну справедливую торгівлю, викорінення бідності та захист прав людини, ... а також суворе дотримання й розвиток міжнародного права, зокрема дотримання принципів Статуту ООН» (ч. 5 ст. 3 ДЄС).

Досягнення проголошеної мети та виконання заявлених завдань стає можливим завдяки злагодженій всеохоплюючій внутрішній і зовнішній політиці, в рамках якої ЄС позиціонує себе як «глобальний провайдер безпеки», який бере на себе відповідальність за підтримку миру як всередині, так і за межами своїх кордонів [160]. Цьому сприяє використання

різноманітних перевірених часом політичних, економічних та правових інструментів, серед яких важливе значення відводиться інституту медіації.

Вивчаючи генезу процесів європейської інтеграції у рамках Співтовариств/Союзу, можна стверджувати, що інститут медіації у праві ЄС почав формуватися із прийняттям Маастрихтського договору 07.02.1992 р. [279], який, як відомо, став правовим підґрунтям функціонування Європейського Союзу на засадах триопорової будови. Другою «опорою» у рамках ЄС була названа «Спільна закордонна і безпекова політика» (Розділ V ДЄС), у межах якої однією з цілей проголошено «підтримання миру, зміцнення міжнародної безпеки відповідно до Статуту ООН та принципів Гельсінського заключного акту та цілей Паризької Хартії» (ч. 2 ст. J.1), досягнення якої у перспективі стало можливим завдяки, зокрема, медіаційним механізмам. У рамках третьої опори – «Співпраця у сфері судочинства та внутрішніх справ» (Розділ VI ДЄС) – було започатковано співробітництво національних органів держав-членів, спрямоване, серед іншого, на забезпечення верховенства права та кращого доступу до правосуддя, що охоплює доступ як до судових, так і позасудових засобів вирішення спорів, серед яких важливе місце відведено медіації.

Варто вказати, що термін «медіація» з моменту набрання чинності Маастрихтським договором й до сих пір не використовується в установчих договорах ЄС. Водночас він широко вживається як у доктрині, так і інших правових та політичних документах Європейського Союзу. При цьому в україномовних джерелах, що містять їхній переклад, використовуються терміни «медіація» та «посередництво» як синоніми.

Зокрема, на офіційному сайті Верховної Ради України у назві Директиви 2008/52/ЄС використано обидва терміни одночасно (Директива № 2008/52/ЄС Європейського Парламенту і Ради про деякі аспекти посередництва (медіації) в цивільних та комерційних справах від 21.05.2008 [22]). В автентичній українській редакції Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з

атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, 2014 р. [91] (далі – УА) вживається виключно термін «посередництво» (ст. ст. 327-336 УА, Додаток XXV). Водночас в англійській версії Угоди застосовується поняття «mediation» [111], французькій – «médiation» [101], іспанській – «mediación» [103]. Варто вказати, що в автентичних редакціях документів ЄС слов'янських мов надається перевага терміну «медіація». Так, в болгарській редакції вживається термін «медіація» [82], польській – «mediacja» [281], словацькій – «mediácia» [155], словенській – «mediacija» [259], чеській – «mediace» [155]. Лише у хорватській версії використано поняття «посередництво» («posredovanje» [260]).

У низці правових і політичних актів ЄС наводиться дефініція або розлоге роз'яснення поняття «медіація». При цьому зазначений термін у праві ЄС використовується для позначення двох різних за природою правових явищ – «публічно-правової медіації» та «приватноправової медіації». Вибір нами зазначених термінів пов'язаний із необхідністю виділення сфери правовідносин, щодо яких може застосовуватися інститут медіації у праві ЄС, яке у свою чергу регулює як публічні правовідносини, так і приватні.

Досліджуючи зміст поняття медіація у праві ЄС, можна зробити висновок, що воно використовується у двох аспектах із відповідними варіаціями: 1) як мирний засіб вирішення міжнародних публічно-правових спорів: а) між державами-членами Європейського Союзу; б) між ЄС і третіми країнами на підставі відповідних міжнародних договорів; в) між третіми країнами, щодо яких ЄС сам виступає як медіатор за їхньою згодою; 2) як засіб вирішення приватноправових спорів між індивідами: а) через компетентні установи ЄС; б) через організаційно-правові механізми, передбачені національним законодавством держав-членів. Спробуємо надати загальну характеристику кожного із зазначених засобів.

На підставі дослідження документів, що стосуються медіації за участі ЄС, можна зробити висновок, що публічно-правова медіація застосовується

для розв'язання спорів між державами-членами, між Союзом і третіми країнами або у випадках, коли ЄС безпосередньо виступає медіатором у спорах між третіми країнами як запрошений посередник. Приватноправова медіація спрямована на розв'язання спорів між приватними особами (фізичними і юридичними) у межах національної юрисдикції, а також транскордонних спорів за участі суб'єктів, що є резидентами різних держав-членів. При цьому ні у вітчизняних, ні в зарубіжних наукових джерелах не було здійснено комплексного вивчення обох вказаних видів медіації у праві ЄС[62].

У науковій літературі, присвяченій участі ЄС у медіаційному процесі, як синоніми поняття «публічно-правова медіація» можна зустріти терміни «міжнародна медіація», «міжнародна миротворча медіація», «мирна медіація» (С. Вукович (S. Vuković) [287], Л. Махашвілі [203, с. 22], Ю. Івчук, К. Івчук, Ю. Примак [30, с. 7]) та «міжнародна публічна медіація» або «міждержавна медіація» (О. А. Антонюк [1]). Науковці здебільшого розглядають зазначений вид медіації у площині міжнародного публічного права як залучення третьої незалежної сторони, зокрема ЄС, у процес вирішення спорів між суб'єктами міжнародного права за їхньою згодою за власною ініціативою або за ініціативою третьої сторони із метою мирного врегулювання спору з дотриманням принципів міжнародного права на основі пропозицій медіатора [1, с. 348]. При цьому, на відміну від медіації у приватноправових відносинах, основною метою міжнародної публічної медіації є збереження дружніх відносин між державами, а також сприяння миру та запобігання військовим конфліктам у цілому.

Дж. Берковіч (J. Bercovitch), Р. Вайтмен (R. Whitman), С. Вольфф (S. Wolff), Л. Махашвілі досліджують медіацію за участі ЄС як інститут регулювання конфліктів і антикризового управління. Так, Дж. Берковіч зазначає, що «медіація – це метод регулювання конфлікту, у якому сторони об'єднуються у пошуку розв'язання їхнього спору під супроводом медіатора, який сприяє обговоренню проблем і отриманню необхідної інформації,

допомагаючи процесу досягнення згоди» [116, с. 290]. С. Вольфф та Р. Вайтмен у дослідженні «Європейський Союз як глобальний управлінець міжнародними конфліктами» (2012 р.) вказують, що антикризове управління за участі ЄС передбачає, як правило, його довготривале залучення у процес із відповідними країнами або групами держав у межах регіону, яке здійснюється із використанням різних інструментів, включаючи військові антикризові засоби, заходи з розвитку та гуманітарної допомоги, а також медіацію [289, с. 5].

Публічно-правова медіація за участі ЄС ґрунтується на принципах, властивих інституту медіації (посередництва) як політичному (позасудовому) засобу розв'язання спорів, який визнається у теорії міжнародного права. Йдеться про принцип вільного волевиявлення та рівноправності сторін спору, конфіденційності процесу, нейтральності медіатора тощо. При цьому його специфіка пов'язана із правовою природою ЄС, у тому числі особливостями розмежування повноважень ЄС і держав-членів у різних сферах правовідносин. Так, у межах сфер виключної компетенції ЄС саме останній наділений повнотою повноважень виступати у міжнародних відносинах як ексклюзивний представник держав-членів у медіаційному процесі. Йдеться, наприклад, про спільну торговельну політику (ст. 3 ДФЄС), у спорах щодо якої саме він може брати участь. У межах спільної компетенції (ст. 4 ДФЄС) такі повноваження він поділяє з державами-членами. Нарешті, у сферах допоміжної компетенції його повноваження мають компліментарний характер, що може позначатися на залучення його у міжнародний медіаційний процес.

Одним із найважливіших документів ЄС у сфері публічно-правової медіації є Концепція мирної медіації ЄС, що ухвалена Радою Європейського Союзу 11.12.2020 [132] (далі – Концепція 2020 р.). У ній визначається, що медіація – це спосіб сприяння переговорам між сторонами конфлікту та трансформування конфлікту за підтримки прийнятної третьої сторони (абз. 1 п. 2). У широкому сенсі медіація включає діалог (переговори) та процес

сприяння (facilitation process) у розв'язанні спору (абз. 5 п. 2). Зазначене визначення є доволі лаконічним і потребує роз'яснень.

Так, поняття «медіація» у тексті Концепції 2020 р. сфокусовано на необхідності розв'язання конфлікту як крайньої форми політичного спору, що виникає за наявності гострих протиріч між сторонами у результаті зіткнення їхніх інтересів. Загальною метою медіації є надання можливості сторонам конфлікту досягти домовленостей, які вони вважають задовільними і такими, що будуть ними виконані. Конкретні цілі залежать від специфіки конфлікту та очікувань сторін і посередника (абз. 1 п. 2).

Правовою підставою здійснення медіації є формальна згода сторін спору щодо застосування такої процедури і вибору конкретного суб'єкта як незалежного медіатора. Як зазначається у Концепції 2020 р., сприяння сторонам (facilitation) є подібним до медіації, однак менш директивним. Медіатор відіграє значно активнішу роль у процесі розв'язання спору. При цьому медіатор залучається як у сам процес переговорів, так і до пошуку змісту прийняттого для сторін рішення, висловлюючи свої міркування і надаючи свої пропозиції (абз. 4 п. 2).

У Концепції 2020 р. наголошується на важливості використання потенціалу медіаційного розв'язання спорів на міжнародному рівні. У зв'язку з цим зазначається, що основною метою медіації зазвичай є запобігання або припинення насильства шляхом припинення військових дій або застосування зброї. При цьому медіація може застосовуватися на всіх стадіях конфлікту. «Для забезпечення миру і стабільності в довгостроковій перспективі медіація повинна бути усвідомленою та, за необхідності, долати першопричини конфлікту» (абз. 1 п. 2).

Відповідно до Концепції 2020 р. Європейському Союзу відводиться почесна місія міжнародного медіатора, яку на практиці він неодноразово реалізує. С. Вукович підкреслює, що медіаційний процес стає більш ефективним, якщо до нього залучається «важковаговик», який має не лише

значні ресурси та бездоганну репутацію, але й чітку стратегію розв'язання спорів і великий досвід із антикризового менеджменту [287, с. 60].

З цієї позиції ЄС можна розглядати як «ідеального медіатора»: у його розпорядженні наявний широкий арсенал цивільних та військових інструментів антикризового управління, значні фінансові кошти, широке міжнародне представництво та активна комунікація з переважною більшістю суб'єктів міжнародного права. Крім того, існуюча модель Європейського Союзу як мирного проєкту, який налічує 70-літню історію, неухильно слідує принципам захисту прав людини і верховенства права, вдало знаходить баланс інтересів все більшої кількості держав-членів, спільними зусиллями протистоїть новим викликам, викликає велику повагу і довіру на міжнародній арені¹. Зазвичай це є вирішальним мотивом, що спонукає сторони конфліктів звертатися за медіаційними послугами до Європейського Союзу, сподіваючись на позитивне вирішення їхнього спору.

Варто вказати, що сторонами конфлікту відповідно до положень Концепції 2009 р. можуть виступати так звані зовнішні суб'єкти, тобто треті країни. Такий підхід зумовлений тим, що в рамках ЄС існують перевірені часом достатньо дієві механізми попередження гострих протиріч між державами-членами за допомогою політико-правових механізмів Союзу. Як справедливо помічає Р. Б. Хорольський, міжнародна практика свідчить, що членство держави в міжнародній міжурядовій організації позитивно впливає на запобігання виникненню спорів із її іншими учасниками [96, с. 49]. У дослідженні Б. Руссетта (B. Russett), Дж. Р. Оніла (J. R. Oneal) та Д. Р. Девіса (D. R. Revis) на основі статистичних даних і математичного аналізу доводиться, що сам факт членства в міжнародній організації зменшує вірогідність виникнення військових конфліктів між двома сусідніми державами-учасницями на 23%. Якщо держави-учасниці є демократичними, вірогідність конфлікту є меншою на 35%, якщо між ними є сталі торговельні

---

¹ Одним із свідчень високої довіри та визнання міжнародної спільноти стало присудження Європейському Союзу Нобелівської премії миру «за видатну роль, яку він відіграв у процесі перетворення Європи з континенту воєн на континент миру». Зазначене рішення було одноставно ухвалено Нобелівським комітетом у 2012 р.

відносини – на 38%. За умови міцних політико-економічних зв'язків така вірогідність може знижуватися на 72% [253].

Зазначимо, що спори та протиріччя можуть виникати й між державами-членами у рамках ЄС. Однак вони не мають характеру військового протистояння. Існуюча правова модель ЄС у питаннях Спільної закордонної і безпекової політики, у тому числі Спільної політики у сфері безпеки і оборони побудована на принципі консенсусу. Так, відповідно до ч. 1 ст. 31 ДФЄС Європейська Рада та Рада ЄС, в яких представлені усі держави-члени на паритетних засадах, ухвалюють рішення одностайно, а прийняття законодавчих актів виключається. Лише у виключних випадках рішення у цій сфері у Раді ЄС приймаються кваліфіковано більшістю (ч. 2 ст. 31 ДФЄС); якщо при цьому держава-член заявляє, що рішення суперечить життєво важливим і таким, що стосуються національної політики, інтересам, голосування в рамках Ради не проводиться. Зазначені норми є гарантією захисту суверенних прав кожної із держав-членів ЄС та спрямовані на зняття протиріч між державами-членами.

На практиці спори між державами-членами виникають здебільшого із питань функціонування внутрішнього ринку і дотичних до нього сфер та пов'язані із розмежуванням відповідальності держав-членів за виконання ними своїх статутних зобов'язань. Зокрема, вони можуть стосуватися забезпечення справедливої конкуренції, правомірності надання державної допомоги вітчизняним суб'єктам господарювання, соціального захисту транскордонних працівників, оплати їхньої праці, оподаткування тощо. У таких випадках між державами-членами може застосовуватися медіаційна процедура, особливості якої будуть розкриті нами в окремому підрозділі. При цьому зазначимо, що в нормативних актах ЄС, що передбачають застосування зазначеної процедури, не надається визначення поняття «медіація», а лише містяться положення, які регламентують порядок її здійснення.

Крім того, спори можуть виникати між ЄС і третіми країнами у зв'язку з тлумаченням і виконанням укладених ними міжнародних публічних договорів переважно із питань торгівлі і співробітництва.

Відповідно до положень міжнародних договорів розгляд спорів може бути переданий для вирішення постійно діючому або спеціально створеному органу у разі неможливості досягнення згоди між сторонами. Як буде показано нами у наступних підрозділах цього дисертаційного дослідження, медіація як засіб врегулювання спорів у торговельних угодах за участі ЄС закріплена в угодах «нового покоління» –преференційних торговельних угодах, що передбачають запровадження між сторонами зони вільної торгівлі та посилене співробітництво. Це може бути пояснено реалізацією загальної політики Союзу щодо використання потенціалу якомога ширшого арсеналу дипломатичних засобів вирішення спорів у його договірній практиці у XXI столітті. Спільним для зазначених міжнародних договорів є те, що в їхніх текстах не наводиться визначення поняття медіація, а лише регламентована процедура її застосування.

Приватноправова медіація як один із альтернативних засобів розв'язання спорів у праві ЄС має свої особливості. Вона може використовуватися, по-перше, як засіб вирішення приватноправових спорів між індивідами, що виникають із комерційних правовідносин, через компетентні установи ЄС та, по-друге, як альтернативний засіб розв'язання спорів у цивільних, комерційних або сімейних справах через організаційно-правові механізми, визначені національним законодавством держав-членів на основі норм права ЄС.

Так, на сьогодні передбачено можливість фізичних та юридичних осіб звертатися до Відомства з інтелектуальної власності ЄС із метою врегулювання спору, що пов'язаний з торговельною маркою Союзу відповідно до Регламенту 2017/1001 від 14.06.2017 [235] або промисловим зразком ЄС згідно з Регламентом 6/2002 [143].

Крім того, на рівні ЄС запроваджено правові норми, що регулюють внутрішньодержавні приватноправові відносини, які пов'язані зі спорами між приватними особами у цивільних, комерційних та сімейних справах. Вони спрямовані на зближення національного законодавства держав-членів у забезпеченні кращого доступу до правосуддя як частини політики ЄС у сфері простору свободи, безпеки та справедливості, що охоплює доступ як до судових, так і позасудових засобів вирішення спорів, серед яких важливе місце відведено медіації.

Принагідно буде зазначити, що ще на своєму засіданні у м. Тампере (Фінляндія) у Висновках від 15-16.10.1999 р. [267] Європейська Рада закликала держав-членів ЄС до запровадження альтернативних процедур (п. 30). У травні 2000 р. Рада ЄС ухвалила Висновки про альтернативні методи врегулювання суперечок у цивільному та комерційному праві, в яких вказала, що визначення базових принципів у цій галузі є важливим кроком на шляху до належного розвитку та функціонування позасудових процедур для врегулювання спорів у процесі покращення доступу до правосуддя. 19.04.2002 р. Європейська Комісія представила «Зелену книгу» про альтернативні засоби врегулювання суперечок у цивільному і комерційному праві [178], в якій узагальнила існуючу практику в ЄС та ініціювала широкі консультації з державами-членами та зацікавленими сторонами щодо можливості розширення застосування медіації у рамках національних юрисдикцій.

З урахуванням проведених обговорень Європейський Парламент та Рада ЄС ухвалили Директиву 2008/52/ЕС про певні аспекти медіації у цивільних і комерційних справах від 21.05.2008 р. [242] (далі – Директива 2008/52/ЕС), що стала засобом гармонізації національного законодавства держав-членів та запровадила мінімальні стандарти застосування зазначеного позасудового способу врегулювання спорів, які мають бути імplementовані на національному рівні.

На сьогодні Директива 2008/52/ЕС є основою медіаційного законодавства усіх держав-членів ЄС, окрім Данії (ч. 3 ст. 1), та застосовується до регулювання спорів у цивільних, у тому числі сімейних, та комерційних справах. Директива містить дефініцію поняття «медіація» і розкриває його як «упорядкований процес, незалежно від його найменування, в якому дві або більше сторони на добровільних засадах намагаються досягти згоди щодо вирішення їх спору за допомогою медіатора» (п. а ст. 3). За Директивою цей процес може бути ініційований сторонами або запропонований або ухвалений судом, або передбачений законодавством держави-члена.

Виходячи з аналізу визначення, наведеного у Директиві 2008/52/ЕС можна дійти висновку, що для медіації як процесу є характерними низка рис [63, с. 248]. Зокрема, хоча не розкривається сутність категорії «структурований», можна стверджувати, що під нею розуміється формалізованість й керованість процесу медіації як самими учасниками, так і безпосередньо медіатором, а також його стадійність. Водночас, забігаючи наперед, зауважимо, що формалізованість медіації з огляду на її гнучкість є відносною, а стосовно керівництва медіаційним процесом, на відміну від звичних судового та арбітражного, акцент зміщується з особи медіатора, який не виступає у ролі судді чи арбітра, на безпосередніх учасників спору – сторін, що за кваліфікованої підтримки спеціально визначеної особи здійснюють ефективне управління ним. Остання теза додатково підтверджується прямою вказівкою на «самостійність» учасників процесу медіації.

Також, оскільки Директива 2008/52/ЕС ставить за мету уніфікацію підходів до регулювання інституту медіації та формування в найбільш загальному вигляді відповідного нормативного масиву, у визначенні поняття «медіація» міститься умисна вказівка на відсутність прив'язки до конкретної його назви, що, вочевидь, пов'язується із неоднорідністю положень національного законодавства та різноманітністю практик у цій сфері в

державо-членах Союзу.

У свою чергу, добровільність, як і конфіденційність, про яку мова вестиметься нижче, є однією з основних рис та одночасно принципом медіації. Втім, виходячи із положень Директиви 2008/52/ЕС, вона не є абсолютною, оскільки, по-перше, національне законодавство може уповноважувати суди встановлювати для медіаційного процесу певні темпоральні обмеження (строки), а також, коли це буде доречним, привертати увагу сторін до можливості владнання спору цим способом (п. 13 Преамбули). По-друге, відповідно до п. (а) ст. 3 Директиви 2008/52/ЕС ініціювання медіації може здійснюватися не тільки за волевиявленням сторін, але й у результаті пропозиції чи розпорядження суду, або ж на виконання прямого припису законодавства держави-члена.

Проблема, що породжується співвідношенням принципу добровільності медіації із практикою застосування останньої як обов'язкового етапу позасудового владнання спору, постійно стає об'єктом дискусій зарубіжних та вітчизняних вчених¹ і наразі не знаходить однозначного вирішення. Водночас у межах Директиви 2008/52/ЕС така колізія вирішується доволі елегантно, оскільки медіація розглядається добровільним процесом у тому сенсі, що «сторони самостійно керують і можуть організувати його на власний розсуд та припинити у будь-який час» (п. 13 Преамбули).

Зрештою, ще одним із невід'ємних елементів медіаційного процесу є участь у ньому спеціального суб'єкта – медіатора, яким незалежно від виду професійної діяльності може бути будь-яка третя особа, до якої сторони

---

¹ Див., напр.: Dufournier Sander M.-O. C. Modern European Forms of Non-voluntary Mediation: The Case of England in Comparative Perspective. Thesis subm. for the Degree of Master of Philosophy. University of Leicester, 2017. 250 p. [156]; Esplugues C. Civil and Commercial Mediation in the E.U. after the transposition of the Directive 2008/52/EC on Mediation in Civil and Commercial Matters. Civil and Commercial Mediation in Europe: Cross-Border Mediation. Vol. II / Edit. by C. Esplugues. Intersentia, 2014. 772 p. [159]; Smith G. Unwilling Actors: Why Voluntary Mediation Works, Why Mandatory Mediation Might Not / Gary Smith. *Osgoode Hall Law Journal*. 1998. No. 36.4. P. 847-885 [257]; Quek D. Mandatory Mediation: an Oxymoron? Examining the Feasibility of Implementing a Court-Mandated Mediation Programme. *Cardozo Journal of Conflict Resolution*, 2010. Vol. 11. Issue 2. P. 479-509 [231]; Кармаза О. Інститут медіації: основні концепції розвитку. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 24-28 [32]; Мазаракі Н. А. Зміст і значення принципу добровільності медіації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 1. С. 24-27 [48] та ін.

спору звернулися з проханням ефективно, неупереджено та компетентно провести медіацію. При цьому спосіб, у який така особа призначається чи запрошується до медіації, не має значення (п. b ст. 3).

Директивою 2008/52/ЄС також допускаються ситуації, коли за національним законодавством суддя уповноважується діяти у ролі медіатора, однак лише за умови, що він не відповідає за будь-яку судову процедуру щодо конкретного спору. Тобто положеннями Директиви не охоплюються випадки, коли суд або суддя, що розглядає справу, намагається владнати існуючий конфлікт у контексті судового провадження або звернувся за допомогою чи консультацією до компетентної особи (п. 12 Преамбули, п. a ст. 3).

У підсумку зазначимо, що на сьогодні Директива 2008/52/ЄС є рамковим нормативним актом, який, по-перше, визначає основні засади інституту медіації як способу вирішення транскордонних приватноправових спорів на рівні ЄС, так і здійснює значний вплив на розвиток інституту медіації в рамках національної правової системи держав-членів ЄС, залишаючи останнім право вибору найбільш прийнятних засобів досягнення результату, що у ній окреслений.

Варто зазначити, що Директива 2008/52/ЄС є центральним, проте не єдиним нормативним актом у праві ЄС у сфері приватноправової медіації. Зокрема, спеціальне *acquis* ЄС представлено Директивою 2013/11/EU про альтернативні засоби вирішення споживчих спорів від 21.05.2013 [154], а також Регламентом 524/2013 про он-лайн вирішення споживчих спорів від 21.05.2013 [240].

Такими є загальні правові засади інституту медіації у праві ЄС. У наступних підрозділах нами буде розкрито його особливості у контексті вирішення публічно-правових та приватно-правових спорів.

2.2. Медіація як мирний засіб вирішення міжнародних публічно-правових спорів між державами-членами ЄС

Відповідно до ст. 344 Договору про функціонування ЄС 1957 р. (далі – ДФЄС) [276] держави-члени беруть на себе зобов'язання не піддавати спори щодо тлумачення або застосування установчих договорів Союзу жодним іншим методам урегулювання, крім передбачених у Договорах. При цьому ні у ДЄС, ні в ДФЄС немає окремого розділу, безпосередньо присвяченого засобам вирішення спорів між державами-членами. У тексті чітко простежується посилення лише на судові засоби, представлені Судом Справедливості і Загальним судом ЄС (ч. 3 ст. 19 ДЄС, ст. ст. 256, 259, 273 ДФЄС тощо).

При цьому, як зазначає Т. В. Комарова, розгляд міждержавних спорів за всю історію ЄС відбувався усього декілька разів, оскільки з політичних мотивів країни не зацікавлені вступати у відкриту опозицію між собою і звертаються до Суду ЄС за наявності досить серйозних суперечок [33, с. 96]. Так, на сьогодні було розглянуто усього 8 міждержавних справ¹.

Не зважаючи на чітку регламентацію в установчих договорах лише судових механізмів розв'язання міждержавних спорів, перелік таких засобів не вичерпується лише наднаціональними судовими інституціями. Більше того, Р. Б. Хорольський, коментуючи ст. 344 ДФЄС (колишня ст. 292 Договору про Європейське співтовариство), доходить висновку про «відкритість» системи вирішення спорів у ЄС, яка не забороняє державам-членам звернутися до засобів вирішення спорів навіть за межами Союзу, наприклад, до «зовнішнього» посередництва або навіть до іншого міжнародного суду чи арбітражу [96, с. 70].

---

¹ Справа 58/77 «Ірландія проти Франції» (про імпорту баранини); справа 141/78 «Франція проти Сполученого Королівства» (спір у сфері рибальства); справа С-349/92 «Іспанія проти Сполученого Королівства» (про оподаткування вина); С-388/95 «Бельгія проти Іспанії» (визначення походження вина); С-145/04 «Іспанія проти Сполученого Королівства» (щодо права голосувати на виборах до Європейського Парламенту у Гібралтарі); С-364/10 «Угорщина проти Словаччини» (про відмову у в'їзді Президента Угорщини); С-591/17 «Австрія проти Німеччини» (про дорожній податок); С-457/18 «Словенія проти Хорватії» (про морський кордон).

Відповідно до актів вторинного права у рамках ЄС створено низку спеціалізованих установ, що можуть виконувати медіаційні функції у спорах між державами-членами. Йдеться про Європейську агенцію праці, Європейську агенцію з безпеки харчових продуктів, Європейську агенцію зі страхування та трудових пенсій, Європейську банківську агенцію, Європейську агенцію з цінних паперів і ринків. Крім того, у випадках, визначених відповідними регламентами, Європейська Комісія може виконувати функції медіатора. У такому разі ЄС в особі своїх установ перетворюється *per se* на медіатора між державами, що мають відповідний спір.

Так, Європейська агенція праці (European Labour Authority, ELA), одна із найновіших агенцій ЄС, є спеціалізованою установою Союзу, що покликана координувати і підтримувати заходи із дотримання трудового *acquis*, зокрема, у сфері свободи руху працівників. Відповідно до ч. 2 ст. 2 Регламенту 2019/1149 від 20.06.2019 [236] серед її завдань – здійснення медіації і сприяння розв'язанню транскордонних спорів між державами-членами у межах предмету її діяльності. Такі спори можуть стосуватися соціального забезпечення працівників, які не є громадянами приймаючої держави, оплати їхньої праці, податків тощо. За ст. 13 Регламенту 2019/1149 ELA наділена повноваженнями виступати медіатором у спорах між двома і більше державами-членами, що стосуються приватних осіб (працівників і працедавців). Метою такої процедури є узгодження різнобічних позицій між відповідними державами-членами шляхом прийняття рекомендаційного висновку. Хоча процедура медіації може бути ініційована однією із держав-членів або безпосередньо ELA, її здійснення відбувається виключно за згодою усіх сторін.

Передбачено дві стадії процедури медіації. На першій стадії у переговорному процесі беруть участь держави-члени, що є сторонами спору, медіатор (ELA), а також експерти від держав-членів та Європейська Комісія, що виконують суто дорадчі функції. Ця стадія закінчується прийняттям

юридично необов'язкового рішення, що затверджується спільною згодою держав. Якщо не вдається досягти такого рішення, ELA розпочинає другу стадію, що відбувається із залученням Медіаційної Комісії (MediationBoard), склад якої затверджується усіма державами – сторонами спору. До складу можуть входити виключно експерти з держав-членів, які не є сторонами спору. Експерти Європейської Комісії та ELA можуть залучатися у дорадчій якості. Правила процедури Медіаційної Комісії, як правило, приймаються *ad hoc* і затверджуються Правлінням ELA. Завдання Медіаційної Комісії – сприяти досягненню взаємопогодженого рішення. Упродовж 3-х місяців із моменту прийняття рекомендаційного рішення на першій або другій стадії держави-члени зобов'язані повідомити ELA про заходи, вжиті на його виконання, або про причини невиконання узгодженого рішення. Таким чином, на рівні ЄС відбувається моніторинг за виконанням угоди, досягнутої сторонами спору. У свою чергу ELA зобов'язана двічі на рік звітувати перед Європейською Комісією про розглянуті нею медіаційні справи та спори, які були ініційовані, однак нею не розглядалися.

Варто вказати, що кожна із зазначених стадій відбувається виключно за волевиявленням відповідних держав-членів (ч. 3 ст. 13 Регламенту 2019/1149). При цьому якщо спір є предметом розгляду національних або наднаціональних судових установ, він не може виноситися на розгляд у порядку медіації у рамках ELA. Крім того, на будь-якій стадії процедури медіації державам-членам надано право передати спір на розгляд судових органів. У такому разі вказана процедура припиняється.

У наукових джерелах надається здебільшого висока оцінка перспективам застосування медіаційної процедури у рамках ELA, оскільки за останню декаду вдвічі збільшилася кількість працівників-мігрантів (за інформацією Агенції станом на 01.01.2020 більше 17 млн. осіб [166]) і, відповідно, зростає кількість спорів, які стосуються їхнього статусу в приймаючій країні. Водночас окремі дослідники вказують на необхідність удосконалення існуючої медіаційної процедури через певні правові

прогалини у Регламенті 2019/1149. Так, Ж. Кремерс (J. Cremers) звертає увагу на потребу розробки Кодексу поведінки медіаторів ELA; прийняття норм, які би визначили процедуру звернення приватних осіб до національних компетентних органів, уповноважених звертатися до Агенції для ініціювання процедури медіації; визначення принципів, на яких має ґрунтуватися узгоджене сторонами спору рішення – таке рішення має сприяти припиненню або недопущенню порушення прав та законних інтересів працівників і працедавців [146].

Роль Європейської агенції із безпеки харчових продуктів (European Food Safety Authority, EFSA) у процесі медіації дещо відрізняються. Відповідно до ст. 60 («Медіаційна процедура») Регламенту 178/2002 від 28.01.2002 [233] EFSA виступає незалежним експертним органом у спорі між державами-членами. Так, якщо держава-член ЄС вважає, що заходи, що вживаються іншою державою-членом у сфері безпеки харчової продукції є несумісними з вимогами цього Регламенту або негативно впливають на функціонування внутрішнього ринку ЄС, вона може звернутися до Європейської Комісії. Остання невідкладно інформує про це відповідну державу-члена. На відміну від «квазисудових повноважень» Європейської Комісії, передбачених ст. 258 ДФЄС, у процесі розгляду спору у порядку медіації вона займає нейтральну, посередницьку позицію та не надає власного обґрунтованого висновку по суті справи. Регламент 178/2002 передбачає лише, що обидві зацікавлені держави та Комісія зобов'язані докладати зусиль для вирішення спору. Якщо ж узгоджене рішення щодо спору не ухвалене сторонами, саме Комісія може звернутися за науковим (експертним) висновком до EFSA. При цьому умови та строки звернення до Агенції визначаються спільною згодою Комісії та EFSA після консультацій із відповідними державами-членами.

Регламент 178/2002 чітко не визначає правову природу наукових висновків Європейської агенції із безпеки харчових продуктів. З урахуванням їх сутності можна констатувати, що вони відносяться до актів

«м'якого» права та не є юридично обов'язковими. Однак, як зазначають Т. М. Анакіна та Я. С. Бенедик, через суттєве практичне значення вони здатні або потенційно здатні опосередковано спричинити окремі юридичні наслідки [75, с. 191]. Відтак науковий висновок EFSA може лягти в основу рішення, узгодженого сторонами спору, впливаючи на їх вибір варіанту поведінки.

Медіаційні функції Європейської агенції зі страхування та трудових пенсій (European Supervisory Authority (European Insurance and Occupational Pensions Authority, EIOPA)), Європейської банківської агенції (European Supervisory Authority (European Banking Authority, EBA)) та Європейської агенції із цінних паперів і ринків (European Securities and Markets Authority, ESMA) є схожими між собою.

У спільній ст. 21 Регламентів 1093/2010 [237], 1094/2010 [238], 1095/2010 [239] від 24.11.2010 передбачається, що кожна із вказаних агенцій у межах своєї предметної компетенції може сприяти компетентним органам держав-членів у вирішенні спору як за запитом однієї із країн, так і за власною ініціативою. Спір може виникати через дії або бездіяльність держави-члена у зв'язку з імплементацією юридично обов'язових актів Союзу. При цьому у разі наявності спору відповідні держави-члени невідкладно зобов'язані повідомити Агенцію про неможливість досягти узгодженого рішення. Якщо юридично обов'язковий акт вимагає спільних дій від держав-членів, наявність спору презюмується у разі відсутності узгодженого рішення, ухваленого на його виконання, упродовж часового проміжку, визначеного в такому акті. Крім того, у разі відсутності чітко визначених строків для імплементації рішення держави самостійно можуть визнати наявність між ними спору на основі об'єктивних причин або зі спливом 2-х місяців із дати направлення запиту компетентним органом держави-члена, адресованого іншій державі-члену, щодо необхідності вжиття необхідних заходів на виконання юридично обов'язкового рішення.

Після фази визнання наявності спору застосовується власне медіаційна процедура. При цьому саме Агенція, а не сторони спору, визначають

необхідний для примирення сторін час, враховуючи складність спору та невідкладність його розв'язання. Однак у переговорному процесі Агенція дотримується нейтральної позиції, сприяючи пошуку оптимального для них рішення, виконуючи функцію «класичного» медіатора.

У разі, якщо сторонам не вдалося досягти взаємопогодженого рішення, на відміну від процедури, яка передбачена в рамках Європейської агенції праці та Європейської агенції з безпеки харчових продуктів, ЕІОРА, ЕВА та ЕСМА можуть ухвалити юридично обов'язкове для держав-членів рішення. Таке рішення може передбачати необхідність вжиття певних дій або утримання від таких дій для забезпечення дотримання норм права ЄС, у тому числі скасування або внесення змін до національних актів. Отже, повноваження зазначених агенцій на цій стадії не є медіаційними та мають яскраво виражений наднаціональний характер та являють собою примусовий механізм розв'язання спорів.

Варто вказати, що окремими дослідниками висловлюються пропозиції щодо необхідності розширення повноважень ЕЛА та ЕФСА у процесі вирішення спорів між державами-членами. На їхню думку, для підвищення ефективності процесу розв'язання спорів варто врахувати нормативні приписи інших агенцій, які стосуються можливості ухвалення юридично обов'язкового рішення, що здатне припинити спір між відповідними державами-членами [146;199]. Ми вважаємо, що такі пропозиції є дискусійними, оскільки відсутність примусової процедури пошуку рішення для припинення спору «за будь-яку ціну» є тією привабливою можливістю, яка існує у ЕЛА та ЕФСА. Крім того, звернення до вказаних агенцій у порядку медіації не позбавляє права зацікавлену державу для захисту своїх прав та законних інтересів звернутися до Європейської Комісії та Суду ЄС на підставі ст. 259 ДФЄС.

Підсумовуючи, варто вказати що у праві ЄС поряд з традиційними судовими засобами розв'язання міждержавних спорів передбачено альтернативні механізми врегулювання суперечок. Застосування останніх

прямо не регламентовано установчими договорами ЄС, водночас низкою актів вторинного права передбачено функціонування спеціалізованих установ, що можуть виконувати медіаційні функції у спорах між державами-членами (Європейську агенцію праці, Європейську агенцію з безпеки харчових продуктів, Європейську агенцію зі страхування та трудових пенсій, Європейську банківську агенцію, Європейську агенцію з цінних паперів і ринків). Крім того, у випадках, визначених відповідними регламентами, Європейська Комісія може виконувати функції медіатора. У такому разі ЄС в особі своїх установ перетворюється *per se* на медіатора між державами – сторонами спору. На практиці держави-члени надають перевагу саме позасудовим засобам, передусім інституту медіації, оскільки вони є «м'якими» формами вирішення спорів та дозволяють більш глибоко врахувати поточний стан справ у їхніх відносинах. Подання міждержавного позову до Суду Справедливості ЄС відбувається у виключних випадках та може свідчити про наявність гострих протиріч між державами-членами.

2.3. Участь ЄС як міжнародного медіатора у спорах між третіми країнами (правовий аспект)

Відповідно до ч. 2 ст. 21 ДЄС «Союз визначає та здійснює спільну політику та заходи й працює заради досягнення високого рівня співпраці в усіх сферах міжнародних відносин для того, щоб ... оберігати мир, запобігати конфліктам і зміцнювати міжнародну безпеку». Для досягнення миру у стратегіях своєї політики сучасний Європейський Союз намагається сконцентрувати зусилля на усуненні основних причин конфліктів, просуваючи у міжнародних відносинах ідеї демократії, належного управління, верховенства права, прав людини та сталого розвитку. У зв'язку з цим значна увага приділяється розробці всеохоплюючих програм

попередження конфліктів або мінімізації їх негативних наслідків, що ґрунтуються на засобах медіації та застосовуються щодо третіх країн.

Як зазначають дослідники, залучення Союзу у процеси підтримання миру як медіатора може бути результативним, при чому в доволі складних міжнародних відносинах [129, с. 4; 221]. Наявна практика використання Європейським Союзом медіації як інструменту пошуку необхідного рішення для розв'язання спору дає підстави для А. Херрберг (A. Herrberg) розглядати ЄС як «вагомого актора м'якої сили» у міжнародних відносинах [184, с. 20].

Із часів свого заснування Європейський Союз активно залучився до всеохоплюючих процесів із підтримання миру і безпеки, а медіація за участі ЄС поступово перетворилася на важливу складову його зовнішньої політики з попередження міжнародних конфліктів та миробудівництва. Важливість такої ролі ЄС особливо підкреслювалася у висновках Європейської Ради 1995 року у Каннах [125] та Мадриді [201]. Відтак уже у червні 1995 році було призначено першого Союзного медіатора – спеціального представника ЄС для врегулювання конфлікту на Балканах – Карла Більдта (Carl Bildt), який був обраний співголовою Координаційного комітету на міжнародній конференції щодо Колишньої Югославії. Показово, що згодом Більдт був одним із ідеологів створення Європейського інституту миру – міжнародної неурядової організації, заснованої 2014 р., діяльність якої спрямована на сприяння у розв'язання конфліктів і розвиток мирної медіації. Практика призначення спеціальних представників ЄС, які виступали ключовими посередниками у переговорних процесах у «гарячих точках», була підтримана й у наступних роках. Так, 1996 року було призначено спеціальних представників ЄС у райони Африканських Великих озер та Близького Сходу (Альдо Аджелло (Aldo Ajello) та Мігуель Моратінос (Miguel Moratinos)).

Амстердамський договір 1997 р. [275] додав нові положення, спрямовані на посилення участі ЄС у міжнародних відносинах та інституціоналізацію Спільної закордонної і безпекової політики. Важливою

новацією цього Договору стала можливість розроблення спільних стратегій у сферах, які мають важливе значення. Такими стратегіями, зокрема, стали визначатися заходи ЄС, необхідні для підтримання миру та безпеки на регіональному та універсальному рівнях. Частиною 3 ст. J.8 було запроваджено посаду Високого представника у справах Спільної закордонної і безпекової політики, до повноважень якого належало здійснення координації і забезпечення функціонування всієї системи Спільної зовнішньої та безпекової політики, а також ведення від імені Ради ЄС переговорів з третіми країнами (ст. J.16). Крім того, була визначена можливість призначення спеціальних представників ЄС в окремих напрямках (ч. 5 ст. J.8), які виконували серед іншого функції медіаторів у міжнародних переговорних процесах. Як бачимо, зазначена статутна норма лише закріпила практику, яка була започаткована раніше, з 1995 року, окремими рішеннями Ради ЄС.

У науковій літературі дається висока оцінка реформам, визначеним Амстердамським договором, як правовому імпульсу до посилення залучення ЄС у міжнародні процеси підтримання миру і безпеки у глобальному і регіональному вимірі [202]. Крім того, залучення ЄС у процес попередження міжнародних конфліктів як заходу для досягнення його мети і цілей із використанням широкого інструментарію превентивної дипломатії стало лейтмотивом Спільної закордонної і безпекової політики у 2000-х роках.

Важливо, що у політичних і правових документах Союзу початку XXI століття серед заходів, необхідних для підтримання миру і безпеки, безпосередньо названа медіація. Так, у Повідомленні Європейської Комісії «Про попередження конфлікту» від 11.04.2001, що лягло в основу Готенберзької Програми дій Європейського Союзу із попередження насильницьких конфліктів 2001 [168], серед заходів ЄС, які прямо або непрямо пов'язані із запобіганням конфліктів, вказується на «розвиток співпраці та зовнішньої допомоги, економічну співпрацю та торгівлю, гуманітарну допомогу, соціальну та екологічну політику, а також такі

дипломатичні інструменти, як політичний діалог та медіація, економічні та інші санкції тощо» [222, с. 5]. Важливість використання потенціалу медіації для підтримання миру, запобігання та розв'язання конфліктів, оперативного реагування в умовах політичної нестабільності підкреслювалася також у Котонуській угоді від 23.06.2000 [270] (ч. 3 ст. 11) – міжнародному договорі, укладеному із країнами Африки, Карибського та Тихоокеанського басейнів. Зазначений договір із змінами 2005 та 2009 років є чинним і на сьогодні.

Важливо відзначити, що на міжнародній арені ЄС лише в поодиноких випадках виступає як самостійний медіатор. Як свідчить практика, у процесі розв'язання конфлікту здебільшого Європейський Союз залучається разом з іншими міжнародними універсальними і регіональними організаціями та державами.

Так, ЄС увійшов до складу Медіаційної команди (англ. – MediationTeam) разом із Місією ООН зі стабілізації у Малі, Економічним співтовариством Західноафриканських країн, Африканським Союзом, Організацією Ісламського співробітництва та США, Францією, Буркіна-Фасо, Мавританією, Нігером, Нігерією і Чадом під головуванням Алжиру. Команда була сформована для пошуку виходу з політичної кризи у Малі, що відбулася у результаті військового державного перевороту наприкінці березня 2012 року. Сторонам конфлікту за сприяння Команди вдалося укласти Угоду про мир і примирення у результаті алжирського процесу 24.07.2014 [107]. Крім того, оскільки конфлікт не було повністю вичерпано, на стадії виконання Угоди відповідно до її ст. 52 Команда має продовжувати надавати Сторонам добрі послуги та рекомендації. Їй було надано додаткові повноваження, які виходять за межі суто медіаційних: Медіаційна команда уповноважувалася виступати політичним гарантом цієї Угоди та дотримання Сторонами її положень, бути останньою інстанцією у вирішенні серйозних проблем у пошуці компромісного рішення задля досягнення мети та цілей Угоди.

Не зважаючи на те, що на практиці ЄС найчастіше залучається поряд з іншими суб'єктами, як вказує Н. Міріманова, Євросоюз залишається ключовим актором, який прагне супроводжувати весь мирний процес налагодження конфлікту, практикує інтегрований підхід до медіації та використовує свої важелі для трансформації конфліктів та підтримує інші міждержавні об'єднання, що виступають медіаторами. На відміну від більшості організацій, члени яких можуть по-різному оцінювати перебіг політичних процесів, що відбуваються у цільовій країні або регіоні, Європейському Союзу вдається уникати таких протиріч через узгоджений підхід його держав-членів. Як зазначає дослідниця, «там, де окремі країни мають багаж колоніальної історії, що може стати істотною перепорою для їх посередницьких зусиль у колишньому колоніальному регіоні, ЄС може безперешкодно залучатися та мобілізувати свої двосторонні та багатосторонні інструменти задля стабілізації ситуації» [208, с. 13].

Як відомо, сучасна Спільна закордонна і безпекова політика ЄС та, відповідно, заходи, що вживаються державами членами з метою реалізації її положень, визначаються положеннями Лісабонського договору 2007 р. [276]. І хоча в зазначеному ревізійному договорі, як і у попередніх, немає прямої вказівки на медіацію як засіб, що може використовуватися Союзом для розв'язання міжнародних спорів, тим не менше його норми стали підґрунтям для прийняття низки важливих документів, які визначили подальшу стратегію імплементації проголошених цим Договором мети, цілей та завдань із використанням медіаційного потенціалу. Йдеться про Концепцію щодо посилення можливостей медіації та діалогу від 10.11.2009 [133], Висновки Ради про попередження конфліктів від 20.06.2011 [135], Глобальну стратегію щодо зовнішньої політики і політики безпеки ЄС «Спільне бачення, спільна дія: сильніша Європа» від 28.06.2016 [160], Висновки Ради про інтегрований підхід до зовнішніх конфліктів та криз від 22.01.2018 [137], Висновки Ради «Жінки, мир та безпека» від 10.12.2018 [290], Резолюцію Європейського Парламенту про збільшення потенціалу ЄС у сфері

запобігання конфліктів і медіації від 12.03.2019 [246], Висновках Ради щодо мирної медіації ЄС від 07.12.2020 [136], Концепції мирної медіації ЄС від 11.12.2020 [132] тощо. Зазначені акти є політичними документами, що є характерним за своєю природою для цієї сфери регулювання. Утім це не виключає прийняття й правових актів, зокрема, рішень Ради ЄС (ч. 2 ст. 26 ДЄС), які у свою чергу не є законодавчими актами (ч. 1 ст. 24 ДЄС).

Серед названих політичних документів найпершим і водночас ключовим була Концепція щодо посилення можливостей медіації та діалогу від 10.11.2009 [133] (далі – Концепція 2009 р.), що внесла суттєві новації у процес імплементації мети та завдань Спільної закордонної та безпекової політики. Її ухвалення, як наголошується у п. 1, було зумовлено «необхідністю створити скоординований та сфокусований підхід, що мав забезпечити можливість ЄС відігравати більш активну роль у підтриманні миру та розв'язанні конфліктів на міжнародному рівні».

Варто звернути увагу, що Концепцією 2009 р. вперше на рівні Союзу проголошено, що ЄС буде прагнути використовувати медіацію як першочерговий інструмент розв'язання кризових ситуацій, що виникають або тривають. Медіація має стати основним засобом попередження конфліктів і кризового менеджменту в арсеналі усіх можливих засобів Союзу (п. 1 ч. II). Виділення саме такого засобу врегулювання спорів, як вказується у документі, зумовлено його ефективністю при відносно незначних ресурсних затратах.

За десятиліття дії Концепції 2009 р. практика Європейського Союзу як міжнародного медіатора значно збагатилася. З метою підвищення ефективності використання медіації у вирішенні спорів між третіми країнами на тлі нових викликів 11.12.2020 р. Радою ЄС було схвалено новий основоположний документ – Концепцію мирної медіації ЄС [132] (далі – Концепція 2020 р.), що замінила попередню та стала її логічним продовженням.

Варто вказати, що в Концепціях 2009 та 2020 років медіація визнана невід'ємною складовою всеохоплюючої стратегії ЄС у сфері попередження конфліктів і антикризового управління. При цьому останні два поняття не розкриваються у документах. Не вдаючись до наукової дискусії про їхній зміст, зазначимо лише, що більшістю дослідників термін попередження конфліктів розглядається як довгострокова, структурована політика (діяльність, стратегія), спрямована на пошук «коренів» конфлікту та вжиття заходів із зменшення або припинення їхнього негативного впливу [264, с. 19; 266]. Такий підхід використано у Повідомленні Європейської Комісії «Про попередження конфлікту» від 11.04.2001 р. [135, с. 5]. Кризове управління або управління кризами як найбільш гострими проявами конфліктів дослідниками проблематики ЄС розглядається як міжнародна політика Союзу, що спрямована на обмеження, пом'якшення та/або стримування конфлікту [172]. П. Валленстін (P. Wallensteen) та Н. Шванстром (N. Swanström) додають, що управління конфліктами передбачає зміну способу взаємодії сторін конфлікту, від деструктивної до конструктивної [219]. При цьому, як наголошують учені, управління конфліктами та розв'язання конфліктів – різні концепції, які водночас є взаємопов'язаними. Вони стосуються різних стадій еволюції конфлікту [266, с. 26].

У контексті співвідношення концепцій попередження конфліктів та кризового управління В. Зартман (W. Zartman) вказує на їхню відносну відмінність, оскільки на практиці вони тісно переплітаються. Так, превентивні заходи спрямовані на вирішення, стримування та управління кризами з тим, щоб вони не переростали на жорстокі, збройні протистояння. У зв'язку з цим управління кризами є важливою складовою політики запобігання конфліктам [288].

Отже, відповідно до Концепцій 2009 р. та 2020 р. медіація розглядається засобом, що має застосовуватися як у процесі пошуку першопричин конфлікту, так і у рамках застосованих ЄС заходів щодо

стримування, обмеження негативного впливу та, за можливості, розв'язання конфлікту.

В обох концепціях закріплено керівні принципи мирної медіації у сфері попередження конфліктів і кризового управління. Так, у Концепції 2009 р. закріплено принцип узгодженості, всеохоплюваності, оцінки ризиків, орієнтованості на перехідне правосуддя і права людини, залучення жінок. Каталог принципів за Концепцією 2020 року частково віддзеркалює принципи попередньої концепції та додає нові з урахуванням сучасних викликів та загроз. Йдеться про принцип дотримання основоположних цінностей ЄС; багатошляхової медіації; інклюзивності; охоплюваності з цілями закордонної та безпекової політики ЄС; застосування інтегрованого підходу ЄС; партнерства; чутливості конфлікту; прав людини; гендерної рівності та залучення жінок; врахування факторів, що пов'язані із кліматом та природними ресурсами; культурною спадщиною; підходу, заснованого на доказах. Розглянемо більш детально їхній зміст.

Найперший, засадничий принцип, визначений новітньою Концепцією – принцип дотримання основоположних цінностей ЄС (п. 4а Концепції 2020 р.). Він передбачає необхідність суворого дотримання фундаментальних засад, закріплених у ст. 2 ДЄС (поваги до людської гідності, свободи, демократії, верховенства права, прав людини, зокрема, осіб, що належать до меншин, а також плюралізму, недискримінації, толерантності, справедливості, солідарності та гендерної рівності) під час участі ЄС як міжнародного медіатора у процесі попередження, розв'язання або зменшення негативних наслідків міждержавних конфліктів. При цьому, як підкреслюється в Концепції 2020 р., геополітичні інтереси Союзу та заходи, що ним вживаються, є похідними за своєю природою від цінностей ЄС. Варто вказати, що хоча зазначений принцип окремо не виділяється Концепцією 2009 р., попередня медіаційна стратегія також ґрунтувалася на цінностях ЄС як основі політико-правової системи Європейського Союзу.

Спеціальним принципом поряд із принципом дотримання основоположних цінностей ЄС у Концепції 2020 р. проголошено принцип прав людини (п. 4h). На нашу думку, його окреме виділення може свідчити про особливу актуальність забезпечення його засад в умовах серйозного протистояння учасників конфлікту. Так, залучення ЄС як медіатора зазвичай відбувається за обставин, коли одна або кілька сторін вчинили серйозні порушення норм міжнародного права прав людини і міжнародного гуманітарного права. Як зазначається у Концепції 2020 р., «приділяючи належну увагу правам людини, медіаційні заходи Союзу повинні бути спрямовані на заохочення сторін у подоланні причин конфліктів, а також у підтримці в укладанні довготривалих мирних угод, що відповідають правам та потребам постраждалих соціальних груп». Крім того, підкреслюється важливість співпраці з усіма зацікавленими сторонами конфлікту, а також вироблення стратегії перехідного правосуддя у процесі пошуку шляхів до розв'язання спору. У зв'язку з цим зазначимо, що принцип орієнтованості на перехідне правосуддя і права людини був окремо проголошений у п. 4d Концепції 2009 р. Не вдаючись до глибинного аналізу його змісту, зазначимо, що перехідне правосуддя або правосуддя перехідного періоду як модель переходу суспільства від авторитарного режиму до демократичного, від умов збройного конфлікту до постконфліктного періоду, на думку багатьох дослідників, є на сьогодні найбільш сучасним підходом вирішення проблем в умовах складних політичних протистоянь [2, с. 6]. Відтак Євросоюз має сприяти не лише розв'язанню конфлікту *per se*, але й забезпеченню притягнення порушників прав людини до відповідальності, виплати репарацій жертвам злочинів та відновлення порушених прав, реінтеграції колишніх дітей-солдатів, повернення внутрішньо переміщених осіб та біженців тощо.

Відповідно до принципу багатошляхової медіації (п. 4b Концепції 2020 р.) Європейському Союзу відводиться роль сполучника та координатора між суб'єктами, що приймають рішення на різних рівнях у процесі мирного

врегулювання конфліктів. Зазначений принцип доповнюється принципом інклюзивності (п. 4с Концепції 2020 р.) та принципом інтегрованого підходу ЄС (п. 4е Концепції 2020 р.), які передбачають широке залучення представників громадянського суспільства, а також установ ЄС, держав-членів, міжнародних та регіональних партнерів у широкомасштабні процеси розв'язання конфліктів і миробудівництва.

Принцип узгодженості (п. 4а Концепції 2009 р., п. 4d Концепції 2020 р.) передбачає зв'язок між медіаційними заходами цілями політики ЄС у сфері зовнішніх зносин. Із ним тісно пов'язаний принцип всеохоплюваності (п. 4b Концепції 2009 р.), який ґрунтується на тезі, що медіація є частиною всеосяжних заходів ЄС у напрямку попередження конфліктів та кризового менеджменту. Існує міцний зв'язок між медіацією та іншими заходами, що можуть вживатися Європейським Союзом. При цьому заходи превентивного реагування у порядку медіації можуть запобігати потребі застосування більш «витратних» заходів у рамках Спільної безпекової і оборонної політики, зокрема, миротворчих заходів і заходів із розбудови миру ООН. Окрім того, зазначений принцип згідно з Концепцією 2009 р. передбачає залучення як центральних, так і місцевих органів влади, можливість використання медіаційних засобів на усіх стадіях розв'язання спору від попередніх перемовин до реалізації стадії виконання мирних договорів.

Принцип партнерства (п. 4f Концепції 2020 р.) визнаний основою сучасної міжнародної медіаційної діяльності Союзу. Йдеться про консолідацію зусиль та постійну співпрацю із ключовими міжнародними міжурядовими організаціями – ООН, ОБСЄ, іншими універсальними та регіональними міждержавними утвореннями, а також міжнародними неурядовими організаціями. Хоча зазначений принцип не знайшов закріплення у Концепції 2009 р., проте окремий розділ останньої (пункт 5) безпосередньо присвячено співробітництву з іншими організаціями.

В обох концепціях виділяються також принципи прогнозування наслідків залучення ЄС до процесів розв'язання конфліктів. Зокрема,

Концепцією 2009 р. було названо принцип оцінки ризиків (п. 4с), що вимагає ретельного вивчення перспектив ефективності залучення Європейський Союз до процесу врегулювання конкретного спору. Відтак за наявності суттєвих перешкод ЄС має утриматися від участі у якості медіатора. Він відводить цьому особливу увагу, адже, як наголошується у Концепції 2009 р., він зацікавлений оберігати репутацію надійного суб'єкта, якому можуть довіряти усі сторони конфлікту. Підхід, запропонований Концепцією 2020 р. є більш комплексним. Він охоплюється необхідністю врахування специфіки досліджуваного конфлікту, факторів, що можуть призводити до його ескалації, та визначення стратегії поведінки за принципом «не нашкодити» (англ. *conflictsensitivity*, «*donoharm*») (п. 4g). Крім того, міжнародна медіаційна діяльність Союзу має ґрунтуватися на підході, заснованому на доказах (англ. *evidence-basedapproach*) (п. 4l). Йдеться про здійснення постійного аналізу ефективності заходів, що вживаються ЄС, вивчення динаміки конфлікту та використання кращих практик, що реалізовувалися ЄС, його державами-членами, а також їхніми партнерами – третіми країнами.

Принцип сприяння гендерній рівності та розширення прав і можливостей жінок (п. 4і Концепції 2020 р.) та змістовно подібний до нього принцип сприяння участі жінок (п. 4е Концепції 2009 р.) синхронізуються із тезами, проголошеними у Резолюціях Ради Безпеки ООН 1325 (2000) «Жінки. Мир. Безпека» [78] та 1820 (2008) [79]. Він передбачає необхідність широкого залучення жінок у медіаційну діяльність ЄС на рівних засадах із чоловіками у процес розв'язання спорів, мирні переговори та постконфліктну реконструкцію. При цьому Концепцією 2020 р. підкреслюється важливість участі жінок як головних учасників переговорного процесу. Більше того, проголошується амбітна мета – залучення щонайменше 33% жінок як політичних представників ЄС у заходи, що пов'язані із мирними процесами.

Концепцією 2020 р. додано два нові принципи – принцип врахування чинників, що пов'язані із кліматом і природними ресурсами (п. 4j), а також культурною спадщиною (п. 4k). Зазначені чинники, як наголошується в

документах ООН та ЄС, мають суттєвий вплив на процеси підтримання миру та міжнародної безпеки.

Так, близько 40-60% громадянських війн за останні 60 років були пов'язані із боротьбою за природні ресурси [215]. Їхнє невпинне зменшення стало наслідком зміни клімату, викликані деградацією навколишнього середовища, порушенням стійкості екосистеми у результаті надмірної експлуатації її ресурсів. Відтак у Методичних рекомендаціях щодо мирної медіації, розроблених Службою зовнішніх дій ЄС у грудні 2020 р. [226, с. 23], наголошується, що ЄС як медіатор у кожній справі має оцінити, наскільки кліматичний фактор або природний ресурс можуть стосуватися першопричин конфлікту та призводити до суперечок щодо конкуренції за контроль за конкретним ресурсом.

Урахування чинників, що пов'язані із культурною спадщиною, також є складовою процесу дослідження першопричин конфлікту. З іншого боку, як наголошується у Концепції 2020 р., «культурна спадщина може стати важливим активом у запобіганні конфліктів, побудові миру та розвитку медіації, враховуючи, зокрема, її сильне символічне значення для місцевих громад. ... Культурна спадщина є ключем до відновлення соціальної структури, яка підтримує мирні угоди і примирення».

У концепціях 2009 та 2020 років передбачено низку заходів задля посилення можливостей медіації у процесі запобігання або розв'язання міжнародних та національних конфліктів. Йдеться про заходи сприяння застосування медіації як інструменту непримусового реагування на напруженість у міжнародних відносинах за участі ЄС як найкращого прикладу мирного співіснування держав; використання дипломатичних важелів впливу ЄС з огляду на його значні фінансові ресурси, політичну вагу, торговельні зв'язки тощо; фінансування спеціальних напрямків політики ЄС¹, що підтримують проекти, які пов'язані з проблематикою

---

¹ Йдеться, наприклад, про фінансований Європейською Комісією «Інструмент, що сприяє стабільності та миру» (Instrument contributing to Stability and Peace). Через нього виділяються кошти для підтримки проектів

сприяння розв'язання спорів на національному і міжнародному рівнях¹. Особлива увага приділяється необхідності створення кластеру фахівців у сфері міжнародної медіації. Оскільки спеціальні місії ЄС та представництва ЄС найчастіше залучаються у переговорний процес, саме для їхніх повноважних співробітників першочергово мають надаватися спеціалізовані тренінги та інші освітні заходи.

Що стосується інших вищезгаданих політичних документів, то вони визнають медіацію важливим засобом превентивної дипломатії і політики розв'язання існуючих міжнародних та внутрішньодержавних конфліктів і лише в загальному вказують на важливість її застосування у процесі імплементації Спільної закордонної і безпекової політики ЄС.

Слід вказати, що запорукою успішного залучення ЄС як міжнародного миротворчого медіатора у процес розв'язання спорів є злагоджена робота системи установ Європейського Союзу. Не вдаючись до розкриття теоретичних засад специфіки інституційно-правового механізму ЄС, що виходить за предмет нашого дослідження, обмежимося лише вказівкою на ті структури, що залучаються до процесу здійснення медіації від імені Союзу.

На нашу думку, до установ, які безпосередньо не залучаються до процесу пошуку узгодженого для спірних сторін рішення, однак сприяють належній реалізації цілей медіаційної політики ЄС загалом варто віднести Європейську Раду та Раду (Раду ЄС). У контексті участі ЄС як медіатора у процесі розв'язання спорів у рамках Спільної закордонної і безпекової політики їхня роль і баланс повноважень можуть дещо відрізнятися від традиційного для сфер комунітарних політик ЄС, що мають наднаціональну природу.

Європейська Рада є головною інституцією, що окреслює стратегічні інтереси Союзу та визначає цілі та загальні настанови (ч. 1 ст. 26 ДЄС). Оскільки відповідно до Концепції 2009 р. медіація визнається «невід'ємною

неурядових організацій третіх країн по всьому світу із питань реагування на кризи, запобігання конфліктам, побудови миру та реагування на глобальні, транс регіональні та нові загрози.

¹ Один із них – проєкт ERMES (European Resources for Mediation Support).

складовою Спільної закордонної і безпекової політики ЄС» та «першочерговим інструментом розв'язання кризових ситуацій», ухвалені Європейською Радою документи є засадничими для діяльності ЄС як міжнародного медіатора. Так, 28.06.2016 р. Європейська Рада схвалила Глобальну стратегію щодо зовнішньої політики і політики безпеки ЄС «Спільне бачення, спільна дія: сильніша Європа» [160]. У документі «медіація» згадується чотири рази: як засіб стабілізації міграційних процесів у міжнародному вимірі та співробітництва з країнами походження мігрантів та біженців; як складова превентивної дипломатії, що реалізується представництвами ЄС та спеціальними представниками; як інструмент, що сприятиме країнам, на території яких відбуваються міжнародні або національні конфлікти, у здійсненні інклюзивного управління на всіх рівнях та відновленні або зміцненні соціальних контактів між центральним урядом і громадянами; як спільна з ООН діяльність у процесі підтримання миру і безпеки.

На основі загальних настанов та стратегічних напрямків, визначених Європейською Радою, Рада ЄС формує спільну зовнішню і безпекову політику та приймає рішення, необхідні для її визначення і реалізації (ч. 2 ст. 26 ДЕС). Оскільки Європейська Рада засідає переважно двічі на рік, основна маса рішень у рамках СЗБП приймається саме Радою. Це стосується також актів, що стосуються медіації. Зокрема, у формі рішення Ради ЄС прийнято найважливіший акт у цій сфері – Концепцію щодо посилення можливостей медіації та діалогу від 10.11.2009 [133].

Як зазначають Б. В. Вурен (B. V. Vooren) та Р. А. Вессель (R. A. Wessels), у більшості випадків рішення Ради у рамках СЗБП ухвалюються її допоміжними органами за принципом консенсусу [286, с. 371]. Серед таких органів важливе значення для реалізації медіаційного потенціалу ЄС має Комітет із питань політики та безпеки та Комітет із цивільних аспектів кризового управління.

Правовою основою функціонування Комітету із питань політики та безпеки (англ. PoliticalandSecurityCommittee, далі – PSC) є ст. 38 ДЕС та Рішення Ради 2001/78/CFSP про заснування Комітету із питань політики і безпеки від 22.01.2001 р. [139]. Вивчення змісту зазначених актів дозволяє виділити наступні напрямки його діяльності, що пов'язані із виконанням ЄС функцій міжнародного медіатора: 1) моніторинг міжнародної ситуації; 2) надання рекомендацій та висновків із стратегічних рішень у сфері СЗБП Раді ЄС, Верховному представнику або за власною ініціативою та розробка практичних керівництв для Військового комітету, Політико-військової групи та Комітету з цивільних аспектів кризового управління; 3) забезпечення політичного контролю та стратегічного керування операціями з регулювання кризових ситуацій під керівництвом Ради або Верховного представника. Для реалізації своїх завдань PSC уповноважений проводити консультації з НАТО та третіми країнами.

У науковій літературі дається висока оцінка діяльності PSC. Так, А. Херрберг (A. Herrberg) [184, с. 19] та Дж. Ховорс (J. Howorth) [185, с. 19] вважають його центральним органом та «двигуном» СЗБП, наголошуючи на особливій важливості його діяльності із керівництва кризовими ситуаціями та пошуку найбільш оптимальних рішень для розв'язання спорів і припинення конфліктів.

Ще одним органом Ради ЄС є Комітет із цивільних аспектів кризового управління (англ. – CommitteeforCivilianAspectsofCrisisManagement, далі – CIVCOM). Згідно зі ст. 2 Рішення Ради 2000/354/CFSP від 22.05.2000 р. [138] CIVCOM надає інформацію, формулює рекомендації та висновки щодо цивільних аспектів управління кризовими ситуаціями, що адресовані PSC та іншим органам ЄС відповідно до своєї компетенції. Зокрема, CIVCOM відіграє ключову роль у плануванні роботи цивільних місій ЄС, наданні оцінки їх ефективності, як і загалом у формуванні стратегії кризового управління.

До установ, які можуть представляти Європейський Союз як медіатора у процесі розв'язання міжнародних спорів, можна віднести Європейський Парламент, Європейську Комісію, Верховного представника ЄС із закордонних справ і політики безпеки, Команду підтримки медіації Європейської служби з питань зовнішньої діяльності, спеціальних представників ЄС та представництва ЄС у третіх країнах.

У питаннях, що стосуються участі ЄС як міжнародного медіатора, Європейський Парламент виконує два завдання. Передусім необхідно відзначити його консультативно-дорадчу роль у процесі прийняття рішень. Так, за ст. 36 ДЄС Верховний представник Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки постійно проводить консультації із Європейським Парламентом щодо головних аспектів та пріоритетів спільної зовнішньої та безпекової політики, у тому числі з питань запобігання конфліктів та розв'язання спорів, та інформує про їх розвиток. Двічі на рік він проводить дебати про прогрес у реалізації цієї політики.

При реалізації консультативно-дорадчих повноважень Європейський Парламент має «м'які» засоби впливу. Він може ставити питання або давати рекомендації Раді та Верховному представнику. Зокрема, низку пропозицій було викладено у Резолюції Європейського Парламенту про збільшення потенціалу ЄС у сфері запобігання конфліктів і медіації від 12.03.2019 [246]. Йдеться про збільшення інституційного потенціалу ЄС, зокрема Європейського Парламенту, посилення співпраці з міжнародними і регіональними організаціями для запобігання конфліктів у третіх країнах тощо. Крім того, вплив Європейського Парламенту відбувається через бюджетний процес, у результаті якого, зокрема, ухвалюється рішення про обсяг фінансування заходів щодо медіації в рамках «Інструменту ЄС, що сприяє стабільності та миру»; підтримку ініціатив спеціальних представників ЄС тощо.

Іншим важливим завданням, що виконується Європейським Парламентом, є його безпосереднє залучення як медіатора у політичні

процеси, що відбуваються в третіх країнах, для захисту прав людини, демократії та верховенства права. З цією метою функціонує спеціально створений Відділ підтримки медіації Комітету закордонних справ Європейського Парламенту. Правовою основою його діяльності є Додаток VI Регламенту на 2019-2024 роки [252]. Відповідно до його положень Комітет закордонних справ є відповідальним за просування, впровадження та моніторинг закордонної політики Союзу зміцнення політичних відносин із третіми країнами шляхом всеохоплюючої співпраці і розвитку програм підтримки або на підставі міжнародних договорів, зокрема, угод про асоціацію та партнерство.

Члени Європейського Парламенту залучаються до медіаційного процесу від імені ЄС у таких напрямках: підтримка міжпартійного діалогу та консенсусу; попередження насилля, що пов'язане із виборчим процесом; підтримка попередження конфліктів та мирних процесів; Парламентська програма молодих політичних лідерів. Задля підтримки демократичних процесів депутати Європейського Парламенту від імені ЄС співпрацюють із компетентними представниками третіх країн як посланники в питаннях медіації і попередження конфліктів, беруть участь у спільних робочих групах ЄС, надають експертну допомогу в питаннях розвитку спроможності національних парламентів або політичних партій запобігати конфліктам, організують міжнародні заходи високого рівня із проблематики медіації, здійснюють моніторинг міжнародної ситуації. Як стверджують європейські дослідники, довіра до Євродепутатів та інтерес у їх залученні як медіаторів у політичних процесах в межах окремої країни зумовлений не лише високим авторитетом Союзу на міжнародній арені, але й особливою інституційною культурою цієї установи, що заснована на пошуці консенсусу і компромісу [177]. Посилення участі Європейського Парламенту у міжнародній діяльності дозволяє окремим ученим говорити про існування так званої парламентської дипломатії в Європейському Союзі [170].

Статус Європейської Комісії у системі інституцій, діяльність яких пов'язана з інститутом медіації у сфері закордонної політики ЄС, є подібним до статусу Європейського Парламенту. При цьому Європейська Комісія, як і Європейський Парламент, не мають законодавчих повноважень, що їм надані у сферах комунітарної політики ЄС.

Так, у переговорному процесі в рамках Ради ЄС Комісія має право засідати в усіх робочих групах і комітетах, включно із Комітетом із питань політики і безпеки. Голова Комісії має право відвідувати засідання Європейської Ради (ч. 2 ст. 15 ДЄС). У зв'язку з цим Б. В. Вурен (B. V. Vooren) та Р. А. Вессель (R. A. Wessels) умовно розглядають її як «29-ту державу-члена» [у часи членства Великої Британії в ЄС] [286, с. 371]. Будь-яка держава-член за підтримки Комісії можуть звертатися до Ради із будь-якими питаннями, що пов'язані із спільною закордонною і безпековою політикою, й подавати їй, за необхідності, свої ініціативи або пропозиції (ч. 1 ст. 30 ДЄС). Виконання окреслених завдань перебуває у межах компетенції Генерального директорату з питань Європейської політики сусідства та переговорів щодо розширення, Генерального директорату з міжнародного співробітництва та розвитку, Департаменту із інструментів закордонної політики.

Комісія здійснює ґрунтовну експертну діяльність на предмет можливих загроз стабільності в окремій країні або регіоні та надає з цього приводу загальні рекомендації. Йдеться про Стратегічні документи по країні/регіону (англ. StrategyPaper). Вона також розробила «Перелік основних причин конфліктів», адресований співробітниками офіційних представництв ЄС у третіх країнах.

Поряд із консультативно-дорадчими функціями Європейська Комісія залучається до реалізації політики ЄС, пов'язаної здійсненням медіаційних заходів від імені Союзу. Так, вона здійснює керівництво та фінансування програм зовнішньої допомоги ЄС, які спрямовані, зокрема, на попередження конфліктів у третіх країнах. Йдеться про Інструмент зі стабілізації, що

застосовується з 2007 р. на підставі Регламенту Європейського Парламенту і Ради 1717/2006 від 15.11.2006 [232]¹. Відповідно до ст. ст. 3 і 4 цього Регламенту ЄС надає технічну та фінансову допомогу у здійсненні заходів, які зокрема стосуються медіації, у кризових ситуаціях та ситуаціях, що передують кризам, та на етапі стабілізації. У рамках Інструменту зі стабілізації запроваджено Фонд політичних консультацій та медіації, кошти якого можуть бути використані для фінансування медіаторів та їхнього допоміжного персоналу.

Особливо важливою є безпосередня участь єврокомісарів поряд із депутатами Європейського Парламенту у складі групи медіаторів від Європейського Союзу. У зв'язку з цим варто звернути увагу, що на сучасному етапі у фокусі підвищеної уваги Європейського Союзу перебувають країни Європейської політики сусідства, що мають спільний кордон з ЄС або розташовані у відносній близькості до нього, та Західні Балканські країни. При цьому, як свідчить практика, успішною є участь ЄС як медіатора у процесі розв'язання спорів, що виникають у країнах, які зацікавлені у вступі до Європейського Союзу. Залучення ЄС не обмежується бажанням сторін віднайти оптимальне рішення за участі авторитетного міжнародного суб'єкта в умовах політичної кризи на національному рівні, але й свідчить про їх відданість проголошеній зовнішньополітичній меті щодо вступу у Союз, однією із вимог членства якого є необхідність розв'язання внутрішніх і зовнішніх спорів.

Так, результативною стала участь трьох євродепутатів (І. Вайгль, Р. Ховітт, Е. Кукан) разом із Єврокомісаром з Європейської політики сусідства і розширення Й. Ханом, що виступили посередниками від імені ЄС у пошуку шляхів виходу із політичної кризи, яка мала місце у Республіці Північна Македонія у I половині 2015 року. Залучення депутатів Європейського Парламенту у групу медіаторів від імені ЄС була зумовлена парламентською

---

¹ Інструменту зі стабілізації передував Механізм швидкого реагування, який застосовувався у 2001–2006 рр. на підставі Регламенту Ради 381/2001 від 26.02.2001 [142].

природою кризи, оскільки представники опозиційної партії відмовлялися брати участь у роботі національного законодавчого органу і усі канали комунікації із провладними партіями виявилися неефективними. Як зазначає Т. Койбіон (T. Coibion), вибір саме цих євродепутатів як медіаторів був зумовлений афілійованими зв'язками найбільших політичних партій Македонії із фракціями Європейського Парламенту [129, с. 20]. Зокрема, Е. Кукан (E. Kukan) представляв Європейську народну партію, якій симпатизувала провладна Внутрішня македонська революційна організація – Демократична партія за македонську національну єдність, а Р. Ховіт (R. Howitt) був депутатом Прогресивного альянсу соціалістів і демократів, з яким співпрацював опозиційний Соціально-демократичний союз Македонії. Водночас І. Вайгль (I. Vajgl), представник Альянсу лібералів та демократів за Європу виступив політично нейтральним медіатором у процесі пошуку компромісного рішення. Обраний склад групи медіаторів та вдала стратегія виявилися успішними: у результаті переговорів за сприяння ЄС між представниками найбільших політичних партій було підписано Пржинську угоду від 15.07.2015 р., що припинила протистояння в країні [167].

Важливе місце в інституційному механізмі ЄС згідно з Лісабонським договором у реалізації Європейським Союзом своїх медіаційних повноважень відводиться Верховному представнику ЄС із закордонних справ і політики безпеки (далі – ВПЗСПБ або Верховний представник). Як зазначає А. Міссіроні, його інституційні повноваження є гібридними [209, с. 430]: він одночасно головує в Раді закордонних справ, є одним із заступників Голови Європейської Комісії та бере участь у роботі Європейської Ради (ч. 2 ст. 15, ст. 18 ДЄС). У рамках своїх повноважень Верховний представник впливає на процес формування та реалізації політичних і правових рішень, що стосуються розв'язання міжнародних, регіональних або національних спорів. Відповідно до ст. 26 ДЄС разом із Радою ЄС ВПЗСПБ забезпечує єдність, послідовність та ефективність дій Союзу, а також реалізує цю політику разом із державами-членами. Згідно з ч. 2 ст. 27 ДЄС він представляє Союз у

питаннях, що пов'язані із спільною зовнішньою і безпековою політикою, а також провадить політичний діалог із третіми сторонами від імені Союзу та висловлює позицію Союзу в міжнародних організаціях та на міжнародних конференціях. Так, однією з найбільш успішних стала участь ВПЗСПБ Х. Солана (Javier Solana) як медіатора у спорі між Сербією і Чорногорією, розв'язання якого супроводжувалося укладанням Белградської угоди про принципи відносин між цими країнами в межах союзу країн від 14.03.2002 р. [108].

ВПЗСПБ очолює Європейську службу з питань зовнішньої діяльності (далі – EEAS), яка відповідно до Рішення Ради від 26.07.2010 [141] є координаційним центром дипломатичних представництв та спеціальних місій ЄС у третіх країнах і міжнародних організаціях (ч. 4 ст. 1 Рішення) та сприяє реалізації Спільної закордонної і безпекової політики (ч. 1 ст. 2 Рішення).

Оскільки медіація є невід'ємною складовою зовнішньої політики ЄС із кризового менеджменту та миробудівництва, закономірним процесом стало утворення у рамках EEAS підрозділу із попередження конфліктів та медіаційної підтримки (англ. – Conflict Prevention and Mediation Support Division) Директорату інтегрованого підходу до проблем миру та безпеки. У рамках цього підрозділу у 2011 р. було сформовано спеціалізований орган – Команду підтримки медіації (англ. – Mediation Support Team, далі – MST), що складається із незалежних експертів.

Основними напрямками діяльності MST є постійна оперативна підтримка та делегування експертів у переговорний процес; навчання та тренінги для співробітників установ ЄС та зовнішніх партнерів з проблематики врегулювання спорів; надання аналітичної підтримки ЄС на основі власних інформаційних ресурсів та узагальнення кращих світових практик; залучення до співробітництва ЄС з державами-членами, ООН, ОБСЄ, Африканським Союзом, АСЕАН, неурядовими організаціями та науковими установами з медіаційної проблематики. При цьому MST

здійснює фаховий супровід не лише установ ЄС, але й може надавати експертну допомогу державам-членам, третім країнам та міжнародним організаціям.

Так, упродовж останнього десятиліття за участі фахівців MST було визначено шляхи стабілізації відносин на післякризовому етапі у Республіці Малі та проведено семінар з Комісією з діалогу та примирення; надано експертну підтримку Представництву ЄС у Республіці М'янма; здійснено аналітичну оцінку матеріалів, що використовувалися міжнародною неурядовою організацією «Центр Картера» щодо конституційно-правової проблематики у Сирії; здійснено експертний супровід медіаційного процесу за участі ЄС у штаті Джонглі у Південному Судані на запит національної партії; за запитом Президента Центрально-Африканської Республіки MST долучилася до семінару з формування спільного бачення майбутнього політичного діалогу та мирного процесу в країні після релігійного конфлікту, наслідком якого стало укладання угоди про припинення вогню у 2014 році [204].

Наступними організаційними заходами в рамках EEAS стало створення Робочої групи з питань мирної медіації для здійснення політичного нагляду за медіаційною діяльністю ЄС та запровадження реєстру медіаторів у 2020 р. З огляду на зазначені новації можемо зробити висновок, що на сьогодні посилюється інституційне забезпечення участі ЄС як медіатора у процесі вирішення міжнародних спорів.

Окрім керівництва Європейською службою з питань зовнішньої діяльності ВПСЗПБ може пропонувати Раді ЄС кандидатури спеціальних представників з мандатом щодо окремих політичних завдань, які здійснюють повноваження під його керівництвом (ст. 33 ДЄС).

Як правило, спеціальні представники призначаються з мандатом щодо окремої країни або регіону. Так, станом на 01.10.2020 призначено спеціальних представників у Боснії та Герцеговині, Центральній Азії, Сомалі, Косово, районі Сахелі, Південному Кавказі та Грузії, Середньо-Східного

мирного процесу, Діалогу Белграду та Приштини та інших питань у Західних Балканах. Крім того, спеціальні представники можуть призначатися в рамках окремих тематичних напрямків. Зокрема, із 2012 року започаткована практика призначення спеціального представника із прав людини [167].

У зв'язку із суттєвим збільшенням кількості спеціальних представників для узагальнення норм первинного і вторинного права ЄС, що визначають їхній правовий статус, ще 2007 р. Радою ЄС було прийнято Керівні принципи щодо призначення, мандату, заробітної плати та фінансування спеціальних представників, які діють на сьогодні в редакції від 11.03.2014 [180] (далі – Керівні принципи). Так, відповідно до Керівних принципів спеціальні представники ЄС підпорядковуються безпосередньо Верховному представнику та формально не входять до складу EEAS, а їх команди політичних радників збираються *ad hoc*. Вони призначаються та є підконтрольними Раді ЄС, яка має право достроково припинити їхні повноваження на підставі оцінки з боку Комітету з питань політики і безпеки і пропозиції ВПСЗБП.

Повноваження спеціальних представників визначаються у рішенні Ради ЄС, що приймається кваліфікованою більшістю за пропозицією Верховного представника на підставі ч. 2 ст. 31 та ст. 33 ДЄС. Конкретні обов'язки спеціальних представників різняться залежно від наданого мандату, що зазвичай надається строком на 12 місяців та може бути пролонгований строком до 4-х років.

Так, Рішенням Ради ЄС 2020/489 від 02.04.2020 р. було призначено Спеціального представника ЄС із Діалогу Белграду та Приштини та інших питань у Західних Балканах [140] (далі – Рішення 2020/489) для участі у розв'язанні політичного конфлікту між Сербією та Косово у зв'язку із проголошенням останнім незалежності 17.02.2008 р. Відповідно до ст. 2 Рішення 2020/489 його повноваження мають бути спрямовані на досягнення наступних політичних цілей Союзу щодо Західних Балкан: «а) досягнення всеохоплюючої нормалізації відносин між Сербією і Косово, що є ключовим

для їхнього європейського шляху; b) покращення добросусідських відносин та просування ідеї примирення; c) підвищення видимості та ефективності в діяльності Союзу шляхом публічної дипломатії; d) сприяння єдності, послідовності та ефективності дій Союзу на Західних Балканах залежно від обставин». З метою досягнення зазначених цілей відповідно до ст. 3 Рішення 2020/489 мандат Спеціального представника охоплює повноваження щодо: «a) сприяння Діалогу між Белградом і Приштиною у тісній координації з державами-членами, всебічної нормалізації відносин між Сербією і Косово шляхом укладення юридично обов'язкової угоди, яка має охопити усі невирішені питання між сторонами згідно з міжнародним правом та сприяти регіональній стабільності, а також відстежувати та допомагати роботі сторін конфлікту щодо виконання попередніх домовленостей; b) сприяння добросусідських відносин та примирення між своїми партнерами у Західних Балканах, допомагаючи їм подолати спадщину минулого; c) активної участі у підвищенні ефективності та присутності Союзу на Західних Балканах за допомогою публічної дипломатії, а також пропагувати цінності Союзу та широкий порядок денний для регіону, сприяючи більш масштабному розумінню і підтримці проблематики, що пов'язана із Союзом; d) працювати дипломатичним представництвами Союзу в межах регіону, іншими спеціальними представниками та підтримувати тісний зв'язок із державами-членами; e) підтримувати роботу Верховного представника та діяльність Союзу в регіоні».

Варто звернути увагу, що медіаційні повноваження спеціальних представників у рішеннях Ради ЄС окремо не виділяються, а охоплюються загальними нормами про цілі та мандат спеціального представника. Процедурні норми, які стосуються повноважень спеціальних представників під час медіаційної процедури, не є загальними, а визначаються *ad hoc* за погодженням зі сторонами спору.

Окрім спеціальних представників Союзу (англ. EU special representatives) представництво ЄС як міжнародного медіатора може

здійснюватися спеціальними посланниками (англ. EU special envoys) в межах наданих їм повноважень. На сьогодні запроваджено посади спеціального посланника з питань роззброєння, спеціального посланника з питань космосу, спеціального посланника з Арктики, спеціального посланника з питань Афганістану, а також спеціального посланника зі свободи релігії та переконань за межами ЄС. На відміну від спеціальних представників спеціальні посланники ЄС призначаються за спрощеною процедурою – безпосередньо рішенням ВПСЗППБ без погодження із Радою ЄС. При цьому особливим є статус спеціального посланника зі свободи релігії та переконань за межами ЄС, який є радником Європейської Комісії та призначається за її рішенням. Вибір форми представництва ЄС у міжнародних відносинах (між спеціальними представниками та посланниками), як зазначає Е. Фоуере (E. Fouéré), залежить від обставин конкретної справи. Вирішальне значення мають такі фактори, як час (необхідність оперативного призначення), потреба у запровадженні політичного нагляду з боку Ради ЄС, дотримання максимальної прозорості у виборі кандидатури, наявність бюджетних коштів тощо [171].

Варто вказати, що саме спеціальні представники, спеціальні посланники та дипломатичні представники ЄС у третіх країнах найчастіше представляють ЄС як медіатора на міжнародному рівні і відповідно до мандату покликані сприяти вирішенню конфліктів та дотриманню домовленостей сторін [188, с. 15]. З урахуванням цього їх часто називають «обличчям» та «голосом» Європейського Союзу [272].

Підводячи підсумок проведеному дослідженню, варто зазначити, що нині в рамках Європейського Союзу не існує окремої установи, спеціально уповноваженої виступати у якості медіатора при досягненні мети та реалізації завдань Спільної закордонної та безпекової політики. Таке завдання виконується низкою інституцій та агенцій Союзу. Н. Міріманова з цього приводу справедливо зауважує, що «медіація не є ключовою функцією для жодної із установ ЄС» [208].

В окремих аналітичних дослідженнях, присвячених проблематиці участі ЄС як міжнародного медіатора, висловлюється пропозиція запровадити на рівні ЄС посаду спеціального представника ЄС із питань медіації та створити окрему структуру, діяльність якої буде спрямована на забезпечення експертної підтримки інституцій та утворених ними агенцій ЄС із медіаційної проблематики [184, с. 25]. На нашу думку, в межах існуючої інституційної системи ЄС створення додаткової допоміжної установи у сфері медіації та/або запровадження посади спеціального тематичного представника не є достатньо обґрунтованим і може лише обтяжувати її. Як було показано нами, на сьогодні численні установи ЄС прямо або опосередковано наділені повноваженнями для розв'язання спорів і пошуку компромісних для сторін рішень від імені Європейського Союзу. Крім того, забезпечується постійний експертний супровід з боку Європейської служби з питань зовнішньої діяльності через Команду підтримки медіації, яка за визначенням Дж. Бергманна (J. Bergmann) є «хабом медіаційних знань та досвіду» [118]. Що стосується спеціальних представників або інших дипломатичних представників ЄС, то, як правило, відповідно до посадових вимог вони мають володіти глибокими знаннями та навиками щодо використання медіації як засобу мирного розв'язання спорів, а відтак *ex officio* можуть виступати професійними медіаторами.

2.4. Медіація як засіб вирішення спорів між ЄС і третіми країнами

На сьогодні ЄС співпрацює з більшістю країн світу. Правовою основою такої співпраці в праві ЄС є ст. 216 ДФЄС, відповідно до якої Союз може укладати угоди з однією або більше третіми країнами або міжнародними організаціями, якщо це передбачено його установчими договорами або якщо

укладання угоди є необхідним для досягнення в рамках політик Союзу однієї з цілей, зазначених в Договорах, або якщо це передбачено юридично обов'язковим актом Союзу, або якщо це може вплинути на спільні правила або змінити сферу їхнього застосування. Крім того, відповідно до ст. 217ДФЄС Європейський Союз може укладати угоди про асоціацію, що передбачають «взаємні права та обов'язки, спільні дії та спеціальні процедури».

Відповідно до Звіту Європейської Комісії від 11.10.2022, станом на 31.12.2021 за його участі із 74 торговельними партнерами (державами і міжнародними організаціями) було укладено 42 преференційні угоди, що передбачають режим зони вільної торгівлі та посилене співробітництво [241]. Крім того, із 24 державами угоди перебувають на стадії укладання (щодо них закінчені переговори або розпочатий процес ратифікації); із 6 державами ведуться переговори щодо укладення; із 23 державами переговори щодо укладання угод призупинені [217].

Із метою врегулювання суперечок у преференційних торговельних угодах, що передбачають запровадження між сторонами зони вільної торгівлі та посилене співробітництво, закріплено систему органів із повноваженнями щодо розгляду спорів та визначено процедуру її функціонування. При цьому, як зазначає В. І. Муравйов, не існує універсальної моделі такої системи. «Механізми вирішення суперечок щодо тлумачення та імплементації положень зазначених угод про співпрацю мають певні схожі риси та відмінності. ... Виписані в таких угодах механізми різняться між собою, насамперед, стосовно структури, процедур ухвалення постанов та їх юридичної сили тощо. В деяких з них перевага надана політичним засобам врегулювання, в інших – судовими та квазі-судовим» [66].

Так, за Угодою про Європейський економічний простір 1992 р. [109] з Ісландією, Норвегією та Ліхтенштейном спори щодо тлумачення та виконання можуть розглядатися Спільним комітетом (ст. 111.1), Судом ЄС (ст. 111.3) або арбітражем (ст. 111.4). В Угоді про стабілізацію та асоціацію з

Албанією 2006 р. [261] повноваження щодо вирішення спорів закріплені за Радою стабілізації та асоціації (ст. 119). Угода про асоціацію з Чилі 2002 р. [105] передбачає можливість вирішення спору шляхом консультацій (ст. 183), арбітражу (ст. 184), звернення до Комітету асоціації (ст. 193), Спеціального комітету з митного співробітництва та правил походження (ст. 32 Додатку III).

Водночас на сучасному етапі правового регулювання торговельних відносин Європейського Союзу з третіми країнами поширеною практикою є включення положень виключно про політичні (позасудові або альтернативні) механізми вирішення спорів. Хоча такі механізми мають певні спільні риси та відмінності, на думку Н. А. Мазаракі, багато в чому вони подібні до механізмів, що застосовуються в рамках Світової організації торгівлі [49, с. 107].

Вивчення змісту міжнародних договорів ЄС дає підстави для висновку, що медіація як один позасудових засобів врегулювання спорів закріплена лише в угодах про асоціацію «нового покоління»¹ – міжнародних договорах ЄС, що укладені упродовж останнього десятиліття та передбачають створення зони вільної торгівлі та тісну співпрацю в політичній, економічній та правовій сферах [65, с. 223]. Зокрема, окрім Угоди про асоціацію з Україною 2014 р. [91] (ст. ст. 327–336 УА, Додаток XXV), такий механізм передбачено в договорах, укладених із іншими країнами Східного Партнерства: Грузією (ст. 247, Додаток XIX Угоди про асоціацію 2014 р. [112]) та Молдовою (ст. 383, Додаток XXXII Угоди про асоціацію 2014 р. [113]). Крім того, медіація як один із способів вирішення спорів передбачена також в угодах із В'єтнамом (ст. 15.4, Додаток 15-В та 15-С Торговельної Угоди 2019 р. [173]), Казахстаном (ст. 175, Додаток VII Угоди про посилене партнерство і співробітництво 2015 р. [158]), Канадою (ст. ст. 8.20, 29.5, Додаток 29-В та 29-С Всеохоплюючої економічної і торговельної угоди 2016

---

¹Так, в угодах про асоціацію з Ізраїлем 1995 р. [163] та Боснією та Герцеговиною 2008 р. [262] застосування механізму медіації не передбачено.

р. [131]), Еквадором, Колумбією і Перу (ст. ст. 322, 323, Додаток XIV Торговельної угоди 2012 р. [274]), Гватемалою, Гондурасом, Коста-Рікою, Нікарагуа, Панамою та Сальвадором (ст. ст. 329–337 Угоди про асоціацію з країнами Центральної Америки 2012 р. [106]), Японією (ст. ст. 21.4-21.6, 21.26 Угоди про економічне співробітництво 2018 р. [104]), а також проєкті Всеохоплюючої угоди про інвестування між ЄС та Китаєм, погодженим 30.12.2020 р. [162].

На жаль, обсяг цього дослідження не дає можливості здійснити детальний порівняльний аналіз положень зазначених угод. Як зазначає К. В. Смирнова, положення угод про асоціацію «нового покоління» в частині механізмів розв'язання спорів на основі медіації, є доволі подібними та мають лише незначні відмінності [258, с. 72]. Оскільки Угода про асоціацію між Україною та ЄС 2014 р. є головним міжнародним договором, що регулює співпрацю нашої держави із вказаним інтеграційним об'єднанням, варто більш детально проаналізувати саме її положення [Див.: 64].

Передусім зазначимо, що УА з Україною передбачає виключно позасудові механізми вирішення спорів, які можуть виникати у зв'язку із відсутністю єдиного підходу щодо тлумачення положень Угоди або добросовісного застосування, а також через неналежне виконання зобов'язань однією зі Сторін¹.

В УА з Україною залежно від предмету регулювання можна виділити дві групи механізмів вирішення спорів:

---

¹Необхідно уточнити, що ч. 2 ст. 322 Угоди передбачено, що у разі виникнення спорів у зв'язку із нормативно-правовою апроксимацією, яка потребує тлумачення положень права ЄС, арбітражна група як орган вирішення спору повинна звернутися до Суду Європейського Союзу із запитом щодо тлумачення права ЄС. У цьому випадку Суд ЄС не може розглядатися органом вирішення спору, що замінює повноваження арбітражної групи. В УА зазначається, що «ухвала Суду Європейського Союзу є обов'язковою для арбітражної групи», а не безпосередньо для сторін спору. «Строки, що застосовуються до постанов арбітражної групи, призупиняються до ухвалення Судом ЄС своєї постанови. Отже, остаточне рішення щодо розв'язання спору ухвалюється саме арбітражною групою. Такий підхід є подібним до процедури преюдиційних запитів на основі ст. 267 ДФЄС, які надходять від національних судів держав-членів ЄС щодо тлумачення та чинності нормативних актів ЄС у зв'язку із вирішенням юридичних спорів на національному рівні.

1) загальний механізм вирішення спорів, який поширюється на положення Угоди за виключенням норм щодо поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (далі – ПВЗВТ);

2) механізм вирішення спорів у рамках ПВЗВТ (Розділ IV УА з Україною).

Загальний механізм вирішення спорів визначений т. 476-478 УА з Україною. Він ґрунтується на «традиційному» дипломатичному підході, у рамках якого Рада асоціації, що складається із членів Уряду України і членів Європейської Комісії, є ключовим органом вирішення спорів (ст. 461 УА з Україною). Свої повноваження вона може делегувати Комітету асоціації (ст. 465 УА з Україною), що складається з представників Сторін на рівні вищих посадових осіб, а також спеціальним підкомітетам (ст. 466 УА з Україною).

Механізм вирішення спорів у рамках ПВЗВТ є більш складним і стосується положень Розділу IV («Торгівля і питання пов'язані з торгівлею»), що охоплює 64% статей основного тексту УА з Україною. Він передбачає такі види механізмів вирішення спорів:

1) консультації (ст. 305 УА з Україною);

2) арбітражну процедуру (ст. ст. 306–326 УА з Україною, Додаток XXIV і XXV);

3) медіацію (ст. ст. 327–336 УА з Україною, Додаток XXV).

Вибір відповідного механізму надається на розсуд сторін за виключенням випадків, прямо передбачених цією Угодою.

Необхідно звернути увагу, що механізм консультацій може виступати як окрема процедура вирішення спорів між Сторонами або як стадія, що передує арбітражній процедурі або медіації, якщо сторонам не вдалося досягти узгодженого рішення. Якщо консультації не були завершені у вищевказані строки або завершені без досягнення згоди щодо рішення, відповідно до ч. 6 ст. 305 УА з Україною Сторона-скаржник може подати запит про створення арбітражної групи для розгляду спору. Саме така практика була використана у спорі між ЄС та Україною щодо мораторію

експорту необробленої деревини. Це перший в історії ЄС прецедент за торговельною угодою з третьою країною.

Іншим механізмом вирішення спорів у рамках ПВЗВТ є медіація, що регламентується ст. ст. 327–336 УА з Україною та її Додатком ХХV. Метою цього механізму є сприяння досягненню узгодженого рішення на основі всеохоплюючих та прискорених процедур за допомогою посередника – медіатора. Як зазначає М. Емерсон та В. Мовчан, мета медіації – «не аналіз законності заходу, а пошук ефективного вирішення проблем, що стосуються доступу до ринку, без порушення судового провадження» [71, с. 271]. Я. М. Костюченко уточнює, що «мета посередництва полягає не в дослідженні правового аспекту певного питання, а у забезпеченні прийняття швидкого та ефективного вирішення проблемного питання» [44, с. 146].

У механізмі медіації посередник неупереджено та транспарентно допомагає Сторонам з'ясувати сутність найбільш прийняттого заходу, необхідного для розв'язання спору, та його можливих наслідків для торгівлі. Медіатор може прийняти рішення щодо найбільш доцільного способу внесення ясності до зазначеного заходу та його можливого впливу на торгівлю. Зокрема, він може організувати засідання Сторін, проводити спільні або індивідуальні консультації зі Сторонами, звертатися за допомогою або консультуватися з відповідними експертами та заінтересованими особами й надавати будь-яку додаткову допомогу, яка вимагається Сторонами. Проте перш ніж звернутися за допомогою або за консультаціями до відповідних експертів та заінтересованих осіб медіатор проводить консультації зі Сторонами. Він може запропонувати пораду та представити рішення для розгляду Сторонами, які можуть прийняти чи відхилити запропоноване рішення або домовитися про інше рішення.

Як зазначалося нами вище, за УА з Україною Сторони є вільними у виборі найбільш прийняттого із передбаченого у ній способу вирішення спору. Однак в окремих випадках цей міжнародний договір встановлює певні умови, за яких той чи інший механізм може бути використаний. Зокрема, ст.

327 УА з Україною передбачено, що медіаційний механізм застосовується до будь-яких заходів, що підпадають під сферу дії Глави 1 («Національний режим та доступ товарів на ринки») Розділу IV цієї Угоди, які негативно впливають на торгівлю між Сторонами. При цьому він не застосовується до заходів, що підпадають під сферу дії Глави 6 («Заснування підприємницької діяльності, торгівля послугами та електронна торгівля»), Глави 7 («Поточні платежі та рух капіталу»), Глави 8 («Державні закупівлі»), Глави 9 («Інтелектуальна власність») та Глави 13 («Торгівля та сталий розвиток») цієї Угоди. Однак Комітет з питань торгівлі після належного розгляду питання може прийняти рішення про те, що цей механізм повинен застосовуватись до будь-яких із згаданих сфер. Таким чином, зі змісту ст. 327 УА можна дійти висновку, що предметом медіації може бути будь-який спір, що стосується положень Розділу IV УА.

Такий широкий підхід щодо предмету медіації використовується в багатьох міжнародних договорах ЄС із третіми країнами. Так, в Угоді з Грузією (ст. 247) вказано на «будь-які заходи, що пов'язані з торговельними інтересами Сторін»; в Угоді з Молдовою (т. 383), Канадою (ст. 29.5), В'єтнамом (ст. 15.4) – торгівлею та інвестуванням. Обмеження щодо застосування механізму медіації не є поширеними у договірній практиці Союзу. Проте вони можуть бути закріплені. Так, відповідно до ч. 1 ст. 329 Угоди з країнами Центральної Америки механізм медіації може бути застосований виключно щодо спорів, які стосуються нетарифних заходів регулювання торгівлі.

Відповідно до ст. ст. 328-331 УА з Україною процедура медіації включає декілька стадій:

- 1) запит інформації стосовно заходу, що негативно впливає на торгівлю або інвестування між Сторонами;
- 2) надання відповіді на запит іншою Стороною упродовж 20 днів з дати отримання запиту або у найкоротший термін, що перевищує цей строк, із належним обґрунтуванням причин затримки;

3) порушення процедури медіації за письмовим запитом на підставі «чітко висвітленого занепокоєння запитуючої Сторони»;

4) розгляд запиту про застосування процедури медіації та його прийняття або відхилення іншою Стороною протягом 10 днів з дати отримання;

5) вибір медіатора шляхом погодження кандидатури не пізніше 15 днів з дати отримання відповіді на запит або, якщо Сторони не дійшли згоди, обрання медіатора Комітетом з питань торгівлі з постійного переліку із 15-ти арбітрів шляхом жеребкування за запитом Сторін упродовж 5-ти робочих днів;

6) розгляд спору медіатором на основі письмового деталізованого опису проблеми зацікавленою Стороною, зокрема щодо впливу заходу, що розглядається, і його наслідків для торгівлі, а також з урахуванням письмових зауважень іншої Сторони;

7) прийняття Сторонами узгодженого рішення з урахуванням рекомендацій медіатора протягом 60 днів з дати призначення медіатора. При цьому до дати прийняття остаточного рішення Сторони можуть розглянути можливі проміжні рішення, особливо якщо захід стосується швидкопсувних товарів. Рішення може бути також ухвалено Комітетом з питань торгівлі за згодою Сторін.

Відповідно до ч. 7 ст. 331 УА процедура медіації припиняється:

а) шляхом прийняття узгодженого рішення Сторонами, з дати його прийняття;

б) письмовою заявою медіатора після консультацій зі Сторонами, що подальші зусилля у посередництві не дадуть жодних результатів;

с) письмовою заявою Сторони після вивчення взаємопогоджених рішень відповідно до процедури медіації та після розгляду всіх порад та запропонованих рішень медіатора; або

д) на будь-якому етапі процедури за взаємною згодою Сторін.

Узгоджене рішення, ухвалене Сторонами у процесі медіації, є обов'язковим для Сторін та підлягає виконанню в рамках погоджених ними строків (ст. 332 УА з Україною). Варто відзначити, що медіатор може залучатися й на стадії виконання такого рішення. Зокрема, на вимогу Сторін медіатор у письмовій формі надає Сторонам проєкт звіту про фактичний стан справ, який містить короткий виклад: а) заходу, що розглядається у цих процедурах; б) процедури, що застосовується; та с) будь-якого взаємопогодженого рішення, досягнутого як остаточний результат цих процедур, зокрема можливих проміжних рішень. Медіатор надає Сторонам 15 днів для надання коментарів щодо проєкту звіту. Після розгляду коментарів Сторін, поданих у цей строк, посередник у письмовій формі подає Сторонам протягом 15 днів остаточний звіт про фактичний стан справ.

Якщо Сторони не домовились про інше, усі стадії процедури, у тому числі будь-яка порада або запропоноване рішення, є конфіденційними. Проте кожна Сторона може публічно розголошувати факт про те, що посередництво мало місце.

Варто вказати, що вищеописана медіаційна процедура є ідентичною за Угодами про асоціацію з Грузією (Додаток XIX) та Молдовою (Додаток XXXII).

Окремі положення в міжнародних договорах ЄС з третіми країнами присвячені вимогам до особи, що може бути обрана медіатором. Зазвичай вони є ідентичними та, у свою чергу, аналогічні тим, що висувуються до членів арбітражної групи. Так, в УА з Україною вони визначаються у ст. 330, а також Кодексі поведінки членів арбітражної групи і посередників, що міститься у Додатку XXV до Глави 15 (далі – Кодекс поведінки). Зокрема, медіатор може бути громадянином третьої країни або однієї зі Сторін, якщо вони дали на це згоду. Крім того, якщо медіатором виступає арбітр, обраний Комітетом з питань торгівлі, то, відповідно, професійні вимоги, передбачені ст. 323 УА з Україною, застосовуються *mutatismutandis*. Йдеться про спеціальні знання або досвід у сфері права та міжнародної торгівлі.

Однією із найважливіших вимог, що передбачені Кодексом поведінки, є вимога щодо незалежності і неупередженості. Зокрема, передбачено, що кандидат має уникати зловживань повноваженнями, повинен бути незалежним та неупередженим, повинен уникати прямого або непрямого конфлікту інтересів і має дотримуватись вищих стандартів поведінки таким чином, щоб це сприяло незалежності, неупередженості механізму вирішення спорів. Перед підтвердженням обрання на посаду медіатора кандидат має розголосити будь-який інтерес, відносини або обставини, які ймовірно впливатимуть на його незалежність та неупередженість чи можуть створити враження зловживання або упередженості під час провадження. У зв'язку із цим кандидат має докласти всіх обґрунтованих зусиль, щоб дізнатися про будь-які такі інтереси, відносини та обставини.

У відносинах ЄС з третіми країнами за двосторонніми угодами процедура медіації не була ініційована жодного разу. Варто погодитися із Т. П. Хензелем (Т. Р. Hansel), на думку якого, це пов'язано передусім із тим, що до офіційного ініціювання вирішення спору Сторони намагаються узгодити можливі суперечки між собою, спільно обговорюючи прогрес і недоліки у виконанні положень договорів. Зазвичай це може мати місце під час консультацій сторін [182, с. 336]. Крім того, за угодами про асоціацію або посилене співробітництво передбачено низку моніторингових заходів щодо імплементації відповідного договору як на національному рівні, так і на рівні ЄС, а також через систему спільних органів (в УА з Україною саміти Сторін, Раду асоціації, Комітет асоціації). У рамках цих заходів сторони можуть визначити існуючі складнощі в реалізації положень відповідної угоди. Відтак ініціювання офіційно визначених механізмів вирішення спорів може застосовуватися як крайній засіб та свідчити про істотний дисонанс у відносинах сторін.

На нашу думку, медіація має певні переваги з-поміж інших засобів вирішення спорів відповідно до Угоди про асоціацію з Україною. Так, Європейська Комісія підкреслює, що очевидними вигодами медіації є

швидкість вирішення спорів, значна економія коштів для розгляду спору, адаптованість до потреб конкретних сторін, їх зацікавленість у виконанні досягнутого рішення [242, п. 1.1]. Ф. Стеффек (F. Steffek) звертає увагу, що зазначена процедура є більш конструктивною... Принцип добровільності і вироблення рішень самими сторонами створює для сторін «ефект суттєвої справедливості». На його думку, результати, досягнуті в результаті ухвалення спільного рішення можуть бути більш корисними для них, а звернення до медіації, як правило, не погіршує їх відносини [263, с. 2]. Варто також додати, що використання медіації не позбавляє права сторін звернутися до інших можливих засобів врегулювання спору.

Крім того, у порівнянні з арбітрами медіатор не має права подавати сторонам остаточний варіант вирішення спору. Його мета – сприяти прийняттю взаємопогодженого рішення, прийнятого Сторонами як результат саме їхньої самостійної згоди. Таким чином, медіатор не виконує квазисудових функцій, а виступає фасилітатором для Сторін спору. Така особливість зумовлює механізм медіації як більш привабливий і гнучкий спосіб розв'язання конфлікту між Сторонами, які не завжди готові зобов'язувати себе юридично обов'язковим рішенням, прийнятим арбітражною групою або відповідним спільним органом. Крім того, пошук сторонами взаємовигідного рішення може сприяти більш ефективному розв'язанню проблем, пов'язаних із реалізацією взаємних зобов'язань у рамках Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС.

Необхідно звернути увагу, що медіація як один із механізмів вирішення спорів передбачений також Домовленістю про правила і процедури вирішення спорів у рамках Світової організації торгівлі (Додаток 2 до Угоди Світової організації торгівлі від 15.04.1994 р.) [283] (далі – Домовленість СОТ) (ст. 5). Оскільки Європейський Союз є членом цієї організації, то вирішення спорів через механізм медіації між ЄС і третіми країнами – її членами є можливим також у рамках СОТ. Правовою підставою його

застосування, як це впливає зі ст. 5 Домовленості СОТ, є згода сторін. Таким чином, щодо ЄС і третіх країн – членів СОТ може застосовуватися два механізми вирішення спорів за допомогою медіації: 1) за відповідними двосторонніми міжнародними договорами; 2) на підставі ст. 5 Домовленості СОТ.

У міжнародних угодах Союзу вибір зазначених медіаційних механізмів стосовно ідентичного зобов'язання визначається положеннями конкретної угоди. З огляду на принцип свободи договору в міжнародній угоді за участі ЄС можливим є (1) визнання пріоритету механізму вирішення спору за двосторонньою угодою; (2) надання пріоритету механізму вирішення спорів в рамках СОТ; (3) надання права сторонам обирати один із зазначених механізмів із застосуванням принципу *lis pendens*, який виключає можливість паралельного або повторного розгляду одного і того ж спору в рамках іншого механізму [211].

У договірній практиці ЄС найбільш поширеним є третій, опційний підхід. Зокрема, він передбачений УА з Україною [91] (ст. 324), Грузією [112] (ст. 269), Молдовою [113] (ст. 405), а також в угодах із В'єтнамом [173] (ст. 15.24), Канадою [131] (ст. 29.3), країнами Центральної Америки [106] (ст. 326) тощо. Так, відповідно до ст. 324 УА з Україною, якщо будь-яка Сторона у зв'язку з конкретним заходом порушила процес вирішення спору відповідно до ч. 1 ст. 306 цієї Угоди або відповідно до Угоди СОТ, то ця Сторона не може порушити процес вирішення спору стосовно того самого заходу в рамках іншого форуму, доки перший процес не було завершено. Крім того, жодна Сторона не повинна в рамках обох форумів прагнути отримати відшкодування стосовно зобов'язань, які є ідентичними за цією Угодою та за Угодою СОТ. У цьому разі після порушення процесу вирішення спору така Сторона не повинна намагатися отримати відшкодування стосовно ідентичного зобов'язання за іншою угодою в рамках іншого форуму, крім випадків, коли обраний форум через процедурні

причини або через причини юрисдикції не може зробити констатації стосовно намагання отримання відшкодування стосовно цього зобов'язання.

Приклади звернення до медіації є поодинокими у міжнародній практиці. У рамках СОТ можна навести єдиний випадок ініціювання зазначеної процедури за ст. 5 Домовленості СОТ за участі Європейських співтовариств та Філіппін і Тайланду у справі про консервованій тунець 2002–2003 рр. [291]. Метою медіації у цій справі була необхідність віднайти можливі шляхи задоволення інтересів усіх сторін у спорі, що виник у зв'язку із застосуванням Європейським Співтовариством різних митних ставок до імпортованого консервованого тунця з окремих держав-членів СОТ. Так, щодо експортерів із країн Африки, Карибського басейну та Тихого океану (далі – АКТ) відповідно до Котонуської угоди від 23.06.2000 [225] застосовувалося мито 0%, у той час як для багатьох інших держав-членів СОТ – 24%. Така митна політика була не вигідна передусім Філіппінам і Тайланду як найбільшим експортерами консервованого тунця у ЄС, для яких рибна промисловість становить один із головних секторів економіки.

Справа була ініційована 04.09.2002 р., коли Філіппіни, Тайланд та Європейське Співтовариство звернулися до Генерального директора СОТ із заявою про застосування медіації на підставі ч. 6 ст. 5 Домовленості СОТ. У клопотанні сторони просили з'ясувати, «наскільки порушуються законні інтереси Філіппін і Тайланду у результаті застосування Європейським Співтовариством пільгового тарифного режиму щодо торгівлі консервованим тунцем походженням із країн АКТ. У випадку, якщо медіатор зробить висновок про наявність порушення, він може розглянути механізми, за допомогою яких ця ситуація може бути врегульована» [292]. Ініціюванню процедури медіації передувала низка консультацій, в яких сторони не знайшли порозуміння.

20.12.2002 р. медіатор оприлюднив свій висновок, відповідно до якого Співтовариство має надати тарифну квоту на 25000 тон консервованого тунця за зменшеною ставкою мита у 12 % (замість 24 %) *advalorem* у 2003

році для держав-членів СОТ, у тому числі Філіппін та Тайланду, щодо яких застосовується режим найбільшого сприяння.

Ця справа стала прикладом вдало обраного засобу врегулювання суперечок між членами СОТ. Показовим стало те, що зазначене рішення було повністю підтримане Європейським Співтовариством та іншими сторонами. Зокрема, в рамках ЄС на його виконання було прийнято Регламент Ради № 975/2003 від 05.06.2003 про відкриття та забезпечення адміністрування тарифної квоти на імпорт консервованого тунця, охопленого кодами CN 16041411, 16041418 та 16042070 [144]. Зазначена справа також продемонструвала, що рішення, які приймаються у результаті застосування механізму медіації у рамках СОТ, можуть впливати на розвиток права ЄС.

Не зважаючи на те, що медіація та інші позасудові засоби вирішення спорів не набули широкого використання у рамках СОТ, вченими дається оптимістичний прогноз щодо збільшення їхнього застосування у майбутньому [197, с. 831]. Це пов'язано із поточною інституційною кризою Світової організації торгівлі, викликаною блокуванням роботи Апеляційного органу СОТ із боку США, що змушує сторони вдаватися до інших засобів врегулювання суперечок.

2.5. Медіація як засіб вирішення приватноправових спорів у праві ЄС

У праві Європейського Союзу медіація може застосовуватися не лише як засіб вирішення публічно-правових спорів, що пов'язані з тлумаченням та виконанням міжнародно-правових угод, але й як механізм розв'язання приватноправових суперечок між індивідами (фізичними та юридичними особами).

Така особливість пов'язана з природою права ЄС, яке є комплексною правовою системою, що характеризується симбіозом публічно-правових та

приватноправових норм, які визначають правила поведінки Союзу, держав-членів, а також фізичних та юридичних осіб, що перебувають під їхньою юрисдикцією. З цього приводу Л. Л. Богачова влучно підкреслює, що норми права ЄС «важко розділити на публічні й приватні. Упродовж усього періоду існування Євросоюзу його органами, покликаними захищати публічні інтереси, приймалися акти переважно для вирішення приватних, конкретних питань» [5, с. 3]. Тісне поєднання публічно-правових та приватноправових норм у рамках права ЄС знайшло відображення в закріпленні засобів врегулювання спорів, які можуть виникати між різними суб'єктами.

На сьогодні у вторинному праві ЄС є чинними нормативні акти, що передбачають можливість індивідів звертатися до відповідних установ Союзу з метою розв'язання існуючих між ними спорів шляхом пошуку компромісного для них рішення без ініціювання судової процедури. Крім того, на рівні права Європейського Союзу прийняті норми, які пов'язані із застосуванням механізму медіації в рамках національних юрисдикцій.

Однією з установ Союзу, в рамках якої передбачено застосування механізму медіації як одного із альтернативних засобів розв'язання спорів, є Відомство з інтелектуальної власності ЄС (англ. European Union Intellectual Property Office, далі – EUIPO). Правовою основою його функціонування є Регламент 2017/1001 про торговельну марку Союзу від 14.06.2017 р. [235] (далі – Регламент 2017/1001), відповідно до ч. 3 ст. 151 якого EUIPO може надавати послуги у сфері медіації задля сприяння сторонам у досягненні дружнього врегулювання спору на добровільних засадах. З цією метою згідно зі ст. 170 Регламенту 2017/1001 передбачено заснування Центру медіації – спеціалізованого структурного підрозділу EUIPO, що виступатиме майданчиком у розв'язанні спорів між юридичними особами, які бажають скористатися зазначеним альтернативним механізмом. Заснування останнього є інституційною новацією у праві ЄС, яка була започаткована Регламентом 2015/2424 від 16.12.2015 р. [234] (на сьогодні скасований Регламентом 2017/1001). Оскільки зазначений Центр досі не почав

функціонувати, медіаційні послуги в EUIPO станом на 01.01.2023 р. продовжує виконувати його Апеляційна Рада (англ. BoardsofAppeal).

Особливості чинного на сьогодні механізму медіації в рамках Апеляційної Ради EUIPO визначені Рішенням № 2013-3 Президії Апеляційної ради від 05.07.2013 р. про дружнє врегулювання спорів [150] (далі – Рішення № 2013-3), а також прийнятими на його основі Правилами медіації [250].

Звернення до процедури медіації під час апеляційного розгляду розглядається як додатковий та водночас один із найшвидших та економічно необтяжливих способів розв'язання спору. Так, відповідно до офіційної інформації EUIPO, щорічно Апеляційна Рада розглядає близько 2500 справ; розгляд спору триває у середньому 1,5 роки та може бути продовжений у випадку апеляції. При цьому безпосередній розгляд спору у порядку медіації може відбутися упродовж 1 дня [205]. Крім того, на відміну від апеляційного розгляду, застосування процедури медіації у головному офісі EUIPO є безоплатним.

У рамках нашого дослідження варто здійснити порівняння медіаційного механізму, що реалізується через Апеляційну Раду EUIPO та її Центр медіації, щоб з'ясувати зміни, що відбудуться у зв'язку із імплементацією ст. 170 Регламенту 2017/1001.

Передусім зазначимо, що обидва медіаційні механізми EUIPO ґрунтуються на «традиційних» для такого засобу врегулювання спору принципах: добровільності процесу, рівності сторін, незалежності медіатора, конфіденційності розгляду спору. Водночас між ними є деякі відмінності.

Одна із найбільших відмінностей стосується критерію *rationetemporis*. Так, застосування чинного на сьогодні механізму медіації в рамках Апеляційної Ради EUIPO є можливим лише на стадії апеляції. Правовою підставою застосування процедури медіації є письмова заява сторін, що може бути подана з початку розгляду справи в апеляційному порядку до розгляду спору по суті Апеляційною радою. Процедура має стосуватися рішень

підрозділу із заперечень, підрозділу із скасування або підрозділу щодо визнання торгівельної марки або промислового зразка незаконними (ч. 1 ст. 1 Рішення № 2013-3). У разі, якщо не вдається застосувати процедуру медіації, розгляд спору в апеляційному порядку відновлюється (ч. 2 ст. 2 Рішення № 2013-3).

Звернення до механізму медіації у рамках Центру не обмежене вимогами попереднього звернення ні до Апеляційної ради, ні до інших підрозділів EUIPO. При цьому у разі попереднього звернення сторін щодо того ж предмету спору до підрозділів EUIPO (підрозділу із заперечень, підрозділу із скасування або апеляційного підрозділу) відповідно до принципу *lis pendens* запит про застосування медіації в рамках Центру медіації може бути поданий лише після відкриття заяви про розгляд спору у відповідних підрозділах або подання заяви про визнання недійсним такого звернення (ч. 4 ст. 170 Регламенту 2017/1001).

Предмет спору (*rationemateriae*) у рамках обох механізмів є ідентичним. Мета звернення має бути пов'язана із необхідністю врегулювати спір, що пов'язаний з торговельною маркою Союзу відповідно до Регламенту 2017/1001 або промисловим зразком згідно з Регламентом 6/2002 [143]. При цьому оскільки предмет медіаційного розгляду може бути ширшим за предмет апеляційного звернення, за допомогою медіації в рамках Апеляційної ради сторони можуть розв'язати й інші спори, що стосуються права інтелектуальної власності (авторських прав, доменних імен, патентів тощо).

Наступна відмінність пов'язана з вимогою оплати медіаційних послуг. Так, чинний на сьогодні механізм за загальним правилом є безкоштовним (у разі розгляду спору в головному офісі у м. Аліканте (Іспанія)) або передбачати необхідність сплати незначної суми коштів (850 євро у разі розгляду спору у приміщенні EUIPO у м. Брюссель (Бельгія) (ч. 3 Рішення № 2013-3). Водночас умовою звернення до Центру медіації є необхідність

оплати послуг, розмір якої визначається Виконавчим директором EUIPO (ч. 3 ст. 170 Регламенту 2017/1001).

Суб'єктами звернення до Центру та Апеляційної ради можуть бути будь-які фізичні або юридичні особи не залежно від громадянства або держави реєстрації.

Відповідно до чинного Рішення № 2013-3 ініціювання медіаційної процедури може відбуватися як доповідачем у справі, що розглядається в порядку апеляції Апеляційною радою, так і спільною згодою сторін або однією зі сторін у справі. Початок застосування механізму медіації в рамках обох підрозділів починається за спільною письмовою заявою сторін, що ґрунтується на їхній угоді про звернення до такого способу дружнього врегулювання, що має подаватися до Центру медіації або Апеляційної ради відповідно. У Правилах медіації, що застосовуються в рамках останньої, уточнюється, що такий запит може подаватися окремими заявами сторін, які проте повинні мати ідентичний зміст.

Варто звернути увагу, що подальше застосування механізму медіації відбувається за згодою Центру медіації або Апеляційної Ради. У ч. 2 ст. 1 Рішення № 2013-3 передбачено окремі підстави визнання такого запиту неприйнятним. Зокрема, вказано на абсолютні підстави відмови у реєстрації торговельної марки або промислового зразка, що передбачені ст. 7 Регламенту 2017/1001 або ст. ст. 3 та 9 Регламенту 6/2002 (наприклад, у разі невідповідності загально визнаним принципам моралі або державної політики). Водночас у ст. 170 Регламенту 2017/1001 такі вимоги не визначені. Очевидно, що аналогічний підхід має застосовуватися і Центром медіації. Певним недоліком є також те, що в зазначених документах не визначено строки, упродовж яких обидва з цих підрозділів EUIPO мають надати згоду на застосування медіації. Крім того, не визначено, чи мають бути сторони проінформовані про підстави відмови та у який спосіб.

У разі санкціонування запиту на підготовчому етапі відбувається вибір медіатора за спільною згодою сторін та узгодження особливостей розгляду спору.

Порядок обрання медіатора та вимоги, що ставляться до нього, є аналогічними в обох медіаційних механізмах. Так, вибір медіатора відповідно до ч. 6 ст. 170 Регламенту 2017/1001 та ст. 3 Рішення № 2013-3 має обмежений характер: сторони мають право обирати одного медіатора лише із переліку, сформованого EUIPO. До зазначеного переліку можуть бути включені як фахівці, що є працівниками Офісу, так і зовнішні експерти.

Вимоги, яким мають відповідати особи для призначення медіаторами у конкретній справі, є характерними для такого механізму. Йдеться про професійні та особисті вимоги: незалежність, неупередженість, наявність відповідних навиків та досвіду, відсутність конфлікту інтересів. Остання вимога пов'язана як з відносинами із сторонами, так і предметом спору. Зокрема, відповідно до п. 13 ст. 170 Регламенту 2017/1001 встановлено обмеження на участь медіатора у розгляді спору у разі, якщо він брав участь в підрозділах EUIPO, що уповноважені приймати рішення, пов'язані із конкретним спором, був представником однієї із сторін або має персональний інтерес у відповідній справі. Проте відповідно до ч. 3 ст. 3 Рішення № 2013-3 сторони можуть за спільною письмовою заявою надати згоду на залучення такої особи як медіатора у процес. Крім того, Правилами медіації допускається обрання ще одного медіатора (ко-медіатора) або помічника медіатора зі складу EUIPO (п. 4.6).

Особливою кваліфікаційною вимогою, якій має відповідати медіатор, є вимога щодо володіння мовою процесу. Це зумовлено тим, що відповідно до ч. 11 ст. 170 Регламенту 2017/1001 спір може розглядатися однією із офіційних мов Союзу, про яку домовилися сторони. У разі, якщо справа пов'язана із спором, що перебував на розгляді в EUIPO, медіація має

відбуватися мовою зазначеної Агенції¹, якщо про інше не домовилися сторони. При цьому згідно з п. 5.3 Правил медіації процедура розгляду спору має відбуватися мовою, яка була застосована в рамках апеляційного провадження в Апеляційній раді, якщо про інше не домовилися сторони.

Частиною 6 ст. 170 Регламенту 2017/1001 передбачено часові обмеження для обрання медіатора, що буде залучений у розгляд справи: для цього сторонам надано 20 днів з моменту погодження їхнього запиту. Якщо сторони не дійдуть згоди щодо його кандидатури, процедура медіації припиняється. Водночас часові обмеження не передбачені Рішенням № 2013-3.

Після обрання медіатор зобов'язаний повідомити EUIPO про своє призначення та укласти зі сторонами угоду, в якій визначити умови участі та особливості медіаційної процедури.

У Правилах медіації детально визначено роль медіатора як посередника у процесі (п. 5). Так, він має сприяти сторонам у досягненні прийняттого рішення, що ґрунтується на засадах добровільності та взаємності. Він не має права виконувати суддівські функції, розв'язуючи справу по суті, або надавати правові консультації чи представляти будь-яку зі сторін. Його функції зводяться до встановлення і підтримання контактів зі сторонами, організації їхніх зустрічей. У процесі підготовки розгляду справи він має роз'яснити сторонам зміст медіаційної процедури, роль медіатора і сторін у процесі; отримувати і вивчати надані сторонами документи; відвідувати усі зустрічі сторін. Під час вивчення спору та узгодження рішення медіатор має керувати процесом. Він може складати доповіді про досягнутий прогрес після проведених зустрічей. Крім того, передбачено, що медіатор не несе відповідальності за результат процесу розв'язання спору, а також правомірність досягнутого рішення та його виконуваність сторонами у майбутньому (ст. 6).

---

¹ Відповідно до ч. 2 ст. 146 Регламенту 2017/1001 такими мовами є англійська, французька, німецька, італійська та іспанська.

На відміну від Регламенту 2017/1001 у Рішенні № 2013-3 та Правилах медіації (п. 7) в рамках Апеляційної ради значна увага приділяється принципу конфіденційності медіаційної процедури. Зокрема, передбачена можливість переговорів медіатора із кожною зі сторін окремо; зобов'язання нерозголошення інформації для усіх учасників процесу та укладання угоди про нерозголошення інформації кожною особою, що бере участь у процесі; заборона фіксації процесу; необхідність повернення або знищення документів, що передані медіатору; відповідальність сторін та медіатора, а також інших осіб, залучених до процесу за розголошення інформації.

У Правилах медіації в рамках Апеляційної ради визначено основні стадії процедури (п. 5.5):

- a) відкриття розгляду спору;
- b) збір фактів та обмін думками сторін;
- c) пошук бізнес інтересів;
- d) вибір та оцінка можливих варіантів розв'язання спору;
- e) закриття розгляду на основі письмової угоди.

Відповідно до ч. 8 ст. 170 Регламенту 2017/1001 та п. 8 Правил медіації Апеляційної ради припинення процедури медіації відбувається у трьох випадках:

- 1) за угодою сторін у разі розв'язання спору;
- 2) за заявою однієї зі сторін спору;
- 3) за рішенням медіатора, якщо він дійде висновку, що спір не може бути розв'язаний.

Про відповідну підставу припинення процедури медіації медіатор зобов'язаний невідкладно повідомити EUIPO (ч. 9 ст. 170 Регламенту 2017/1001, п. 8.3 Правил процедури).

На відміну від Регламенту 2017/1001 у Рішенні № 2013-3 визначено форму та зміст остаточної угоди сторін, на основі якої сторони досягли згоди щодо їхнього спору (ст. 4). Зокрема, така угода повинна бути письмовою та містити підписи сторін спору. На підставі такої угоди спір вважається

розв'язаним у рамках EUIPO; підрозділи EUIPO, у яких розглядався спір до початку процедури медіації, повідомляються про досягнення згоди його учасниками.

Припинення процедури медіації може також відбуватися за заявою однієї зі сторін, якщо вона бажає припинити процес розгляду спору. Така заява відповідно до п. 8.2 Правил медіації Апеляційної ради може бути подана у будь-який час з моменту ініціювання процесу до прийняття остаточного рішення про розв'язання спору.

Останній випадок припинення процедури медіації має місце, якщо медіатор з урахуванням усіх належних заходів щодо дружнього врегулювання дійде висновку, що сторони не в змозі узгодити прийнятне для них рішення. При цьому жодні часові обмеження щодо тривалості процесу розгляду, з урахуванням якої медіатор може дійти відповідного висновку, не передбачені ні ст. 170 Регламенту 2017/1001, ні п. 8 Рішення № 2013-3 Апеляційної ради. Крім того, в документах не визначено, чи можуть сторони повторно направити запит про застосування процедури медіації щодо того ж предмету спору. Такі положення, як вбачається, можуть бути передбачені угодою сторін.

Необхідно уточнити, що припинення процедури медіації не обмежується зазначеними випадками. Оскільки медіація ґрунтується на принципі добровільності, сторони можуть у будь-який час з моменту її ініціювання ухвалити рішення про її припинення. Крім того, як зазначається у п. 8.2 Правил медіації Апеляційної ради угода про припинення процедури може бути укладена як у разі повного, так і часткового розв'язання спору.

На підставі проведеного порівняльного дослідження можна зробити висновок, що Регламентом 2017/1001 значно розширюються можливості використання медіаційного механізму вирішення спорів, що пов'язані із торговельною маркою або промисловим зразком ЄС, у рамках EUIPO, оскільки зазначений механізм може застосовуватися як під час розгляду спорів уповноваженими підрозділами Агенції, так і без звернення до таких

структур. Водночас положення ст. 170 Регламенту 2017/1001, що передбачають функціонування Центру медіації, потребують деталізації в частині процедури розгляду спору із використанням зазначеного способу дружнього врегулювання, у тому числі в частині статусу медіатора, аналогічно до Правил медіації, затверджених Президією Апеляційної Ради.

Важливим напрямком у розвитку інституту медіації як засобу розв'язання приватноправових спорів стало запровадження співмедіаційного механізму між Апеляційною радою EUIPO та неурядовою організацією – Шанхайським комерційним центром медіації (далі – ШКЦМ) на підставі розроблених ними Міжнародних співмедіаційних правил, що набрали чинність 01.07.2020 р. [190] (далі – МСП). Зазначений механізм дозволяє розв'язувати спори у сфері інтелектуальної власності, у тому числі захисту торговельних марок, авторських прав та промислових зразків, між юридичними особами, зареєстрованими в Європейському Союзі, з одного боку, та Республіці Китай – з іншого.

Відповідно до п. 5 МСП співмедіація визначається як процес, незалежно від конкретної назви, що відбувається за запитом сторін до ШКЦМ та Апеляційної ради EUIPO про застосування медіаційного механізму, в якому дві або більше нейтральні треті особи (співмедіатори) призначаються для сприяння сторонам у розв'язанні міжнародного спору у сфері інтелектуальної власності, що виник між ними, у дружній спосіб. Як бачимо, головна особливість такого механізму пов'язана із залученням щонайменше двох медіаторів як посередників між сторонами – один від Апеляційної ради EUIPO, інший – ШКЦМ (п. 16 МСП). Як і в рамках Апеляційної ради EUIPO, сторони можуть керуватися лише переліком медіаторів, акредитованих ШКЦМ.

Письмовий запит на застосування зазначеного способу дружнього врегулювання спору за п. 8 МСП має бути направлений або до компетентної установи Китаю (ШКЦМ), або до підрозділу EUIPO Європейського Союзу. При цьому зазначені установи інформують одна одну про надходження

запиту та зобов'язані упродовж 10 робочих днів з моменту отримання запиту надати дозвіл на застосування процедури медіації (п. 11 МСП). У разі відмови у відкритті медіаційної процедури сторони мають бути проінформовані про причини відмови (п. 12 МСП). Якщо подані сторонами матеріали підлягають виправленню або доповненню, ШКЦМ та Апеляційна рада EUIPO надають сторонам роз'яснення з цього приводу та встановлюють додатковий час.

Порядок призначення медіаторів має певну специфіку, що відрізняє його від порядку, визначеного Регламентом 2017/1001 та Рішенням № 2013-3. Так, на відміну від п. 6 ст. 170 Регламенту 2017/1001, де передбачено більш тривалий строк (20 днів) обрання медіатора від ШКЦМ має відбутися упродовж 10 робочих днів із моменту отримання згоди на відкриття процедури медіації. Якщо сторони не можуть дійти згоди щодо кандидатури медіатора, ШКЦМ може самостійно призначити медіатора (п. 17 МСП). Таке положення є дискусійним з огляду на один із базових принципів медіації – принцип добровільності. У свою чергу, Апеляційна рада EUIPO може лише сприяти сторонам в обранні прийнятної кандидатури. Водночас неможливість сторін узгодити кандидатуру медіатора є підставою для припинення процедури медіації відповідно до п. 6 ст. 170 Регламенту 2017/1001. Крім того, п.п. 20–22 МСП визначені також особливості переобрання медіаторів, що не врегульовано Регламентом 2017/1001 та Рішенням № 2013-3.

Пунктом 27 МСП визначені орієнтовні строки тривалості медіаційної процедури: 60 робочих днів – для менш складних за змістом спорів та 100 робочих днів для складних спорів або спорів за участі більше двох сторін. Зазначені строки можуть бути продовжені згодою сторін.

Місце проведення медіаційного розгляду має бути погоджене сторонами (п. 29 МСП). Крім того, допускається повний або частковий розгляд спору он-лайн (п. 30 МСП).

Підстави припинення процедури співмедіації є аналогічними тим, що передбачені ч. 8 ст. 170 Регламенту 2017/1001 та п. 8 Правил медіації Апеляційної ради. Водночас цей перелік не обмежується наведеними підставами та включає інші випадки, що можуть призвести до припинення розгляду спору (п. 31 МСП). Крім того, на відміну від положень ст. 170 Регламенту 2017/1001 та Рішення Апеляційної ради № 2013-3 МСП визначено окремі наслідки неможливості розв'язання спору сторонами (п. 32). Зокрема, якщо розгляд відбувався у рамках ШКЦМ, останній має передати розгляд спору до Апеляційної ради EUIPO або продовжити розгляд спору у подальшому, якщо про це домовилися сторони.

Як бачимо, положення Міжнародних співмедіаційних правил, розроблених Апеляційною радою EUIPO та Шанхайським комерційним центром медіації, детально визначають процедуру медіації, що може бути застосована для розв'язання спорів між юридичними особами у сфері інтелектуальної власності. Можемо припустити, що з посиленням торговельних відносин ЄС та Республіки Китай на підставі Всеохоплюючої інвестиційної угоди зазначений спосіб дружнього врегулювання спорів набуватиме особливого практичного значення.

Медіація як засіб розв'язання приватноправових спорів, що виникають із цивільних, комерційних (господарських) та сімейних правовідносин, може використовуватися поза організаційним механізмом ЄС на основі норм права Європейського Союзу в рамках національних юрисдикцій. Прийняті на рівні права ЄС норми слугують засобом гармонізації національного законодавства шляхом узгодження основних підходів щодо використання зазначеного механізму для розв'язання приватноправових спорів як у межах національної юрисдикції, а також транскордонних спорів за участі суб'єктів, що є резидентами різних держав-членів. Зазначені норми спрямовані на зближення національного законодавства у забезпеченні кращого доступу до правосуддя як частини політики ЄС у сфері простору свободи, безпеки та

справедливості, що охоплює доступ як до судових, так і позасудових засобів вирішення спорів, серед яких важливе місце відведено медіації.

На сьогодні на рівні ЄС прийнято низку актів вторинного права, що визначають мінімальні стандарти застосування інституту медіації. Центральне місце серед таких актів відводиться Директиві 2008/52/ЄС про певні аспекти медіації у цивільних і комерційних справах від 21.05.2008 р. [153] (далі – Директива 2008/52/ЄС).

Відповідно до ст. 1 Директиви 2008/52/ЄС предмет спорів, щодо яких може застосовуватися механізм медіації, пов'язаний із цивільними або комерційними відносинами. При цьому Директива не може застосовуватися щодо спорів, для яких сторонам не надається право вибору альтернативних засобів врегулювання. Йдеться передусім про спори, стороною яких є держава у зв'язку з її діяльністю (*acta iure imperii*) (податкові, адміністративні) або спори, що пов'язані зі скаргами у зв'язку із споживчими схемами, переддоговірними переговорами тощо.

Особливість механізму медіації за Директивою 2008/52/ЄС полягає у тому, що він обмежується виключно тими спорами, які можуть розглядатися як транскордонні. Поняття «транскордонний спір» розкривається у ст. 2 Директиви 2008/52/ЄС. Зокрема, транскордонним спором є той, у якому принаймні одна із сторін має юридичну адресу або постійно перебуває у державі-члені, відмінній від іншої сторони, на дату, коли має місце одна із наступних підстав: а) сторони домовилися використовувати медіаційну процедуру після виникнення між ними спору; б) застосування медіації ухвалено судом; с) зобов'язання щодо звернення до медіації передбачено національним законодавством; d) під час розгляду справи суд заохочує сторони застосовувати медіацію.

Не зважаючи на те, що Директива 2008/52/ЄС визначає правові рамки застосування медіації для розв'язання транскордонних спорів, вони можуть застосовуватися й у спорах між резидентами однієї країни (п. 8 преамбули). Як зазначається у доповіді Європейської Комісії щодо застосування цієї

Директиви, на сьогодні у законодавстві більшості держав-членів використано саме такий, більш широкий підхід [242, п. 3.2].

Відповідно до Директиви на держав-членів (за виключенням Данії, ч. 3 ст. 1) покладено зобов'язання забезпечувати належну якість механізму медіації. Зокрема, передбачається, що держави мають заохочувати будь-якими засобами, які вони вважають доцільними, розробку та дотримання добровільних кодексів поведінки медіаторами та організаціями, що надають послуги медіації. Держави-члени також повинні заохочувати початкове та подальше навчання медіаторів, щоб забезпечити ефективне, неупереджене та компетентне проведення медіації відносно спорів сторін (ст. 4). Задля практичної допомоги державам-членам на рівні ЄС за участі Європейської комісії було ухвалено Європейський кодекс поведінки медіаторів 2004 р. [164]– кодекс етики медіаторів, що містить норми-орієнтири поведінки медіаторів, які залучаються до розгляду цивільних та комерційних спорів.

Директива 2008/52/ЕС містить рамкові норми щодо права держав-членів у своєму законодавстві визначати можливість застосування медіації після початку судового розгляду на основі пропозиції суду, а також можливість звернення до суду після використання цього механізму сторонами (ст. 5).

Одним із найбільш складних практичних питань застосування механізму медіації є виконання угод, досягнутих сторонами у результаті розв'язання транскордонного спору. Відповідно до ст. 6 Директиви 2008/52/ЕС держави-члени повинні забезпечити сторонам або одній із них за згоди іншої сторони право вимагати виконання письмової угоди, досягнутої у результаті медіації. Зміст такої угоди має визнаватися таким, що підлягає виконанню, за винятком випадків, коли, в рамках даної справи, зміст такої угоди суперечить законодавству тієї держави-члена ЄС, в якій було пред'явлено відповідну вимогу, або якщо законодавство цієї держави не передбачає виконання такої угоди. Угода може бути визнано такою, що підлягає виконанню судом або іншим уповноваженим органом за допомогою

постанови або рішення суду або застосування іншого належного інструменту (наприклад, нотаріального сертифікату) відповідно до законодавства держави-члена ЄС, в якому було висунуто відповідну вимогу.

Держави-члени зобов'язані також створювати умови для забезпечення конфіденційності процедури розв'язання спору із застосуванням медіації(ст. 7 Директиви 2008/52/ЕС), якщо про інше не домовилися сторони. Зокрема, держави-члени ЄС повинні гарантувати, що ні медіатори, ні особи, які беруть участь в організації та проведенні медіації, не будуть притягуватися для дачі показань щодо інформації, отриманої ними під час або у зв'язку із проведенням процесу медіації, за винятком випадків, коли така інформація є необхідною з урахуванням державної політики відповідної держави – члена ЄС, зокрема, коли це необхідно для захисту інтересів дітей або для запобігання нанесення шкоди фізичному або психологічному здоров'ю особи; або розкриття змісту угоди, досягнутої в результаті медіації, необхідно для виконання такої угоди.

Держави-члени також повинні гарантувати, що час проведення процедури медіації не впливає на перебіг позовної давності (ст. 8 Директиви 2008/52/ЕС). Зокрема, держави – члени ЄС повинні гарантувати, що у сторін, які вдаються до медіації у спробі врегулювати свій спір, після цього не виникнуть перешкоди для ініціювання судових або арбітражних процедур через закінчення строку позовної давності за час проведення процедури медіації.

Нарешті, за Директивою 2008/52/ЕС держави-члени повинні сприяти поширенню інформації, у тому числі через Інтернет, про засоби комунікації з медіаторами та організаціями, що надають медіаційні послуги (ст. 9).

Як зазначається Європейською Комісією у Звіті про застосування Директиви 2008/52/ЕС від 26.08.2016 [242] (далі – Звіт), її положення здійснили суттєвий вплив на розвиток національного законодавства низки держав-членів. Так, у 4-х державах-членах ЄС (Естонії, Італії, Португалії, Франції) інститут медіації вперше був закріплений на законодавчому рівні. У

9-ти державах-членах відбулися суттєві зміни існуючого законодавства у цій сфері. Так, у Чехії у порядку імплементації цієї Директиви у 2012 р. відбулося прийняття Закону 202/2012 «Про медіацію і внесення змін до деяких законів» (*Zákon o mediaci a o změněněkterých zákonů*). На відміну від Чехії, національній правовій системі Польщі медіація в цивільно-правових відносинах була знайома ще до прийняття Директиви 2008/52/ЕС. У Польщі законодавство про медіацію в цивільних справах було прийнято в 2005 р. шляхом внесення змін до Цивільного процесуального кодексу Польщі (далі – ЦПК Польщі). При цьому, ЦПК Польщі містить загальні норми щодо процедури медіації, детально не регламентуючи процес її проведення (ст.ст. 183-1–183-15, 436, 445-2, 570-2 ЦПК Польщі) [85, с. 132].

Європейська Комісія у своєму Звіті за 2016 р. відзначила загальні позитивні тенденції у регулюванні інституту медіації та його застосування у практиці держав-членів [242]. Зокрема, суттєво підвищилася поінформованість про інститут медіації та покращено доступ до цього засобу альтернативного вирішення спорів, а також забезпечено збалансоване співвідношення між медіацією та судовим розглядом. Особливо ефективним виявилось застосування медіації окрім комерційної сфери для розв'язання спорів у сімейних справах (особливо у справах щодо опіки над дітьми, доступу одного із батьків до дитини, а також справ про викрадення дітей).

Водночас відповідно до Звіту були виявлені певні труднощі щодо застосування інституту медіації у практиці окремих держав-членів ЄС. Ці труднощі пов'язані переважно з відсутністю «культури» посередництва в державах-членах, недостатній рівень обізнаності про специфіку застосування медіації для розв'язання транскордонних спорів, низький рівень поінформованості про інститут медіації загалом та функціонування контролю якості підготовки та роботи медіаторів.

Для подолання існуючих проблем і покращення застосування інституту медіації висловлюються, на нашу думку, обґрунтовані пропозиції щодо закріплення на законодавчому рівні серед вимог до позовної заяви зазначати

про обізнаність з можливістю звернення до такого способу врегулювання суперечки. Рекомендується також на законодавчому рівні запровадити механізми щодо проведення обов'язкових інформаційних сесій з питань медіації серед праників [242]. При цьому варто звернути увагу на функціонування з 28.03.2001 р. Європейської судової мережі з цивільних та господарських справ (англ. European Judicial Network in civil and commercial matters), у рамках якої відбувається обмін інформацією та вивчення кращого досвіду, у тому числі про практику застосування інституту медіації, між національними контактними пунктами про практику застосування права ЄС як частини внутрішнього законодавства держав-членів.

Директива 2008/52/ЄС стала першим законодавчим заходом з питань вирішення приватноправових спорів у праві ЄС. Для зближення національного законодавства держав-членів в окремих напрямках суспільних відносин згодом були прийняті Директива 2013/11/EU про альтернативні засоби вирішення споживчих спорів від 21.05.2013 [154] (далі – Директива 2013/11/EU), а також Регламент 524/2013 про он-лайн вирішення споживчих спорів від 21.05.2013 [240] (далі – Регламент 524/2013). У преамбулах зазначених актів уточнюється співвідношення їхньої юридичної сили із Директивою 2008/52/ЄС на користь останньої (див. п. 19 Директиви 2013/11/EU та п. 12 Регламенту 524/2013). Водночас, на відміну від Директиви 2008/52/ЄС, яка формально діє виключно щодо транскордонних спорів (ч. 2 ст. 1), дія Директиви 2013/11/EU та Регламенту 524/2013 поширюється також й на суто внутрішні спори, що можуть виникати між приватними особами, які мають юридичну адресу або постійно перебувають в одній державі-члені.

Директива 2013/11/EU застосовується до процедур позасудового розв'язання внутрішніх та транскордонні спори, що стосуються виконання зобов'язань за договорами купівлі-продажу або надання послуг між продавцями, що діють на території ЄС, і споживачами, які проживають на території ЄС. Вона спрямована на забезпечення високого рівня захисту прав

споживачів і покликана сприяти належному функціонуванню внутрішнього ринку, гарантуючи, що споживачі можуть на добровільній основі подавати скарги проти продавців установам, які пропонують незалежні, неупереджені, прозорі, ефективні, швидкі та справедливі альтернативні процедури вирішення спорів, у тому числі через механізм медіації. Ця Директива не обмежує право національних законодавців запроваджувати обов'язкові позасудові (альтернативні) засоби розв'язання спорів, за умови, що таке законодавство не перешкоджає сторонам реалізувати своє право на доступ до судової системи. Зокрема, згідно зі ст. 10 Директиви 2013/11/EU угода між споживачем і продавцем про подання скарг до суб'єкта, що надає послуги з альтернативного розв'язання спорів, не є обов'язковою, якщо вона укладена до моменту виникнення спору та якщо вона не дає право споживачу звернутися із позовом до суду.

Директива 2013/11/EU покладає на держав-членів низку зобов'язань щодо запровадження її положень у національному законодавстві та здійсненні нагляду за діяльністю суб'єктів, що надають послуги з альтернативного врегулювання спорів. Передусім визначаються вимоги, яким мають відповідати такі суб'єкти: професіоналізм, незалежність, неупередженість (ст. 6). Зокрема, відповідно до п. а особи, що надають послуги з альтернативного розв'язання споживчих спорів, «мають володіти необхідними знаннями та навиками у сфері альтернативного врегулювання спорів, а також загальними знаннями у сфері права». При цьому держави-члени можуть встановлювати більш жорсткі вимоги до таких осіб. Так, за законодавством Німеччини особи, що надають послуги з позасудового врегулювання спорів, повинні мати кваліфікацію юриста або бути сертифікованими медіаторами. За законодавством Чехії вимагається наявність ступеню магістра права [245].

Містяться також загальні вимоги до застосування інституту альтернативного розв'язання спорів у сфері споживання: відкритість, ефективність, добросовісність, свобода вибору між судовими та позасудовими

засобами, законність. Зокрема, відповідно до ст. 7 Директиви держави у своєму законодавстві повинні гарантувати, що використання альтернативних засобів для споживачів має бути доступне як он-лайн, так і оффлайн, при чому такий засіб має забезпечуватися на безкоштовній основі або за незначну плату (ст. 8). Так, за законодавством Іспанії, Литви, Фінляндії Франції та Чехії така послуга є безкоштовною; у Словаччині передбачено символічну плату у 5 євро, у Данії – 100 крон (близько 13,5 євро) [245].

На держав також покладаються організаційно-правові зобов'язання забезпечити взаємодію національних центрів/органів з Мережею європейських споживчих центрів з метою забезпечення доступності використання альтернативних засобів розв'язання споживчих спорів транснаціонального характеру (ст. 14), а також надати Європейській комісії перелік суб'єктів, що надають такі послуги (ст. 20). Держави-члени також повинні запровадити норми про відповідальність продавців за ненадання належної інформації (у тому числі он-лайн) покупцям про можливість застосування механізму позасудового врегулювання спору та суб'єктів, що надають такі послуги. Такі норми мають бути ефективними, пропорційними та стримувати від подальших порушень (ст. 21).

Ще одним спеціальним нормативним актом із розв'язання приватно-правових спорів є Регламент 524/2013 про он-лайн вирішення споживчих спорів від 21.05.2013 [240] (далі – Регламент 524/2013). На відміну від Директиви 2013/11/EU, яка також передбачає можливість розв'язання спорів через інтернет-мережу, Регламент 524/2013 регулює механізм функціонування Європейської платформи розв'язання он-лайн спорів (European ODR platform) (далі – Платформа), яка створена та адмініструється Європейською Комісією. Платформа створена як майданчик між споживачами та суб'єктами, що продають товари або надають послуги в мережі Інтернет, та покликана сприяти незалежному, неупередженому, відкритому, ефективному, швидкому та добросовісному позасудовому розв'язанню спорів, які пов'язані з виконанням контрактних зобов'язань.

Застосування такого механізму відбувається шляхом подання електронної скарги на інтерактивному веб-сайті відповідно до ст. 8 Регламенту 524/2013. При цьому особливість полягає у тому, що заявниками у рамках цього механізму можуть бути як споживачі, так і суб'єкти, що продають товари або надають послуги.

Варто підкреслити, що механізм розв'язання спорів через зазначену Платформу є надзвичайно актуальним, особливо в умовах COVID-19. За інформацією Європейської Комісії, на сьогодні все більше покупок здійснюється он-лайн (57%), з яких 33% покупок є транскордонними, а у 21% покупців виникають проблеми з покупками через інтернет. За перші 2 роки функціонування цієї Платформи до неї звернулося понад 4 млн. споживачів та подано понад 50 000 скарг. Більшість скарг стосуються придбання одягу та взуття, авіаквитків та електронних пристроїв [223].

Висновки до розділу 2

1. Вивчаючи генезу процесів європейської інтеграції у рамках Співтовариств/Союзу, можна стверджувати, що правова регламентація інституту медіації у праві ЄС була започаткована із прийняттям Маастрихтського договору 07.02.1992 р. Другою «опорою» у рамках ЄС була названа «Спільна закордонна і безпекова політика» (Розділ V ДЄС), у межах якої однією з цілей проголошено «підтримання миру, зміцнення міжнародної безпеки відповідно до Статуту ООН та принципів Гельсінського заключного акту та цілей Паризької Хартії» (ч. 2 ст. J.1), досягнення якої у перспективі стало можливим завдяки, зокрема, медіаційним механізмам. У рамках третьої опори – «Співпраця у сфері судочинства та внутрішніх справ» (Розділ VI ДЄС) – було започатковано співробітництво національних органів держав-членів, спрямоване, серед іншого, на забезпечення верховенства права та кращого доступу до правосуддя, що охоплює доступ як до судових, так і

позасудових засобів вирішення спорів, серед яких важливе місце відведено медіації.

2. Набуття Європейським Союзом статусу суб'єкта міжнародного права у зв'язку із набранням чинності Лісабонським договором 2007 р., подальший розвиток правового регулювання та інституціоналізація Спільної закордонної і безпекової політики, забезпечують ширші можливості для участі ЄС у миротворчих процесах.

3. Термін «медіація» у праві ЄС використовується у двох основних аспектах: 1) як мирний засіб вирішення міжнародних публічно-правових спорів: а) між державами-членами Європейського Союзу; б) між ЄС і третіми країнами на підставі відповідних міжнародних договорів; в) між третіми країнами, щодо яких ЄС сам виступає як медіатор за їхньою згодою; 2) як засіб вирішення приватноправових спорів між індивідами: а) через компетентні установи ЄС; б) через організаційно-правові механізми, передбачені національним законодавством держав-членів.

4. Публічно-правова медіація за участі ЄС ґрунтується на принципах, властивих інституту медіації (посередництва) як політичному (позасудовому) засобу розв'язання спорів, який визнається у теорії міжнародного права. При цьому його специфіка пов'язана із правовою природою ЄС, у тому числі особливостями розмежування повноважень ЄС і держав-членів у різних сферах правовідносин. Приватноправова медіація як один із альтернативних засобів розв'язання спорів у праві ЄС має свої особливості. Вона може використовуватися, по-перше, як засіб вирішення приватноправових спорів між індивідами, що виникають із комерційних правовідносин, через компетентні установи ЄС та, по-друге, як альтернативний засіб розв'язання спорів у цивільних, комерційних або сімейних справах через організаційно-правові механізми, визначені національним законодавством держав-членів на основі норм права ЄС.

5. У праві ЄС поряд з традиційними судовими засобами розв'язання міждержавних спорів передбачено альтернативні механізми врегулювання

суперечок. Застосування останніх прямо не регламентовано установчими договорами ЄС, водночас відповідно до актів вторинного права у рамках ЄС створено низку спеціалізованих установ, що можуть виконувати медіаційні функції: Європейську агенцію праці, Європейську агенцію з безпеки харчових продуктів, Європейську агенцію зі страхування та трудових пенсій, Європейську банківську агенцію, Європейську агенцію з цінних паперів і ринків. Європейська Комісія як представник наднаціонального об'єднання на наднаціональному рівні також може виконувати функції медіатора.

6. Із часів свого заснування Європейський Союз активно залучився до всеохоплюючих процесів із підтримання миру і безпеки, а медіація за участі ЄС поступово перетворилася на важливу складову його зовнішньої політики із попередження міжнародних конфліктів та миробудівництва. Залучення ЄС як «зовнішнього» медіатора відбувається на основі згоди держав спору, що може виражатися як у формі міжнародного договору, так і в формі політичних актів. У чинній редакції установчих договорів ЄС немає вказівки на медіацію як засіб, що може використовуватися Союзом для розв'язання міжнародних спорів, тим не менше його норми стали підґрунтям для прийняття низки політичних документів, які визначили подальшу стратегію імплементації проголошених цим Договором мети, цілей та завдань, серед яких центральне місце посідає Концепція мирної медіації 2020 р.

7. Запорукою успішного залучення ЄС як міжнародного миротворчого медіатора у процес розв'язання спорів є злагоджена робота системи установ Європейського Союзу. На сьогодні в рамках Європейського Союзу не існує окремої установи, спеціально уповноваженої виступати у якості медіатора при досягненні мети та реалізації завдань Спільної закордонної та безпекової політики. При цьому саме спеціальні представники, спеціальні посланники та постійні дипломатичні представники ЄС у третіх країнах найчастіше представляють ЄС як медіатора на міжнародному рівні і відповідно до мандату покликані сприяти вирішенню конфліктів та дотриманню домовленостей сторін.

8. Найважливішими актами Європейського Союзу, які прийняті з метою реалізації цілей Спільної закордонної та безпекової політики та стосуються питань міжнародної публічно-правової медіації, є Концепція щодо посилення можливостей медіації та діалогу від 10.11.2009 р. та Концепція мирної медіації ЄС від 11.12.2020 р. Зазначені політичні документи закладають основи скоординованого та сфокусованого підходу держав-членів ЄС та Союзу у цілому до розв'язання міжнародних конфліктів. Так, Концепція 2009 р. закріплює прагнення ЄС використовувати медіацію як першочерговий інструмент розв'язання кризових ситуацій, що виникають або тривають. Концепція 2020 року, ґрунтуючись на положеннях попереднього документу, розширює коло принципів, на яких базується медіаційна діяльність ЄС, зокрема за рахунок таких, як дотримання основоположних цінностей ЄС; багатошляхова медіація; інклюзивність; охоплюваність цілями закордонної та безпекової політики ЄС; застосування інтегрованого підходу ЄС; партнерства; чутливості конфлікту; прав людини; гендерної рівності та залучення жінок; врахування факторів, що пов'язані із кліматом та природними ресурсами; культурною спадщиною; підходу, заснованого на доказах. В обох документах медіація визнана невід'ємною складовою всеохоплюючої стратегії ЄС у сфері попередження конфліктів і кризового управління.

9. Медіація як один із позасудових засобів врегулювання спорів отримує закріплення лише в угодах про асоціацію «нового покоління», у яких передбачене створення зони вільної торгівлі та тісна співпраця у політичній, економічній та правовій сферах. Саме до таких угод належить Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом 2014 р., в якій саме розділ Розділу IV («Торгівля і питання пов'язані з торгівлею») передбачає можливість застосування медіації для вирішення відповідних спорів.

10. У праві Європейського Союзу медіація може застосовуватися не лише як засіб вирішення публічно-правових спорів, що пов'язані з

тлумаченням та виконанням міжнародно-правових угод, але й як механізм розв'язання приватноправових суперечок між індивідами (фізичними та юридичними особами). Така особливість пов'язана з природою права ЄС, яке є комплексною правовою системою, що характеризується симбіозом публічно-правових та приватноправових норм, які визначають правила поведінки Союзу, держав-членів, а також фізичних та юридичних осіб, що перебувають під їхньою юрисдикцією. На сьогодні на рівні ЄС прийнято низку актів вторинного права, що визначають мінімальні стандарти застосування інституту медіації. Центральне місце серед таких актів відводиться Директиві 2008/52/ЄС, яка слугує правовою основою зближення національного законодавства держав-членів у забезпеченні кращого доступу до правосуддя у цивільних і комерційних справах.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано розв'язання наукового завдання, яке полягає у встановленні особливостей еволюції та сучасної регламентації інституту медіації у міжнародному праві та специфіки застосування медіації у праві Європейського Союзу як засобу вирішення спорів між його державами-членами, між ЄС і третіми країнами та у випадках залучення ЄС як посередника у спорах між третіми країнами, а також розкритті особливостей правової регламентації застосування стандартів медіації у при вирішенні спорів між приватними особами.

Основними науковими й практичними результатами дослідження, отриманими у процесі виконання наукового завдання, є наступні:

1. Посередництво або міжнародна публічно-правова медіація є одним із найстаріших засобів вирішення спорів, які використовуються у міжнародних відносинах. Практика застосування медіації склалася ще в античний період, при цьому її сучасні стандарти формувалися у період Середньовіччя та у Новий час. Заборона війни як засобу вирішення міжнародних спорів та зобов'язання вирішувати їх мирними шляхом як основа інституту медіації отримують остаточне формально юридичне закріплення в якості принципу міжнародного права у Статуті ООН 1945 р.

2. Міжнародно-правова публічна медіація є однією з форм або засобів мирного вирішення міжнародних спорів (конфліктів) за участю та під керівництвом третьої нейтральної особи (тобто не учасника конфлікту) — посередника (медіатора), який не наділений правом ухвалювати обов'язкове для сторін рішення та який сприяє комунікації та досягненню домовленостей між сторонами конфлікту. Посередники (медіатори) надають допомогу учасникам спору/конфлікту виявити можливі варіанти його вирішення, що задовольняють інтереси усіх сторін, які беруть участь у спорі. За активної участі медіатора сторони добровільно приймають свідомі рішення, не відчуваючи при цьому тиску з боку один одного і не загрожуючи один одному.

3. Інститут міжнародної публічної медіації можна розглядати в об'єктивному та суб'єктивному аспектах. Медіація в об'єктивному сенсі поєднує матеріальні і процесуальні норми права (в тому числі і м'якого права), що регулюють суспільні відносини, які виникають під час врегулювання конфлікту через добровільне досягнення згоди між сторонами щодо взаємовигідних юридичних та (або) фактичних дій. У суб'єктивному сенсі публічно-правова медіація виступає як забезпечена правом діяльність сторін конфлікту та інших учасників процесу примирення, яка спрямована на застосування сукупності юридичних та інших (психологічних, аксіологічних тощо) засобів для вирішення конфлікту/спору, шляхом добровільного досягнення згоди сторонами про взаємоприйнятні юридичні та (або) фактичні дії, які у свою чергу спрямовані на усунення протиріч, що лежать в основі конфлікту/спору.

4. Тенденцією останніх років є регіоналізація механізмів вирішення міжнародних спорів, зокрема із застосуванням медіації. Як частина превентивної стратегії та дипломатії медіація (посередництво) є ефективним засобом недопущення зростання напруги у суспільстві та переростання конфлікту зі стадії зародження у стадію загострення, особливо тоді, коли до медіаційних процедур вдаються вчасно. Водночас міжнародна публічно-правова медіація відіграє важливу роль у постконфліктний період як неодмінний елемент миротворення. Саме міжнародні організації, передусім ООН, ОБСЄ, ЄС, ЕКОБАС, ОАД, залучені у якості медіаторів, сприяють не лише встановленню мирних відносин між сторонами конфлікту, а й забезпечують попередження можливої ескалації конфлікту між сторонами.

5. Європейський Союз, реалізуючи свою зовнішню політику, з часів заснування бере активну участь у якості медіатора у вирішенні та попередженні міжнародних конфліктів, а медіація стала невід'ємним інструментом його зовнішньої політики у сфері попередження міжнародних конфліктів і миротворення заради досягнення миру як однієї з ключових цілей ЄС. Не дивлячись на відсутність у чинній редакції установчих

договорів ЄС вказівки на медіацію як засіб, що може використовуватися Союзом для розв'язання міжнародних спорів, їхні норми стали підґрунтям для прийняття низки політичних документів, що спрямовані на утвердження ЄС як глобального медіатора.

6. Наявність розвиненої нормативної основи, чіткої політичної стратегії розв'язання спорів, значного арсеналу цивільних і військових інструментів антикризового управління, фінансових ресурсів, широкого міжнародного представництва та можливостей активної комунікації з переважною більшістю суб'єктів міжнародного права, поєднані з багаторічною бездоганною репутацією Союзу як «мирного проекту», що вдало знаходить баланс інтересів все більшої кількості держав-членів, які спільними зусиллями протистоїть новим викликам, визначають провідну роль Європейського Союзу як медіатора (посередника) у миротворчих процесах на різних рівнях локалізації міжнародних конфліктів.

7. У праві ЄС термін «медіація» («посередництво») використовується для позначення двох різних за правовою природою явищ – «публічно-правової медіації» та «приватноправової медіації». Публічно-правова медіація застосовується для розв'язання спорів (1) між державами-членами, (2) між Європейським Союзом і третіми країнами або (3) у випадках, коли ЄС безпосередньо виступає медіатором у спорах між третіми країнами як запрошений посередник. Головною метою міжнародної публічної медіації є збереження дружніх відносин між державами, а також сприяння миру та запобігання військовим конфліктам у цілому. Приватноправова медіація спрямована на розв'язання спорів між приватним особами (фізичними і юридичними) у межах національної юрисдикції, а також транскордонних спорів за участі суб'єктів, що є резидентами різних держав-членів. Приватноправова медіація як один із альтернативних засобів розв'язання спорів у праві ЄС може використовуватися (1) як засіб вирішення приватноправових спорів між індивідами, що виникають із комерційних правовідносин, через компетентні установи ЄС та (2) як альтернативний засіб

розв'язання спорів у цивільних, комерційних або сімейних справах через механізми, визначені національним законодавством держав-членів з урахуванням норм права ЄС.

8. На сьогодні на рівні Європейського Союзу не існує спеціалізованої установи, яка уповноважена виконувати посередницькі функції при розв'язанні публічно-правових і приватноправових спорів. Водночас у рамках організаційного механізму ЄС можна виділяти установи (органи), які безпосередньо не залучаються до процесу посередництва, однак сприяють належній реалізації цілей медіаційної політики ЄС (наприклад, Європейська Рада та Рада ЄС), та установи чи органів/посадових осіб, які можуть виступати медіаторами у процесі вирішення міжнародних спорів (наприклад, спеціальні представники ЄС по країнам чи регіонам, Підрозділ Європейської служби з питань зовнішньої діяльності із попередження конфліктів та медіаційної підтримки Директорату інтегрованого підходу до проблем миру та безпеки, Команда підтримки медіації та ін.). Окрім того, відповідно до актів вторинного права ЄС створено низку спеціалізованих установ, що можуть виконувати медіаційні функції у спорах між державами-членами: Європейську агенцію праці, Європейську агенцію з безпеки харчових продуктів, Європейську агенцію зі страхування та трудових пенсій, Європейську банківську агенцію, Європейську агенцію з цінних паперів і ринків.

9. У межах існуючої інституційної (організаційної) системи ЄС вбачається недоцільним заснування спеціалізованої допоміжної установи у сфері медіації та/або запровадження посади спеціального тематичного представника. За наявності численних установ ЄС, які прямо або опосередковано наділені повноваженнями для розв'язання спорів і пошуку компромісних для сторін рішень від імені Європейського Союзу, створення такої установи чи посади обтяжуватиме і ускладнювати цю систему.

10. На основі проведеного дослідження організаційно-правового механізму ЄС можемо зробити висновок про наявність тенденції до

посилення інституційного забезпечення участі ЄС як міжнародного медіатора у процесі розв'язання спорів між третіми країнами. Залучення ЄС як «зовнішнього» медіатора відбувається на основі згоди держав спору, що може виражатися як у формі міжнародного договору, так і в формі політичних актів.

11. Медіація як позасудовий механізм вирішення спорів між ЄС і третіми країнами може використовуватися як на основі двосторонніх міжнародних угод «нового покоління» – угод про асоціацію, так і у рамках Світової організації торгівлі згідно з Домовленостями про правила і процедури вирішення спорів у рамках СОТ. У міжнародних договорах Союзу вибір зазначених медіаційних механізмів визначається положеннями конкретної угоди. Можливим є (1) визнання пріоритету механізму вирішення спору за двосторонньою угодою; (2) надання пріоритету механізму вирішення спорів в рамках СОТ; (3) надання права сторонам обирати один із зазначених механізмів із застосуванням принципу *lis pendens*. Останній варіант найчастіше використовується у міжнародній договірній практиці.

12. Медіація є одним із позасудових механізмів вирішення міжнародних публічних спорів, які можуть виникати через відсутність єдиного підходу Сторін щодо тлумачення змісту положень Угоди про асоціацію з Україною 2014 р. або її добросовісного застосування, а також через неналежне виконання зобов'язань однією зі Сторін. Вона має низку переваг з-поміж інших засобів вирішення спорів. Зокрема, вона є універсальним механізмом, оскільки її предметом може бути будь-який спір, що стосується Розділу IV УА. Вона є більш гнучким способом розв'язання конфлікту, оскільки саме сторони за сприяння медіатора спільно визначають прийнятне для себе рішення. Крім того, пошук сторонами взаємовигідного рішення може сприяти більш ефективному розв'язанню проблем, пов'язаних із реалізацією зобов'язань у рамках Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС.

13. Медіація як засіб розв'язання приватно-правових спорів може використовуватися як у рамках організаційного механізму ЄС (переважно у сфері інтелектуальної власності через Відомство з інтелектуальної власності ЄС), так і в рамках національних юрисдикцій на основі норм права Європейського Союзу. Прийняті на рівні права ЄС норми слугують засобом гармонізації національного законодавства шляхом узгодження основних підходів щодо використання зазначеного механізму для розв'язання приватноправових спорів як у межах національної юрисдикції, а також транскордонних спорів за участі суб'єктів, що є резидентами різних держав-членів. Вони спрямовані на зближення національного законодавства держав-членів у забезпеченні кращого доступу до правосуддя як частини політики ЄС у сфері простору свободи, безпеки та справедливості, що охоплює доступ як до судових, так і позасудових засобів вирішення спорів, серед яких важливе місце відведено медіації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк О. А. Міжнародна публічна медіація: у пошуках максимальної ефективності. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 2. С. 348–354.
2. Базове дослідження із застосування правосуддя перехідного періоду в Україні: монографія / за заг. ред. А. П. Буценка, М. М. Гнатівського. Київ : "РУМЕС", 2017. 592 с.
3. Баймуратов М.О. Міжнародне публічне право. Харків : Одиссей, 2008. 704 с.
4. Баймуратов М. О. Міжнародне публічне право: підручник. Київ; Одеса: Фенікс, 2018. 760 с.
5. Богачова Л. Л. Система європейського та національного права. *Теорія і практика правознавства*. 2012. Т. 1. № 2. С. 1-8.
6. Буткевич В. Міжнародне право. Основи теорії: підручник; за ред. В. Буткевича. Київ : Либідь, 2002. 608 с.
7. Буткевич О.В. Історія міжнародного права: підручник. К.: Видавництво Ліра-К. 2013. 416 с..
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с.
9. Венская конвенция о праве международных договоров 1969 г. URL.: <http://www.un.org/mssian/document/convents/chronconl960.htm>.
10. Гарбар К. Д. Міжнародний спір: поняття та способи вирішення. Молодіжний науковий юридичний форум: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. до Дня науки, м. Київ, 16-17 трав. 2019 р / Вектор, Тернопіль, 2019. С. 62–65.
11. Гірник А.М. Основи конфліктології. К.: Києво-Могилянська академія, 2010. 222 с.

12. Гуменюк Б. І. Проблема посередництва в дипломатичній практиці: теоретичні засади та практичний підхід. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*, 1999. Вип. 2. С. 9-18.
13. Давиденко Д. Л. Примирливі процедури у європейській правовій традиції. Київ, 2013. 232 с.
14. Даневский В. П. Пособие к изучению истории и системы международного права. Вып. I. Харьков: Типография А. Н. Гусева, 1892. 230 с.
15. Декларация о предотвращении и устраниении споров и ситуаций, которые могут угрожать международному миру и безопасности, и о роли Организации Объединённых Наций в этой области 1988 г. URL.: <http://www.un.org/russian/document/gadocs/convres/r43-51.pdf>.
16. Декларация принципов, регулирующих отношения между государствами - членами Совещания по взаимодействию и мерам доверия в Азии 1999 г. *Дипломатический вестник*. 1999. № 11. С. 8-12.
17. Декларация тысячелетия Организации Объединенных Наций Утверждена резолюцией 55/2 Генеральной Ассамблеи от 8 сентября 2000 года. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_621
18. Декларация про посилення ефективності принципу відмови від загрози силою або її застосування в міжнародних відносинах 1987р від 18.11.1987 г. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_571#Text
19. Декларация про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй від 24.10.1970 року. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_569
20. Демиденко Г.Г. Історія вчень про право і державу: Підручник. Харків : Консум. 432с.
21. Демидов Д. Поняття та види мирних засобів вирішення міжнародних спорів. Scientific Collection «InterConf». 2022. № 51. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/926>;

22. Директива № 2008/52/ЄС Європейського Парламенту і Ради про деякі аспекти посередництва (медіації) в цивільних та комерційних справах від 21.05.2008. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a95#Text
23. Дмитрієв А. Вестфальський мир 1648 року: витоки сучасного міжнародного права. *Людина і політика*. 1999. № 2. С. 21-25.
24. Дмитрієв А. І., Муравйов В. І. Міжнародне публічне право: Навч. посібник / Відп. ред. Ю. С. Шемшученко, Л. В. Губерський. Київ : Юрінком Інтер, 2000. 640 с.
25. Єрмоєнко Г. Медіація як спосіб вирішення суперечок. URL: <http://innovations.com.ua/uk/interview/6/39/374>
26. Загальний акт про мирне вирішення міжнародних спорів від 26 вересня 1928 р. з поправками, внесеними Генеральною Асамблеєю ООН від 28 квітня 1949 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_f68.
27. Задорожній О. В. Поняття та нормативні вимоги основних принципів міжнародного права. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. / редкол.: В. В. Завальнюк (голов. ред.) [та ін.] ; відп. за вип. М. В. Афанасьєва. Одеса : Юрид. л-ра, 2015. Вип. 75. С. 242–255.
28. Заключний акт Народи з безпеки та співробітництва в Європі 1975 р. URL.: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_055.
29. Іванов А. Г. Міжнародно-правове регулювання діяльності органів з встановлення фактів при розв'язанні міжнародних спорів: дис. на здоб. наук.звання доктор філософії. Спеціальність 293 «Міжнародне право». Національний юрид. універ. імені Ярослава Мудрого. Харків, 2021. 209 с.
30. Івчук Ю. Ю., Івчук К. І., Примак Ю. О. Медіація як спосіб вирішення міжнародних спорів. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2018. № 2 (36). С. 7-15.
31. Історія європейської інтеграції від Римської імперії до Європейського Союзу : монографія / під ред. І. В. Яковюка. К.: Ред. журн. «Право України», 2012. 208 с.
32. Кармаза О. Інститут медіації: основні концепції

розвитку. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 24-28.

33. Комарова Т. В. Юрисдикція Суду Європейського Союзу: монографія. Харків: Право, 2010. 360 с.

34. Конвенція о биологическом разнообразии 1992 г. Официальный сайт ООН. URL.: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/biodiv.shtml

35. Конвенция о международной ответственности за ущерб, причинённый космическими объектами, 1972 г. URL.: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/damage.shtml.

36. Конвенция о праве несудоходных видов использования международных водотоков 1997 г. URL.: <http://www.un.org/russian/documen/convents/watcrs.pdf>.

37. Конвенция о трансграничном воздействии промышленных аварий 1992 г. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_262#Text

38. Конвенция ООН по морскому праву 1982 г. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_057#Text

39. Конвенція з примирення і арбітражу в рамках НБСЄ 1992 р. *Зібрання чинних міжнародних договорів України*. 2006, № 6. Ст. 1345.

40. Конвенція про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності від 14.11.1970. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_186#Text

41. Конвенція про мирне розв'язання міжнародних зіткнень від 18.10.1907 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_938

42. Конвенція про процедуру міжнародного митного транзиту під час перевезення вантажів залізничним транспортом із застосуванням накладної УМВС від 09.02.2006. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_372#Text від 9 лютого 2006 р.

43. Конвенція про режим судноплавства на Дунаї від 18.08.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_175#Text

44. Костюченко Я. М. Механізм вирішення спорів в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. 2019. Вип. 56, том 2. С. 144-147.
45. Крестовська Н.М., Матвеева Л.Г. Теорія держави і права: Елементарний курс. Видання друге. Харків: ТОВ «Одіссей», 2008. 432 с.
46. Левин Д. Б. Принцип мирного разрешенія международных споров. М.: Наука, 1977. 112 с.
47. Лукашук І. І. Міжнародне право. Загальна частина: підручник для студентів юридичних факультетів і вузів. Вид. 3-е, перероб. і доп. М.: Волтерс Клувер, 2005. 415 с.
48. Мазаракі Н. А. Зміст і значення принципу добровільності медіації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 1. С. 24-27.
49. Мазаракі Н. А. Теоретико-правові засади запровадження медіації в Україні: дис. ... докт.юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2019. 484 с.
50. Мазаракі Н.А. Механізми вирішення спорів у рамках Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом. *Право і суспільство*. 2018 №5.С. 212-216
51. Маланчук Пітер. Вступ до міжнародного права за Ейкхерстом / Переклад з англ. Харків, Консум, 2020. 592 с.
52. Манильская декларация о мирном разрешении международных споров 1982 г. Официальный сайт ООН. URL: <http://www.un.org/rossian/document/gadocs/convracs/r37-10.pdf>.
53. Мартенс Ф.Ф. Собрание трактатов и конвенций, заключённых Россией с иностранными державами. Т. II. Спб, 1875. 532 с.
54. Крестовська Н. Медіація в міжнародних конфліктах Середньовіччя та Модерної доби. *Підприємництво, господарство і право*. 2020, № 10. С. 324-331.
55. Миколаєнко Я. Ю. Гаазькі конвенції 1899 та 1907 рр. про мирне вирішення міжнародних суперечок. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2015, Вип. 32(3). С. 179-181.

56. Миколаєнко Я.Ю. Медіація як ефективний засіб вирішення міжнародних конфліктів. *Наше право*. 2015. № 3. С.184-188.
57. Міжнародне право : підручник / Л. Д. Тимченко, В. П. Кононенко. Київ : Знання, 2012. 631 с.
58. Міжнародне право: Навч. посібник / За ред. М. В. Буроменського. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 336 с.
59. Міжнародне право. Основи теорії: Підручник / За ред. В. Г. Буткевича. Київ : Либідь, 2002. 608 с.
60. Міжнародне право. Основні галузі: Підручник. За ред. В.Г. Буткевича. Київ : Либідь, 2004. 816 с.
61. Міжнародне публічне право: Підручник. 2-ге вид. / за ред. В.М. Репецького. К., 2012. 437 с.
62. Моїсеєнко О. М. Деякі міркування щодо можливості використання міжнародно-правової медіації під час BREXIT. *Україна і Європейський Союз: шлях до сталого розвитку* : зб. наук. ст. за матеріалами І наук. практ. конф. з європ. права, м. Харків, 24 квіт. 2018 р. Харків, 2018. С. 29–33.
63. Моїсеєнко О. М. Директива 2008/52/ЄС як інструмент гармонізації медіаційного законодавства держав-членів ЄС. *Конституційні принципи місцевого самоврядування та регіональна політика ЄС*: тези доп. міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 24 квіт. 2020 р. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2020. С. 246-249.
64. Моїсеєнко О. М. Медіація в системі вирішення спорів за Угодою про асоціацію між Україною та ЄС 2014 р. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Право», 2020, випуск 29. С. 309-317. DOI: doi.org/10.26565/2075-1834-2020-29-41
65. Моїсеєнко О. М. Медіація як альтернативний засіб розв'язання міжнародних спорів між державами-членами ЄС. *Visegrad Journal on Human Rights*, 2021. № 2. С. 220-224.

66. Муравйов В. І. Способи і механізми врегулювання спорів в угодах Європейського Союзу про асоціацію. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 6. С. 69-74.
67. Нгуен Куок Динь, Патрик Дайе, Алэн Пелле *Международное публичное право*, т. 2, кн. 3: *Международные отношения* Киев: Сфера, 2001. 410 с.
68. Ніколенко І. І. Проблеми визначення міжнародного конфлікту. *Вісник академії адвокатури України*. 2013, № 1. С. 204–207.
69. Общий акт о мирном разрешении международных споров от 26.09.1928 г. (с поправками, внесенными Генеральной Ассамблеей ООН 28.04.1949 г.). Офіційний сайт ВР України. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_f68#Text
70. Пакт Лиги арабских государств. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_256#Text
71. Поглиблення відносин між ЄС та Україною: Що, чому і як? / за ред. М. Емерсона, В. Мовчан. Вид. 2-е. Брюссель (CEPS), Київ (Ін-т економічних досліджень і політичних консультацій), 2018. 288 с.
72. Подковенко Т.О. *Правова природа медіації. Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід / Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Тернопіль, ТНЕУ, 21-22 квітня 2018 р. С. 59-61.*
73. Поліщук М.Я. Поняття медіації як альтернативного методу вирішення спорів. *Держава і право*. 2014, № 65. С. 134-139.
74. Посельський В. *Європейський Союз: інституційні основи європейської інтеграції*. Київ : Смолоскип, 2002. 168 с.
75. *Право Європейського Союзу: основи теорії : підручник / за ред. І. В. Яковюка*. Харків : Право, 2019. 360 с.
76. Пушмин Э.А. *Посредничество в международном праве*. Минск, 1970. 167 с.

77. Пушмин Э. А. Мирное разрешение международных споров (международно-правовые вопросы). Минск, 1974. 176 с.
78. Резолюция 1325 (2000) Совета Безопасности ООН, принятая на его 4213-м заседании 31.10.2000 года. Женщины. Мир. Безопасность. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_669#Text
79. Скакун О.Ф. Теорія права і держави : підручник. Київ : Правова єдність, 2009. 520 с.
80. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Т. 1. К.: Наукова думка, 1970. 799 с.
81. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Т. 3. К.: Наукова думка, 1972. 744 с.
82. Споразумение за асоцииране между Европейския съюз и неговите държави членки, от една страна, и Украйна, от друга страна, 2014. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0529\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0529(01)&from=EN)
83. Статут Міжурядового комітету зі сприяння поверненню культурних цінностей країнам їх походження або їх реституції в разі незаконного присвоєння URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_768#Text
84. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. Статут, Міжнародний документ від 26.06.1945. Офіційний сайт ВР України. URL.: <http://zakon1.rada.gov.ua/>
85. Степаненко Т. В. Європейські стандарти медіації в цивільно-правових спорах та їх упровадження в Польщі та Чехії. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 3/2021. С. 131-135.
86. Тарасов О. Структура міжнародно-правової реальності: онтологічний та гносеологічний аспекти. *Філософія права і загальна теорія права*. 2019. № 1. С. 168–174.
87. Таубе М. История зарождения современного международного права. (Средние века) : исследование. Т. 2. Часть особенная. Принципы мира

и права в международных столкновениях средних веков / М. А. Таубе. - Харьков : Паровая Тип. и Литогр. Зильберберг, 1899. 361 с.

88. Тимченко Л. Міжнародне право : [навчальний посібник] / Л. Тимченко. Київ : Університет «Україна», 2007. 224 с.

89. Тропін З. В. Криза універсалізму в діяльності мирних засобів вирішення міжнародних спорів та їх регіоналізація. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 2. С. 351-354.

90. Тропін З. В. Сучасна основа вирішення міжнародних спорів: принцип мирного вирішення міжнародних спорів чи принцип захисту прав та інтересів суб'єктів міжнародних правовідносин. *Часопис Київського університету права*. 2017. С. 358-362.

91. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, 2014 р. *Офіц. вісн. України*. 2014. № 75. Ст. 212.

92. Українська РСР у міжнародних відносинах: Міжнародні договори, конвенції, угоди та інші документи, які складені за участю Української РСР або до яких вона приєдналася (1945–1957) / Упор. К. С. Забігайло. Київ : Держполітвидав УРСР, 1959. 751 с

93. Устав Организации ООН по промышленному развитию от 08.04.1979. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_073#Text

94. Харитонов, О. І. Порівняльне право Європи. Основи порівняльного правознавства: Європейські традиції : посібник / О. І. Харитонов, Є. О. Харитонов. 2-ге вид., допов. Харків : Одиссей, 2006. 624 с.

95. Хартия Шанхайской организации сотрудничества 2002 г. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_217#Text

96. Хорольський Р. Б. Правові засоби вирішення міжнародних спорів у рамках Європейського Союзу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11 – міжнародне право. Харків, 2001. 201 с.

97. Хорольський Р. Б. Принцип свободи вибору засобів мирного вирішення міжнародних спорів. *Проблеми законності*. 2000. Вип. 43. С. 212–219.
98. Яковюк І. В. Правові основи інтеграції до ЄС: загальнотеоретичний аналіз : монографія. Харків : Право, 2013. 760 с.
99. Яновский М. В. Мирные средства разрешения международных споров. Ташкент, Изд-во САГУ, 1957. 44 с.
100. A more secure world - Our shared responsibility: Report of the High-level Panel on Threats, Challenges and Change. UN L/59/565, 02.12.2004 г. URL.: https://www.un.org/peacebuilding/sites/www.un.org.peacebuilding/files/documents/hlp_more_secure_world.pdf
101. Accord d'Association entre l'Union européenne et ses États membres, d'une part, et l'Ukraine, d'autre part 2014. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0529\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0529(01)&from=EN)
102. Accordance with international law of the unilateral declaration of independence in respect of Kosovo. International Court of Justice. 22 July 2010. URL.: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/141/141-20100722-ADV-01-00-EN.pdf>
103. Acuerdo de Asociación entre la Unión europea y sus Estados Miembros, por una parte, y Ucrania, por otra 2014. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0529\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0529(01)&from=EN)
104. Agreement between the European Union and Japan for an Economic Partnership 2018. URL: https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2018/august/tradoc_157228.pdf
105. Agreement establishing an association between the European Community and its Member States, of the one part, and the Republic of Chile, of the other part, 2002. URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:f83a503c-fa20-4b3a-9535-f1074175eaf0.0004.02/DOC_2&format=PDF

106. Agreement establishing an Association between the European Union and its Member States, on the one hand, and Central America on the other, 2012. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22012A1215\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22012A1215(01)&from=EN)

107. Agreement for Peace and Reconciliation in Mali Resulting from the Algiers Process of 24 July 2014. URL: https://www.un.org/en/pdfs/EN-ML_150620_Accord-pour-la-paix-et-la-reconciliation-au-Mali_Issu-du-Processus-d'Alger.pdf

108. Agreement on Principles of Relations between Serbia and Montenegro within the State Union of 14.03.2002. URL: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/declarations/73447.pdf

109. Agreement on the European Economic Area 1992. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A21994A0103%2801%29>

110. An agenda for peace : preventive diplomacy, peacemaking and peace-keeping : report of the Secretary-General pursuant to the statement adopted by the Summit Meeting of the Security Council on 31 January 1992. UN Doc. A/47/277 - S/24111 of 17 June 1992. URL: https://www.un.org/ruleoflaw/files/A_47_277.pdf

111. Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part 2014. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A22014A0529%2801%29>

112. Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, of the one part, and Georgia, of the other part, of 27 June 2014. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0830\(02\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0830(02))

113. Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, of the one part, and the Republic of Moldova, of the other part, of 27 June 2014. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2014.260.01.0004.01.ENG

114. Barcik Jacek, Srogozs Tomasz. Prawo międzynarodowe publiczne / Jacek Barcik, Tomasz Srogozs. - Warszawa : Beck, 2007. - XXI, 537 s.
115. Beber, B. (2012). International Mediation, Selection Effects, and the Question of Bias. *Conflict Management and Peace Science*, 29(4), 397-424.
116. Bercovitch, J. Mediation Success or Failure: A Search for the Elusive Criteria. *Cardozo Journal of Conflict Resolution*. 2006. Issue 7, pp. 289-302.
117. Bercovitch, J. Structure and Diversity of Mediation, *Mediation in International Relations, Multiple Approaches to Conflict Management*, edited by Jacob Bercovitch and Jeffrey Z. Rubin, Macmillan Press Ltd, Great Britain, 1992. xviii + 302 p.
118. Bergman J. The European Union as a Peace Mediator / Oxford Research Group. Breaking the cycle of violence. 17.06.2017. URL: <https://www.oxfordresearchgroup.org.uk/blog/the-european-union-as-a-peace-mediator>
119. Bilder R.B. International dispute settlement and the role of international adjudication. *Emory Journal of International Dispute Resolution*. 1987. № 2. P. 142–173.
120. Blix H. The Principle of Peaceful Settlement of Disputes / The Legal Principles Governing Friendly Relations and Co-operation Among States in the Spirit of the United Nations Charter: Lectures Delivered during the Seminar Organized by the World Federation of United Nations Associations, Smolenice Castle, Czechoslovakia, April 20–24, 1965. Leyden: A. W. Sijthoff, 1966. 152 p.
121. Boas, Gideon Public International Law Contemporary Principles and Perspectives, Edward Elgar Publishing Limited. USA, 2012. 400 p.
122. Böhmelt, T. International Mediation Interaction: Synergy, Conflict, Effectiveness. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften. 145 p.
123. Böhmelt, T. Why Many Cooks if They Can Spoil the Broth? The Determinants of Multiparty Mediation. *Journal of Peace Research*, 2012, 49(5), pp. 701–715.

124. Bourely C. Bibliography on the Peaceful Settlement of International Disputes. Geneva: Henry Durant Institute, 1990. 276 p.
125. Cannes European Council 26-27 June 1995. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/21189/cannes-european-council.pdf>
126. Case concerning the Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (*Nicaragua v. United States of America*), Judgment of 27.06.1986. *International Court of Justice Reports*. 1986. P. 145.
127. Cavare L. Le droit international public positif. Paris., 1962. P. 182
128. Christian Djefal. Mediation in International Law: Mapping its Specifics for Comparison. *Mediação e Conflitos/Internacionais International Conflicts and Mediation*. Global Mediation. Rio, 2014. P. 15-48
129. Coibion T. How Effective Is the EU as a Mediator? The Case of the Former Yugoslav Republic of Macedonia. *EU Diplomacy Papers*. 2016. № 1. 33 p.
130. Collier, P. (2003). *Breaking the Conflict Trap: Civil War and Development Policy*: World Bank Publications. 243 p.
131. Comprehensive Economic and Trade Agreement (CETA) between Canada, of the one part, and the European Union and its Member States, of the other part, 2016. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A22017A0114%2801%29>
132. Concept on EU Peace Mediation of 11.12.2020. URL: <https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/st13951.en20.pdf>
133. Concept on Strengthening EU Mediation and Dialogue Capacities of 10.11.2009. URL: http://eeas.europa.eu/archives/docs/cfsp/conflict_prevention/docs/concept_strengthening_eu_med_en.pdf
134. Constitutive Act of African Union of 11.07.2000. URL: https://au.int/sites/default/files/pages/34873-file-constitutiveact_en.pdf
135. Council conclusions on conflict prevention of 20.06.2011. URL: <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/122911.pdf>

136. Council Conclusions on EU Peace Mediation of 07.12.2020. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13573-2020-INIT/en/pdf>
137. Council Conclusions on the Integrated Approach to External Conflicts and Crises of 22.01.2018. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-5413-2018-INIT/en/pdf>
138. Council Decision 2000/354/CFSP of 22.05.2000 setting up a Committee for civilian aspects of crisis management. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32000D0354>
139. Council Decision 2001/78/CFSP of 22.01.2001 setting up the Political and Security Committee. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32001D0078>
140. Council Decision 2020/489 of 04.04.2020 appointing the European Union Special Representative for the Belgrade-Pristina Dialogue and other Western Balkan regional issues. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2020.105.01.0003.01.ENG&toc=OJ%3AAL%3A2020%3A105%3ATOC
141. Council Decision of 26.07.2010 establishing the organisation and functioning of the European External Action Service (2010/427/EU). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32010D0427&from=EN>
142. Council Regulation (EC) No 381/2001 of 26.02.2001 creating a rapid-reaction mechanism. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32001R0381>
143. Council Regulation (EC) No 6/2002 of 12.12.2001 on Community designs. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32002R0006>
144. Council Regulation (EC) No 975/2003 of 05.06.2003 opening and providing for the administration of a tariff quota for imports of canned tuna covered by CN codes 16041411, 16041418 and 16042070. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32003R0975>

145. Covenant of League of Nations. URL.: <https://libraryresources.unog.ch/ld.php?content id=32971179>
146. Cremers J. The European Labour Authority and rights-based labour mobility. *ERA Forum*. 2020. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s12027-020-00601-1#citeas>
147. Crisis Bargaining and Third-Party Mediation: Bridging the Gap. *International negotiation*. Vol.12, № 2,2007. P. 249-274
148. Crocker C.A., Hampson, F.O. and Aall, P. (eds) *Herding Cats: Multiparty Mediation in a Complex World*, United States Institute of Peace, Washington DC, 1999. pp. 135–157.
149. Crocker, C.A. (1999). *Peacemaking in Southern Africa: The Namibia–Angola Settlement of 1988*, in Crocker, C.A., Hampson, F.O. and Aall, P.R. (eds) *Herding Cats: Multiparty Mediation in a Complex World*, United States Institute of Peace Press, Washington DC, pp. 207–244.
150. Decision No 2013-3 of the Presidium of the Boards of Appeal of 05.07. 2013 on the amicable settlement of disputes. URL: https://euipo.europa.eu/tunnel-web/secure/webdav/guest/document_library/contentPdfs/law_and_practice/presidium_boards_appeal/presidium_decision_2013-3_en.pdf
151. Decision no. 3/11 elements of the conflict cycle, related to enhancing the OSCE’s capabilities in early warning, early action, dialogue facilitation and mediation support, and post-conflict rehabilitation. Vilnius 7/12/201. OSCE. MC(18) Journal No. 2, Agenda item 8.
152. Demande en interprétation de l’arrêt du 15.06.1962 en l’affaire du Temple de Préah Vihéar (Cambodge c. Thaïlande) (Cambodge c. Thaïlande), arrêt, C.I.J. Recueil 2013, p. 281.
153. Directive 2008/52/EC on certain aspects of mediation in civil and commercial matters of 21.05.2008. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/GA/TXT/?uri=CELEX:32008L0052>

154. Directive 2013/11/EU of the European Parliament and of the Council of 21 May 2013 on alternative dispute resolution for consumer disputes and amending Regulation (EC) No 2006/2004 and Directive 2009/22/EC (Directive on consumer ADR). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32013L0011>

155. Dohoda o přidružení mezi Evropskou unií a jejími členskými státy na jedné straně a Ukrajinou na straně druhé 2014. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0529\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0529(01)&from=EN)

156. Dufournier Sander M.-O. C. Modern European Forms of Non-voluntary Mediation: The Case of England in Comparative Perspective / Marie-Odile C. Dufournier Sander, Thesis subm. for the Degree of Master of Philosophy. University of Leicester, 2017. 250 p.

157. Eckstein Arthur M. Greek Mediation in the First Macedonian War, 209-205 B.C. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*. Bd. 51, H. 3 (3rd Qtr., 2002), pp. 268-297.

158. Enhanced Partnership and Cooperation Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and the Republic of Kazakhstan, of the other part, 2015. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A22016A0204%2801%29>

159. Esplugues C. Civil and Commercial Mediation in the E.U. after the transposition of the Directive 2008/52/EC on Mediation in Civil and Commercial Matters / Carlos Esplugues // *Civil and Commercial Mediation in Europe: Cross-Border Mediation*. Vol. II / Edit. by C. Esplugues. Intersentia, 2014. 772 p.

160. EU Global Strategy «Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe» of 28.06.2016. URL: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eugs_review_web_0.pdf

161. EU Special Representatives / European Union External Action. URL: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/3606/eu-special-representatives_en

162. EU-China Comprehensive Agreement on Investment. The Agreement in Principle of 30.12.2020. URL: https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2020/december/tradoc_159242.pdf
163. Euro-Mediterranean Agreement establishing an association between the European Communities and their Member States, of the one part, and the State of Israel, of the other part, 1995. URL: http://www.eeas.europa.eu/archives/delegations/israel/documents/eu_israel/asso_agree_en.pdf
164. European Code of Conduct for Mediators 2004. URL: https://e-justice.europa.eu/63/EN/eu_rules_on_mediation
165. European Convention for the peaceful settlement of disputes 29.04.1957. URL.: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20320/volume-320-I-4646-English.pdf>
166. European Labour Authority. About. URL: <https://www.ela.europa.eu/>
167. European Parliament. Target efforts to mediate in disputes. URL: <https://www.europarl.europa.eu/globaldemocracysupport/en/mediation-&-dialogue/meps-as-mediators.html>
168. European Union Programme for the Prevention of Violent Conflicts of 07.06.2001. URL: <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%209537%202001%20REV%201#:~:text=The%20European%20Union%2C%20through%20this,a%20global%20culture%20of%20prevention.>
169. Fenwick Ch. G. The Progress of International Law during the Last Forty Years. *Cours droit intern, public*. 1951 (11). Vol 79. P. 57-58.
170. Fonck D. Parliamentary Diplomacy and Legislative-Executive Relations in EU Foreign Policy: Studying the European Parliament's Mediation of the Macedonian Political Crisis (2015–17). *Journal of Common Market Studies*. 2018. Vol. 56, Issue 6, pp. 1305-1322.
171. Fouéré E. The EU Special Representatives: A dwindling but resilient resource at the service of EU Foreign and Security Policy. CEPS Policy Brief. 2016, No 348. 10 p.

172. Fred Tanner. Conflict Prevention and Conflict Resolution: Limits of Multilateralism. *International Review of the Red Cross*, September (2000). URL: <https://www.icrc.org/en/doc/resources/documents/article/other/57jqj2.htm>

173. Free Trade Agreement between the European Union and the Socialist Republic of Viet Nam 2019. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22020A0612\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22020A0612(01)&from=EN)

174. Gary S. Mendoza, *Mediation as an Instrument of International Crisis Management: Cyprus-A Case Study*, 7 YALE J. INT'L L. (1981). URL: <https://digitalcommons.law.yale.edu/yjil/vol7/iss2/5>

175. General Assembly Resolution “Strengthening the role of mediation in the peaceful settlement of disputes, conflict prevention and resolution”, 31.07.2014. A/RES/68/303. URL: <https://peacemaker.un.org/GA%20Resolution%20A/RES/70/304>

176. Gleditsch, K. S. (2007). Transnational Dimensions of Civil War. *Journal of Peace Research*, 44(3), 293-309 p.

177. Global Support Democracy. European Parliament. URL: http://www.epgencms.europarl.europa.eu/cmsdata/upload/c4508216-987c-4606-a459-edd2e81d05a0/European-Parliament_Global-democracy-support_brochure_EN.pdf

178. Green Paper on Alternative Dispute Resolution in Civil and Commercial Law of 19.04.2002. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52002DC0196&from=EN>

179. Greig J. Michael, Diehl Paul F. *International Mediation*. Cambridge: Polity Press. 224 pp

180. Guidelines on appointment, mandate and financing of EU Special Representatives of 11.03.2014. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7510-2014-INIT/EN/pdf>

181. Handbook on the peaceful settlement of disputes between States. UN. Office of Legal Affairs. Codification Division. New York: UN, 1992. P. 98 – 99.

182. Hansel T. P. Developing Countries and the WTO: the need for more mediation. *Harvard Negotiation Law Review*, Vol. 9, 2004. P. 331-363.
183. Henderson, Ernest F. Select Historical Documents of the Middle Ages. London, 1896 . The Peace of Venice; 1177. Avalon Project. Documents in Law, History and Diplomacy. URL: <https://avalon.law.yale.edu/medieval/venice.asp>
184. Herrberg A. International Peace Mediation: a New Crossroads for the European Union. *EU Crisis Management Papers Series*. DCAF-Brussels – ISIS Europe, 2012. 28 p.
185. Howorth J. The Political and Security Committee: a case study in “supranational inter-governalism”. *Les Cahiers Europeens*. 2010, № 1. 25 p.
186. Iji, T. “Multiparty Mediation in Tajikistan: The 1997 Peace Agreement,” *International Negotiation*, Vol. 6, No. 3, 2001 pp. 357–385.
187. Implementation of the recommendations contained in the report of the Secretary-General on the causes of conflict and the promotion of durable peace and sustainable development in Africa : Report of the Secretary-General. A_65_152_S_2010_526-EN – PDF. URL.: <https://digitallibrary.un.org/record/688496>
188. Implementing the EU Concept on Mediation: Learning from the Cases of Sudan and the Great Lakes / European Parliament Directorate-General for External Policies. Policy Department. June 2011. URL: https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/0611eu_sudan.pdf
189. Inter-American Treaty on Good Offices and Mediation. *The American Journal of International Law*. Vol. 31, No. 2, Supplement: Official Documents (Apr., 1937), pp. 64-66
190. International Commercial Intellectual Property Co-Mediation Rules:European Union Intellectual Property Office Boards of Appeal (EUIPO BoA) & Shanghai Commercial Mediation Center (SCMC))of 01.07.2020. URL: https://euipo.europa.eu/tunnel-web/secure/webdav/guest/document_library/contentPdfs/law_and_practice/mediation/Co-mediation_rules_en.pdf

191. International Law. By L. Oppenheim. Vol. II. Disputes, War and Neutrality. 6th ed. Edited by H. Lauterpacht. New York, London and Toronto: Longmans, Green & Co., 1940. pp. xliv, 766.
192. International Mediation / J. Michael Greig and Paul F. Diehl. Cambridge, UK: Polity Press, 2012. 224 p.
193. Jackson J. H. The World Trading System. Law and Policy of International Economic Relations, 2d ed. MIT Press, 1997. 454 p.
194. Jessop, M., Aljets, D. & Chacko, B. (2008). The Ripe Moment for Civil Society. *International Negotiation*, 13(1), 2008, 93–109.
195. Joseph Duss-von Werdt, homo mediator. Geschichte und Menschenbild der Mediation, Stuttgart: Verlag Klett-Cotta, 2005, 296 p.
196. Kelsen H. Peace Through Law. Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 1944. xii, 155 pp. Reprinted 2001 by The Lawbook Exchange, Ltd.
197. Khasanova L., Abdullin A. Pacific Means of Dispute Settlement in the WTO: Challenges and Perspectives. *Scientific Journal "National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald"*. 2018, № 1. P. 829-832.
198. Kovach K. Mediation. Principles and Practice. 3rd ed. Saint Paul, 2004. 624 p.
199. Kraatz S. European Labour Authority: Workshop summary report / European Parliament. Policy Department for Economic, Scientific and Quality of Life Policies. June, 2018. URL: <https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/194360/WORKSHOP%20SUMMARY%20REPORT-original.pdf>
200. Lesaffer, R. (2018). The congress of Aachen [Aix-la-Chapelle] and the completion of the Vienna system. Web publication/site, Oxford University Press. <http://opil.ouplaw.com/page/congress-of-aachen>
201. Madrid European Council, 15-16.12.1995. URL: https://www.europarl.europa.eu/summits/mad1_en.htm
202. Maganza G. The Treaty of Amsterdam's Changes to the Common Foreign and Security Policy Chapter and an Overview of the Opening of the

Enlargement Process. *Fordham International Law Journal*. 1998, Vol. 22. Issue 6. P. S174-S186.

203. Makhashvili. Conflict Management, International Mediation and the European Union. *Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Серія «Міжнародні відносини»*. 2016. № 1(44/45). С. 22-29.

204. Mediation Support Team. Factsheet / European External Action Service. URL: http://www.eeas.europa.eu/archives/docs/factsheets/docs/factsheet_eu-mediation-support-team_en.pdf

205. Mediation. Questions and Answers / European Union Intellectual Property Office. URL: <https://euipo.europa.eu/ohimportal/en/faq-mediation>

206. Melin Molly M., M. (2013). When States Mediate. *Penn State Journal of Law & International Affairs*, 2(1).P. 78-90.

207. Michal Alberstein, Forms of Mediation and Law: Cultures of Dispute Resolution, 22 Ohio St. J. on Disp. Resol. 321 (2007).

208. Mirimanova N. The European Union as a peace mediator. *Civil Society Dialogue Network Discussion Paper*.2020. No. 14. URL: http://eplo.org/wp-content/uploads/2020/03/EPLO_CSDN_Discussion_Paper_EU_Mediation.pdf

209. Missironi A. The New EU Foreign Policy System after Lisbon: a Work in Progress. *European Foreign Affairs Review*. 2010. Vol. 15. P. 427-452.

210. Mmbaga. Dispute settlement by the OAU : a study of the protocol of the Commission of Mediation, Conciliation and Arbitration. Dar es Salaam [Tanzania] : Centre for Foreign Relations, 1981.75 p.

211. Moiseenko O. M. Mediation as a Mechanism of Dispute Resolution between EU Member-States (Institutional Dimension). *Державне будівництво та місцеве самоврядування: зб. наук. пр. / редкол.: С. Г. Серьогіна (голова) та ін. Харків : Право, 2022. Вип. 43. Р. 413-426. DOI: <https://doi.org/10.31359/1993-0941-2022-43-413>*

212. Moiseienko O. M. The History of the Mediation Institute in International Public Law in the Pre-Westphalian Period. *Форум Права*, 2021. № 69(4), 48–55. DOI: doi.org/10.5281/zenodo.5529515
213. Mwangiri M. Who Will Bell the Cat? Article 3(2) of the OAU Charter and the Crisis of OAU Conflict Management. Institute of Diplomacy and International Studies, University of Nairobi, 1995. 24 p.
214. Mediacje. Teoria i praktyka / pod red. E. Gmurzyńska, R. Morek. Warszawa : Wolters Kluwer. 2018. 309 p.
215. Natural Resources and Conflict: A Guide for Mediation Practitioners (2015) / United Nations Department of Political Affairs and United Nations Environment Programme. URL: https://postconflict.unep.ch/publications/UNDPA_UNEP_NRC_Mediation_full.pdf
216. Negotiation or Mediation?: An Exploration of Factors Affecting the Choice of Conflict Management in International Conflict. *Negotiation Journal*. Vol. 17, N.1, January 2001. P. 59 - 77.
217. Negotiations and Agreements. Current state of play / Official website of the European Union. European Commission. URL: https://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/negotiations-and-agreements/#_in-place
218. New approaches to international mediation / Ed. By R. Mitchell and K. Webb. Greenwood Press NY. Westport, Connecticut. London, 1988. 255 p.
219. Niklas L.P. Swanström, Regional Cooperation and Conflict Management: Lessons from the Pacific Rim (Uppsala: Department of Peace and Conflict Research, 2002).
220. Nuclear Tests (Australia v. France), Judgment, I.C.J. Reports 1974.
221. O'Donnell H. The European Union as a Mediator in Israel-Palestine: Operations Cast Lead and Protective Edge. *EU Diplomacy Papers*. 2017. № 1. 29 p.

222. On Conflict Prevention: Communication from the Commission of 11.04.2001. URL: http://eeas.europa.eu/archives/docs/cfsp/crisis_management/docs/com2001_211_en.pdf

223. Online Dispute Resolution platform. European Commission. URL: https://ec.europa.eu/consumers/odr/resources/public2/documents/trader_info_stats/ODR_Trader_Info_stat_EN.pdf

224. Organization of African Unity Charter 25.05.1963. URL.: https://au.int/sites/default/files/treaties/7759-file-oau_charter_1963.pdf

225. Partnership agreement between the members of the African, Caribbean and Pacific Group of States of the one part, and the European Community and its Member States, of the other part, signed in Cotonou on 23 June 2000. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A22000A1215%2801%29>

226. Peace Mediation Guidelines, Decemver 2020 / European External Action Service. URL: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eeas_mediation_guidelines_14122020.pdf

227. Preventing deadly conflict. Final Report with executive summary Carnegie commission on preventing deadly conflict. NY.: Carnegie Corporation of New York, 1997. P. 50 – 52.

228. Prevention of armed conflict : report of the Secretary-General, 07.06.2001. A/55/985-S/2001/574. URL.: <https://digitallibrary.un.org/record/442540?ln=en>

229. Protocol on the Establishment of the Peace and Security Council of the African Union of 07.09.2002 URL.: https://au.int/sites/default/files/treaties/37293-treaty-0024_-_protocol_relating_to_the_establishment_of_the_peace_and_security_council_of_the_african_union_e.pdf

230. Protocol Relating to the Mechanism for Conflict Prevention, Management, Resolution, Peace-Keeping and Security (1999).

Journal of Conflict and Security Law, Volume 5, Issue 2, December 2000, P. 231–259.

231. Quek D. Mandatory Mediation: an Oxymoron? Examining the Feasibility of Implementing a Court-Mandated Mediation Programme. *Cardozo Journal of Conflict Resolution*, 2010. Vol. 11. Issue 2. P. 479-509.

232. Regulation (EC) No 1717/2006 of the European Parliament and of the Council of 15 November 2006 establishing an Instrument for Stability. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:02006R1717-20061214>

233. Regulation (EC) No 178/2002 of the European Parliament and of the Council of 28 January 2002 laying down the general principles and requirements of food law, establishing the European Food Safety Authority and laying down procedures in matters of food safety. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:02002R0178-20190726>

234. Regulation (EU) 2015/2424 of the European Parliament and of the Council of 16 December 2015 amending Council Regulation (EC) No 207/2009 on the Community trade mark and Commission Regulation (EC) No 2868/95 implementing Council Regulation (EC) No 40/94 on the Community trade mark, and repealing Commission Regulation (EC) No 2869/95 on the fees payable to the Office for Harmonization in the Internal Market (Trade Marks and Designs). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32015R2424>

235. Regulation (EU) 2017/1001 of the European Parliament and of the Council of 14 June 2017 on the European Union trade mark. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1506417891296&uri=CELEX:32017R1001>

236. Regulation (EU) 2019/1149 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 establishing a European Labour Authority, amending Regulations (EC) No 883/2004, (EU) No 492/2011, and (EU) 2016/589 and repealing Decision (EU) 2016/344. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32019R1149>

237. Regulation (EU) No 1093/2010 of the European Parliament and of the Council of 24 November 2010 establishing a European Supervisory Authority (European Banking Authority), amending Decision No 716/2009/EC and repealing Commission Decision 2009/78/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:02010R1093-20200101>

238. Regulation (EU) No 1094/2010 of the European Parliament and of the Council of 24 November 2010 establishing a European Supervisory Authority (European Insurance and Occupational Pensions Authority), amending Decision No 716/2009/EC and repealing Commission Decision 2009/79/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:02010R1094-20200101>

239. Regulation (EU) No 1095/2010 of the European Parliament and of the Council of 24 November 2010 establishing a European Supervisory Authority (European Securities and Markets Authority), amending Decision No 716/2009/EC and repealing Commission Decision 2009/77/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:02010R1095-20200101>

240. Regulation (EU) No 524/2013 of the European Parliament and of the Council of 21 May 2013 on online dispute resolution for consumer disputes and amending Regulation (EC) No 2006/2004 and Directive 2009/22/EC (Regulation on consumer ODR). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32013R0524>

241. Report from the Commission on Implementation and Enforcement of EU Trade Agreements of 11.10.2022 COM(2022) 730 final. URL: [https://ec.europa.eu/transparency/documents-register/detail?ref=COM\(2022\)730&lang=en](https://ec.europa.eu/transparency/documents-register/detail?ref=COM(2022)730&lang=en)

242. Report from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee on the application of Directive 2008/52/EC of the European Parliament and of the Council on certain aspects of mediation in civil and commercial matters of 26.08.2016. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016DC0542&from=EN>

243. Report of the CSCE Meeting of Experts on Peaceful Settlement of Disputes - Valletta, Malta, 1991. URL.: <https://www.osce.org/files/f/documents/7/d/30115.pdf>

244. Report of the Secretary-General on enhancing mediation and its support activities (S/2009/189). URL.: <https://digitallibrary.un.org/record/651624>

245. Report on the application of Directive 2013/11/EU of the European Parliament and of the Council on alternative dispute resolution for consumer disputes and Regulation (EU) No 524/2013 of the European Parliament and of the Council on online dispute resolution for consumer of 25.09.2019. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2019:425:FIN>

246. Resolution of the European Parliament on building EU capacity on conflict prevention and mediation of 12.03.2019. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2019-0158_EN.html

247. Roebuck D. Best to Reconcile: Mediation and Arbitration in the Ancient Greek World // Journal of the Chartered Institute of Arbitrators. 2000. No 66. P. 286.

248. Roney A. The EC/EU Fact Book: The Complete Question and Answer Guide / A. Roney. L., 2000. 351 p.

249. Rosenne Shabtai. The Law and Practice of the International Court. – Dordrecht: Martinus Nijhoff, 1985. – P. 57, 118-120..

250. Rules of Mediation / Office for Harmonization in the Internal Market. Boards of Appeal. July, 2013. URL: https://euipo.europa.eu/tunnel-web/secure/webdav/guest/document_library/contentPdfs/law_and_practice/presidium_boards_appeal/rules_on_mediation_july_2013_en.pdf

251. Rules of procedure for mediation and conciliation in accordance with article 4, paragraph 1, of the statutes of the Intergovernmental Committee for Promoting the Return of Cultural Property to its Countries of Origin or its Restitution in Case of Illicit Appropriation. CLT-2010/CONF.203/COM.16/6 REV.

252. Rules of Procedure of the European Parliament 2019-2024. 9th parliamentary term. February 2020. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/RULES-9-2019-07-02_EN.pdf

253. Russett B., Oneal J., Davis D. The Third Leg of the Kantian Tripod for Peace: International Organizations and Militarized Disputes, 1950–1985. *International Organization*. 1998. Vol. 52, № 3. P. 441–467.

254. Settlement of Disputes in International Law: Institutions and Procedures. By John Collier and Vaughan Lowe. Oxford: Oxford University Press, 1999. xxviii + 395 pp.

255. Setton Kenneth M. The Papacy and the Levant (1204–1571). Volume II: The Fifteenth Century. Philadelphia: American Philosophical Society, 1978. 580 p.

256. Sisk, Timothy D. (2009). International Mediation in Civil Wars: Bargaining with Bullets. London: Routledge. Xip, 253 pp.

257. Smith G. Unwilling Actors: Why Voluntary Mediation Works, Why Mandatory Mediation Might Not / Gary Smith // Osgoode Hall Law Journal. 1998. No. 36.4. P. 847-885.

258. Smyrnova K. Dispute settlement mechanism provided by the association agreements concluded by the European Union with third states. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, Vol. 27, No. 3, 2020. P. 63-79.

259. Sporazum o pridružitvi med Evropsko unijo in njenimi državami članicami na eni strani ter Ukrajino na drugi strani 2014. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0529\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0529(01)&from=EN)

260. Sporazum o pridruživanju između Europske unije i Europske zajednice za atomsku energiju te njihovih država članica, s jedne strane, i Ukrajine, s druge strane 2014. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0529\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0529(01)&from=EN)

261. Stabilisation and Association Agreement between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Albania, of the other part 2006. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2009.107.01.0165.01.ENG&toc=OJ:L:2009:107:TOC#L_2009107EN.01016601

262. Stabilisation and Association Agreement between the European Communities and their Member States, of the one part, and Bosnia and Herzegovina, of the other part 2008. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A22015A0630%2801%29>

263. Steffek F. Mediation in European Union: An Introduction / E-Justice. URL: <https://e-justice.europa.eu/fileDownload.do%3Fid%3Db3e6a432-440d-4105-b9d5-29a8be95408f+%&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua>

264. Stewart E. The EU's Conflict Prevention Policy: A Unique Contribution to a Global Problem. URL: <https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/388b81b9-fca4-4635-9c08-3f31c702d88c.pdf>

265. Susskind, Lawrence and Babbit, Eileen. Overcoming the Obstacles to Effective Mediation of International Disputes *Mediation in International Relations, Multiple Approaches to Conflict Management*, edited by Jacob Bercovitch and Jeffrey Z. Rubin, Macmillan Press Ltd, Great Britain, 1992. xviii + 302 p.

266. Swanstrom N., Weissmann M. Conflict, Conflict Prevention, Conflict Management and Beyond: a conceptual exploration. Concept Paper. 2005. 32 p.

267. Tampere European Council Presidency Conclusions of 15-16.10.1999. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/21059/tampere-european-council-presidency-conclusions.pdf>

268. Temple of Preah Vihear, Cambodia v Thailand, Merits, Judgment, [1962] ICJ Rep 6, ICGJ 160 (ICJ 1962), 15th June 1962.

269. Textor, Johann Wolfgang [1638-1701]. Synopsis of the Law of Nations. Edited by Ludwig von Bar. Translation by John Pawley Bate.

Washington: Carnegie Institution, 1916. Reprint. Buffalo. W.S. Hein, 1995. [xxvi], v, 349 pp.

270. The Cotonou Agreement of 23.06.2001. URL: https://www.europarl.europa.eu/intcoop/acp/03_01/pdf/mn3012634_en.pdf

271. The Peaceful Settlement of International Disputes by Yoshifumi Tanaka. Cambridge: Cambridge University Press, 2018. lviii + 405 pp

272. The Scope and Mandate of EU Special Representatives (EUSRs). Study, requested by the AFET Committee. Policy Department for External Relations. January 2019. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/603469/EXPO_STU\(2019\)603469_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/603469/EXPO_STU(2019)603469_EN.pdf)

273. Timothy D. Keator. Conflict vs. dispute? Mediate.com submission July 21, 2011 (revised). URL.: <https://www2.mediate.com/pdf/ConflictvsDisputeKeator2.pdf?ga=2.230451676.156483540.1681804126-1134507691.1681804126>

274. Trade Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Colombia and Peru, of the other part, 2012. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22012A1221\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22012A1221(01)&from=EN)

275. Treaty of Amsterdam of 07.10.1997. URL: <https://www.europarl.europa.eu/topics/treaty/pdf/amst-en.pdf>

276. Treaty of Lisbon of 13.12.2007. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12007L%2FTXT>

277. Treaty on American pacific settlement «Pact of Bogotá» Suscrito en Bogotá el 30 de abril de 1948, April 30,

278. Treaty on European Steel and Coal Community of 18.04.1951. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:11951K:EN:PDF>

279. Treaty on European Union of 07.02.1992. URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0023.02/DOC_1&format=PDF
280. Treaty of Paris of 1856. 9 p. URL.: <https://content.ecf.org.il/files/M00934 TreatyOfParis1856English.pdf>
281. Układ o Stowarzyszeniu między Unią Europejską i jej państwami członkowskimi, z jednej strony, a Ukrainą, z drugiej strony 2014. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0529\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0529(01)&from=EN)
282. UN Security Council, Security Council resolution 1625 (2005) [on adoption of the Declaration on Strengthening the Effectiveness of the Security Council's Role in Conflict Prevention, particularly in Africa], 14 September 2005, S/RES/1625 (2005), available at: <https://www.refworld.org/docid/43f308de0.html> [accessed 19 April 2023]
283. Understanding on Rules and Procedures Governing the Settlement of Disputes 1994. URL: https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/28-dsu_e.htm
284. United Nations Guidance for Effective Mediation, July, 2012/ United Nations. URL.: [https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/GuidanceEffectiveMediation on UNDPA2012%20english%200.pdf](https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/GuidanceEffectiveMediation%20on%20UNDPA2012%20english%200.pdf)
285. United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran (United States of America v. Iran), Judgment of 24/05/1. URL: <https://www.icj-cij.org/case/64>
286. Vooren B. V., Wessel R. A. EU External Relations Law: Text, Cases and Materials. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. 579 p.
287. Vuković S. International Multiparty Mediation and Conflict Management: Challenges of Cooperation and Coordination. London: Routledge, 2016. 202 p.
288. William I. Zartman. Conflict Management: The Long and Short of It. *SAIS Review*, vol 20, no 1 (2000). P. 123-146.

289. Wolff S., Whitman, R. G. *The European Union as a Global Conflict Manager*. London & New York: Routledge, 2012. 253 p.
290. Women, Peace and Security: Council Conclusions of 10.12.2008. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/37412/st15086-en18.pdf>
291. WTO: Institutions and Dispute Settlement / Eds. R. Wolfrum, P.-T. Stoll, K. Kaiser. Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2006. 671 p.
292. Xuto N. Thailand: Conciliating a Dispute on Tuna Exports to the EC // *Managing the challenges of WTO participation: case study 40*. URL: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/casestudies_e/case40_e.htm
293. Young O. *The Intermediaries: Third Parties in International Crises*. Princeton : Princeton University Press, 1967. viii+ 427 p.
294. Zartman, W. (2000). *Ripeness: The Hurting Stalemate and Beyond International Conflict Resolution After the Cold War* DC: The National Academies Press: National Research Council. 626 p.
295. Zartman, W. (2008). *Negotiation and Conflict Management: Essays on Theory and Practice*: Routledge. 308 p.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, які відображають основні результати дисертації:

1. Моїсеєнко О. М. Медіація в системі вирішення спорів за Угодою про асоціацію між Україною та ЄС 2014 р. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Право», 2020, Вип. 29. С. 309–317.

2. Moiseienko, O. M. The History of the Mediation Institute in International Public Law in the Pre-Westphalian Period. *Форум Права*, 2021. № 69(4), С. 48–55.

3. Moiseenko O. M. Mediation as a Mechanism of Dispute Resolution between EU Member-States (Institutional Dimension). *Державне будівництво та місцеве самоврядування: зб. наук. пр. / редкол.: С. Г. Серьогіна (голова) та ін. Харків : Право, 2022. Вип. 43. Р. 413–426.*

Наукові праці, які засвідчують апробацію результатів дисертації:

1. Моїсеєнко О. М. Деякі міркування щодо можливості використання міжнародно-правової медіації під час BREXIT. *Україна і Європейський Союз: шлях до сталого розвитку* : зб. наук. ст. за матеріалами І наук. практ. конф. з європ. права, м. Харків, 24 квіт. 2018 р. Харків, 2018. С. 29–33.

URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/15178/1/Sb-Ukraine_ES_24-04-18.pdf.

2. Моїсеєнко О. М. Директива 2008/52/ЄС як інструмент гармонізації медіаційного законодавства держав-членів ЄС. *Конституційні принципи місцевого самоврядування та регіональна політика ЄС: тези доп. міжнар. наук.-практ. конф.*, м. Харків, 24 квіт. 2020 р. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2020. С. 246–249.